

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
CİLT: 10 SAYI: 1 NİSAN 2019

CANKIRI KARATEKIN UNIVERSITY
JOURNAL OF INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
VOLUME: 10 ISSUE: 1 APRIL 2019

ISSN: 1309-3738

İmtiyaz Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hasan AYRANCI (Rektör/Rector)

Editör / Editor

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sedat UĞUR

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Doriano CASTALDINI (Modena Üniversitesi)

Prof. Dr. Barış TAŞ (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulsalam ARVAS (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Emre Şahin DÖLARSLAN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Doç. Dr. Edina SOLAK (Zenica Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Burçin CANAR (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet DOĞAN (Kırıkkale Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Burak KESKİN (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sedat UĞUR (Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Sekreteryaya / Secretariat

Lokman UĞURLU

Vedat BULUT

İsmail ŞENOL

Oğuz MERCAN

Yönetim Yeri / Address

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

18100 Çankırı-TÜRKİYE

Baskı / Press

Giriş Dijital Baskı Merkezi

www.giriskirtasiye.com

Tel: +90 322 363 21 29

Bu dergide öne sürülen fikirler makale Yazar(lar)ına aittir. Yazım Kuralları ve makale gönderme için: <http://dergipark.gov.tr/jiss>

İletişim:

sbedergi@karatekin.edu.tr

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez (Nisan, Kasım) yayımlanan, EBSCOhost, DRJI, ASOS Index, Arastirmax, Türk Eğitim Endeksi, OAJL, Scientific Indexing Services (SIS) ve Academic Resource Index (ResearchBib) gibi ulusal ve uluslararası endekslerce taranan, uluslararası hakemli bir dergidir.

Thoughts put forward in the journal are of author(s). Guidelines and article submissions are at: <http://dergipark.gov.tr/jiss>

Contact:

sbedergi@karatekin.edu.tr

Cankiri Karatekin University Journal of Institute of Social Sciences is a biannual (April, November) international refereed journal which is indexed national and international indexes such as EBSCOhost, DRJI, ASOS Index, Arastirmax, Türk Eğitim Endeksi, OAJL, Scientific Indexing Services (SIS) and Academic Resource Index (ResearchBib).

DANIŞMA KURULU / *ADVISORY BOARD*

Prof. Dr. Hasan AYRANCI	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ	GaziosmanpaŐa Üniversitesi
Prof. Dr. Aydın BAŐBUĐ	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Başaran ÖZTÜRK	Niğe Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Berrin ÖZYURT	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Cumhuri ERDEM	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Deniz KUNDAKÇI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice GülŐen ERDEN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. HaŐim ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail TUNCER	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet BAHAR	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat CAN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Osman ÇEVİK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem YeŐim ÖZBEK BAŐTUĐ	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KUTKAN	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Rüçhan ÖZKILIÇ UZ	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Emine Rüyam KÜÇÜKSÜLEYMANOĞLU	Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Sait AKBAŐLI	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Serpil EROĞLU ÇELEBİ	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sibel KUNDAKÇI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol DURGUN	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Doç. Dr. Őeyma BÜYÜKKAVAS KURAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THE ISSUE

Dr. Öğr. Üyesi Aysel TÜFEKÇİ AKCAN	Gazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin AKŞİT	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat BERBER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğ CAN	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Ender DURUALP	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza ERDEM	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ	Ufuk Üniversitesi
Doç. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Sonnur İŞİTAN	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Rafet METİN	Kırkkale Üniversitesi
Dr. Özgür ÖZEN	Isparta Uygulamalı Bil. Üniversitesi
Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Hava ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Veli SIRIM	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Münire TEMEL	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza TERZİ	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Asiye Öznur ÜMİT	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız KARAGÖZ YEKE	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ensari YÜCEL	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Ali UZUN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Burcu UMUT ZAN	Bartın Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1-22 OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUĞU OLAN BABALARIN ÇOCUKLARIYLA
OLAN İLİŞKİLERİ İLE BABALIK ROLÜ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN
BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
*THE INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN OF FATHERS
PERCEPTIONS OF FATHERHOOD ROLE AND RELATIONSHIPS OF FATHERS
WITH THEIR PRE-SCHOOL CHILDREN*
Ayşe Belgin AKSOY, Sümeyya TATLI
- 23-33 BASIN BOUNDARY PROBLEM IN THE PORSUK CREEK BASIN, TURKEY
PORSUK ÇAYI HAVZASINDA HAVZA SINIR SORUNU
Tevfik ERKAL, İlyas Sadık TEKKANAT
- 34-56 AFGANİSTAN'DA MİLLİ UYANIŞ DÖNEMİ VE TARAFSIZLIK POLİTİKASI
(1901-1919): EMİR HABİBULLAH HAN DEVRİ
*NATIONAL AWAKENING PERIOD AND NEUTRALITY POLICY IN
AFGHANISTAN (1901-1919): EMİR HABİBULLAH HAN PERIOD*
Oğuz HAMŞİOĞLU, Sibel KAVAKLI KUNDAKÇI
- 57-75 ÇİZGİ FİLMLERDE YER ALAN ŞİDDET ÖĞELERİNİN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF VIOLENCE ITEMS IN CARTOON FILMS
Neriman ARAL, Gül KADAN
- 76-95 ESKİ MEDENİYETLERDEN BUGÜNE ARŞİVİN ÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE
ARŞİVCİLİK HİZMETİ VEREN TÜRK ARŞİVLERİ
*THE IMPORTANCE OF ARCHIVE AND THE TURKISH ARCHIVES THAT
PROVIDE ARCHIVING SERVICES FROM THE OLD CIVILIZATIONS TO THE
PRESENT*
İbrahim BAŞ

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUĞU OLAN BABALARIN ÇOCUKLARIYLA OLAN İLİŞKİLERİ İLE BABALIK ROLÜ ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ayşe Belgin AKSOY¹, Sümeyya TATLI²

Öz

Erken yaşlarda kurulan olumlu baba çocuk ilişkisi çocuğun gelişiminde önemli bir yapı taşdır. Babaların babalık rolü algısı ise kendi algılarından büyük oranda etkilenmektedir. Bu çalışmanın temel amacı; okul öncesi dönem çocuğu bulunan babaların çocuklarıyla olan ilişkileri ile babalık rolü algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi olmuştur. Ayrıca babaların yaşı, öğrenim düzeyi, çocuklarının cinsiyeti, doğum sırası ve çocuklarıyla geçirdikleri zaman değişkenleri açısından, babalık rolü algılarının ve baba çocuk ilişkilerinin farklılık meydana getirip getirmediği incelenmiştir. İlişkisel tarama modelinde gerçekleştirilen çalışma, Çankırı il merkezinde çocukları okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 321 baba ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri “Kişisel Bilgi Formu”, “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği (Baba Formu)” ve “Babalık Rolü Algı Ölçeği (BRAÖ)” ile elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde t-testi, varyans analizi ve Pearson Korelasyon analizinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda babaların babalık rolü algısı ile olumlu baba çocuk ilişkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu ortaya konulmuştur. Bununla birlikte babaların yaşı, öğrenim düzeyi, çocuklarının doğum sırası ve çocuklarıyla geçirdikleri zaman değişkenleri bakımından babaların puan ortalamalarında anlamlı farklılaşmalara rastlanırken; çocuklarının cinsiyet değişkeni açısından babaların puan ortalamalarında farklılaşma görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Baba-Çocuk İlişkisi, Babalık Rolü Algısı.

¹ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, aksoya@gazi.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-2675-855X

² Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Eldivan SHMYO, Çocuk Gelişimi Programı, tatlisumeyya@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-3710-1625

Makale gönderilme tarihi: 7 Mart 2018. Makale kabul tarihi: 15 Ocak 2019.

Makale türü: Araştırma Makalesi

**THE INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN OF
FATHERS PERCEPTIONS OF FATHERHOOD ROLE AND
RELATIONSHIPS OF FATHERS WITH THEIR PRE-SCHOOL
CHILDREN**

Ayşe Belgin AKSOY, Sümeyya TATLI

Abstract

Positive father-child relationship established at an early age is an important building block in the development of the child. Perception of fatherhood role of fathers is greatly influenced by their own perceptions. The main purpose of this study is to examine the relationship between relationships of fathers with their pre-school children and perceptions of fatherhood role. It also examines whether fatherhood role perceptions and father-child relationships lead to differences in terms of father's age, education status, gender of child, order of birth and time spent with children. The study of relational survey model, was conducted with 321 fathers in Cankiri province center whose children continues to pre-school educational institutions. The data of the study were obtained by "Personal Information Form", "Child Parent Relationship Scale (Father Form)" and "Perception Measurement for Father's Role (PMFR)". T-test, variance analysis and Pearson Correlation analysis were used in analyzing the data. As a result of the research, it was revealed that there is a significant relationship between the perception of fatherhood role of father and positive father-child relationship. In addition, while there are significant differences in fathers' average scores in terms of father's age, education status, children's birth order, and time spent with their children, there is no change in the average scores of the fathers in terms of their children's gender change.

Keywords: Pre-school Period, Father-Child Relationship, Fatherhood Role Perception.

Giriş

Annelik ve babalık kavramlarının her ikisi de; çocukla etkileşim halindeyken toplumsal ve kültürel bir takım normlara uygun olarak belirli amaçlar doğrultusunda sergilenen davranış biçimleri (Baydar, Akçınar ve İmer, 2012) olmasına karşın annelik ve babalık rollerine ilişkin tanımlar birbirinden farklılaşmaktadır. Türk Dil Kurumu (2017) güncel sözlüğünde; baba kavramı “Çocuğu olan, çocuğun dünyaya gelmesinde etken olan erkek” şekliyle biyolojik faktörlere işaret ederken; bununla birlikte genel olarak babalığa yöneltilen anlayış, koruyuculuk üzerine odaklanmıştır (Dündar, Durugönül ve Arıkan, 2011). Babaların koruyuculuk rolüne yöneltilen bu vurgu hem dünyada hem de Türkiye’de, çocuğun bakımı ve eğitiminden sorumlu birincil kişilerin anneler olduğuna odaklanmış ve babaların daha geri planda kalmasına sebep olmuştur (Taşkın, 2011). Anne babaların çocuğun bakımındaki rollerini inceleyen çalışmalarda annelerin çocuklarının bakım süreciyle daha fazla alakadar olduğu görülürken; babaların ailenin korunmasından ve maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu olduğu ve çocuklarıyla annelere göre daha az zaman geçirdikleri belirlenmiştir (Hossain, vd., 2007).

Toplumsal hayatta meydana gelen değişimler, özellikle kadın ve erkek rollerindeki farklılaşmalar babalık rolünü doğrudan etkilemiştir (Kuzucu,2011). Kadının öğrenim düzeyini yükseltmesi, meslek hayatına daha aktif katılım sağlaması ve ekonomik bağımsızlığını kazanması, çocuğun bakım ve eğitim sürecinde değişime yol açmıştır. Annenin artık tüm gün evde olmaması, uzun çalışma saatleri ve geleneksel aile yapısından çekirdek aileye dönüşüm anne ile babanın çocuğun bakımını paylaşmasını zorunlu hale getirmiştir (Dökmen, 2016; Güngörmüş-Özkardeş,2016). Bu gelişmeyle birlikte babaların birçoğu çocuklarının gelişimiyle daha fazla ilgilenmekte, onunla daha fazla zaman geçirmekte ve ilgili babalık rolünü üstlenmektedir (Barker vd., 2011). Güncellenen babalık rolüyle babalar evin maddi ihtiyaçlarını karşılayan kişi olma ve koruyuculuk rollerinin yanı sıra duygusal anlamda da aileyi destekleyen bir rol üstlenmişler ve ilgili olma kavramıyla birlikte anılmaya başlamışlardır (Tichenor vd., 2011). Böylece çocuğuna karşı mesafeli ve katı disiplin anlayışına sahip babalık rolü yerini çocuğun bakımını eşiyile birlikte yürüten bir konuma bırakmıştır (Ünal ve Kök, 2015).

Babaların babalık rollerini etkileyen birçok faktör söz konusudur. Babalara göre bu faktörler; anne babanın çalışma durumu, çalıştığı iş, mesai saatleri, kadınların eşlerinden beklentileri ve çocuğun bakımının zorluğu gibi faktörlerdir (Garfield, Mapp ve Chung, 2006). Bunun yanı sıra babalık rolü

babanın cinsiyet rol tutumu, psikolojik durumu, öğrenim düzeyi, mesleği, gelir durumu, aile tipi, çocuk sayısı, baba olmayı istemesi, ilk kez baba olma yaşından ve içinde bulunduğu kültürel yaşantının kendisine sunduğu kalıp yargılardan da etkilenmektedir (Tomul, 2008; Kuzucu, 2011; Telli ve Özkan, 2016). Eşi çalışan babaların eşi çalışmayanlara göre, yaşı büyük olan babaların yaşı küçük olanlara göre ve ilerleyen yaşlarda ilk kez baba olan babaların babalık rolünden daha fazla doyum sağladığı (Buckley ve Schoppe-Sullivan, 2010; Seçer, Çeliköz ve Yaşa, 2007), babaların öğrenim düzeyi arttıkça, cinsiyet rolüne ilişkin algılarının daha esnek hale geldiği ve çocuğunun gelişimi konusunda daha istekli oldukları (Poyraz, 2007; Seçer, Çeliköz ve Yaşa, 2007; Şahin ve Demiriz, 2014; Telli ve Özkan, 2016), bazı kültürlerde babalık rolü çocuğun yaşamına katılım anlayışına dayalıyken bazılarında ise disiplin sağlama olduğu (Ishii Kuntz, 1994; Bawadi, vd., 2016) çalışmalarından elde edilen bu sonuçlardan bazılarıdır. Babaların kendi babalık rollerini nasıl algıladıkları ise babalık rolünün önemli belirleyicilerinden biridir. Babaların kendilerine ilişkin babalık rolü algılarının; maddi kazanç sağlayan, bakım veren, çocuğu eğlendiren, dış ortam sunan, eğitim ve disiplin veren, seven ve koruyan roller arasında farklılaştığı belirtilmektedir (Summers, vd., 1999). Ortaya çıkan babalık rollerine ilişkin anlamlandırmalarını ekonomik kazanç sağlama, çocuğu disipline etme gibi cinsiyet kalıp yargıları ile gerçekleştirilmeyen babaların, çocuklarıyla daha fazla zaman geçirdikleri, daha yakından ilgilendikleri ve bu durumun sonucunda da çocuğuyla daha yakın ilişkiler kurabildikleri görülmektedir (Cabrera. vd., 2000; Gürşimşek, Kefi ve Girgin, 2007).

Bebeklik döneminden itibaren babanın varlığı çocuğun gelişimi, ebeveyn olarak rolü ve baba çocuk ilişkisi üzerinde önemli bir etkidir (Leidy, Schofield ve Parke, 2013). Her ne kadar bebeklik döneminde anneye olan güvenli bağlanmanın önemine değinilse de baba çocuk ilişkisinin bu dönemden itibaren kurulması önem arz etmektedir. Çünkü hem babanın çocuğa sunduğu destek anneninkinden çok farklıdır hem de ilerleyen yıllardaki baba çocuk ilişkisinin niteliği bu dönemde kurulan ilişkiden büyük oranda etkilenmektedir (Erdoğan, 2004; Uyanık, vd., 2016). Baba çocuk ilişkisinin olumlu başlayıp devam ettiği durumlarda çocuğun liderlik becerilerinin ve arkadaşlık ilişkilerinin daha güçlü hale geldiği bilinmektedir. Babayla kurulan sıcak ilişki çocuğun kendine olan güvenini artırmakta, cinsiyet rollerini benimsemesini kolaylaştırmakta ve ekonomik kaynakları daha iyi düzeyde kullanabilmesine katkı sağlamaktadır (Bloom, 1997). Erken yaşlardan itibaren çocuk ve baba arasında kurulan sıcak ve samimi ilişki çocuğun ileri dönemlerdeki olumlu sosyal davranışlarını artırmakta ve ortaya çıkabilecek problem davranışlarını engellemektedir (Webster, vd., 2013; Gültekin-Akduman ve Türkoğlu, 2013). Bunun yanı sıra olumlu baba

çocuk ilişkisi çocuğun bilişsel gelişimini destekleyerek akademik başarısını artırmakta ve okula uyumunu kolaylaştırmaktır (Yavuzer, 2007). Tıpkı babalık rolünde olduğu gibi baba-çocuk ilişkisini de farklı açılardan etkileyen değişkenler söz konusudur. Erkek çocuğu olan babaların kız çocuğu olan babalara göre (Harris ve Morgan, 1991; Hair vd.,2003; Poyraz,2007); çocuk sayısı az olan babaların çocuk sayısı fazla olan babalara göre (Şimşek, 2006; Mehmet, 2010; Arabacı ve Ömeroğlu, 2013) ve öğrenim düzeyi yüksek babaların ise diğer babalara göre (Ünür, 2008; Kuzucu, 2011) çocuklarıyla olan ilişkilerinin daha olumlu yönde olduğu farklı araştırma konularıyla dolaylı olarak ortaya konulmuştur.

Çocukların ebeveynleriyle olan ilişkilerine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların bir çoğu çocukların anneleriyle olan ilişkilerine odaklanmıştır (Konchaska, vd., 2005; Çakıcı, 2006; Driscoll ve Pianta, 2011; Saygı, 2011; Özyürek ve Tezel-Şahin, 2015; Topçu-Bilir ve Sop, 2016) ve doğrudan baba-çocuk ilişkisini belirlemeye çalışan araştırmaların (Uzun ve Baran, 2015; Uyanık, vd., 2016; Atabey, 2017) sayısı ise ülkemizde yeterli düzeyde değildir. Babalık rolünü inceleyen araştırmaların konusunu ise genel olarak babaların çocuklarının bakımına ve eğitimine katılımını inceleyen (Kuruçırak, 2010; Jones ve Mosher, 2013; Sımsıkı ve Şendil, 2014; Şahin ve Demiriz, 2014; Barker, Elles ve Ramchandani, 2017) çalışmalar oluşturmuştur. İfade edilen literatür çerçevesinde; babaların babalık rolü algısının kendi algılarından büyük oranda etkilendiği ve erken yaşlarda kurulan olumlu baba çocuk ilişkisinin çocuğun gelişiminde önemli bir yapı taşı olduğu açıklanmaya çalışılmış ve gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde alan yazında doğrudan bu konuya yönelik gerçekleştirilen bir çalışmanın olmayışı bu araştırmanın ortaya konulmasındaki en önemli gerekçe olmuştur.

Bu noktadan yola çıkılarak gerçekleştirilen çalışmanın temel amacı; okul öncesi dönem çocuğu bulunan babaların çocuklarıyla olan ilişkileri ile babalık rolü algıları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla araştırma da şu sorulara yanıt aranmıştır;

1. Okul öncesi dönem çocuğu bulunan babaların babalık rolü algıları; babanın yaşı, öğrenim düzeyi, mesleği, aile yapısı, baba olmayı isteme durumu ile çocuğunun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve çocuğuyla geçirdiği aktif süreye göre farklılık göstermekte midir?

2. Okul öncesi dönem çocuğu bulunan babaların çocuklarıyla olan ilişkileri; babanın yaşı, öğrenim düzeyi, mesleği, aile yapısı, baba olmayı isteme durumu ile çocuğunun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve çocuğuyla geçirdiği aktif süreye göre farklılık göstermekte midir?

3. Okul öncesi dönem çocuğu bulunan babaların; baba çocuk ilişkisi alt boyut ve toplam puan ortalamaları ile babalık rolü algılarına ilişkin toplam puanları arasında ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda, okul öncesi dönem çocuğu bulunan babaların çocuklarıyla olan ilişkileri ile babalık rolü algıları arasındaki ilişkinin incelenmesinde genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli; iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan bir araştırma modelidir (Karasar, 2012). İlişkisel modellerde, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla çoğunlukla nedensel karşılaştırma yöntemlerinden faydalanılır (Büyüköztürk, vd., 2011). Bu bağlamda çalışmada babaların babalık rolü algıları ile çocuklarıyla olan ilişkilerinin; babanın yaşı, öğrenim düzeyi, mesleği, aile yapısı, baba olmayı isteme durumu ile çocuğunun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve çocuğuyla geçirdiği aktif süreye göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesinde ise nedensel karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Çankırı il merkezinde okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 2550 çocuğun babaları oluşturmuştur (MEB, 2017). Örneklem sayısının belirlenmesinde $n=t.p./d2$ formülü kullanılmış ve %95 güven düzeyi ile % 5 hata payı doğrultusunda örneklem sayısı 334 olarak hesaplanmıştır. Belirlenen örneklem sayısına ulaşmada basit seçkisiz örnekleme yönteminden faydalanılmış, toplam 400 form tüm bireylerin seçilme olasılığı eşit olabilecek ve seçilen bir bireyin diğer bireylerin seçimini etkilemeyeceği şekilde dağıtılmıştır (Büyüköztürk vd., 2011). Ulaşılan babalardan formları eksiksiz biçimde dolduran ve tekrar ileten 321 baba araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubuna ait özellikler Tablo.1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Özellikler

Özellikler	Kategoriler	Sayı (f)	Yüzde (%)
Yaş	22-29 yıl	134	41,7
	30-35 yıl	122	38,0
	36-42 yıl	65	20,2
Öğrenim Düzeyi	İlkokul-Ortaokul	88	27,4
	Lise	113	35,2
	Lisans ve üzeri	120	37,4
Çocuğun Yaşı	47-60 ay	98	30,5
	61-66 ay	103	32,1
	67-79 ay	120	37,4
Çocuğun Cinsiyeti	Kız	150	46,7
	Erkek	171	53,3
	İlk çocuk	132	41,1
Çocuğun Doğum Sırası	İkinci çocuk	136	42,4
	Üçüncü ve sonrası	53	16,5
Çocukla Geçirilen Haftalık Aktif Zaman	9 saat ve daha az	113	35,2
	10-23 saat	118	36,8
	24 saat ve üzeri	90	28,0

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya ait verilerin ulaştırılmasında araştırmacılar tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”, “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği (Baba Formu)” ve “Babalık Rolü Algı Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Babalara ve çocuklara ait demografik değişkenlerin belirlenmesi için oluşturulan form babanın yaşı, öğrenim düzeyi, mesleği, aile yapısı, baba olmayı isteme durumu ile çocuğunun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve çocuğuyla geçirdiği aktif süreyi içeren sorulardan meydana gelmektedir.

Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği (Baba Formu): Uzun ve Baran (2015) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği” nin orijinali olan “Child Parent Relationship Scale” Pianta (1992) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinali 30 madde ve çatışma (14 madde), bağlanma (6 madde) ve olumlu ilişki (10 madde) olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır.

Ölçek 5’li likert tipi bir ölçek olup (1) Kesinlikle uygun değil, (5) Kesinlikle çok uygun arasında yanıtlanmaktadır. Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması okul öncesi eğitime devam eden çocuğa sahibi 150 baba ile

gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin geçerlik çalışmasında dil, içerik ve yapı geçerliği; güvenilirlik çalışması ise iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alfa) ve test tekrar test güvenilirliği ile sağlanmıştır. Değerlendirilen maddelerin toplamı için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .71, alt boyut .76, alt kategorideki .61 uyumsuzluk için pozitif ilişkiler için, .70 ve çatışma alt boyutu için .62 olarak bulunmuştur. Güvenirlik çalışması sonucunda ölçeğin 23 madde ve Pozitif İlişkiler (1, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 16, 22, 23), Uyumsuzluk (3, 7, 13, 14, 15, 19, 21) ile Çatışma (2, 4, 11, 17, 18, 20) olmak üzere üç alt boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Ölçekte olumlu ve olumsuz ifadeler vardır ve olumsuz ifadeler (1, 5, 6, 8, 9, 10, 12, 16, 22, 23) tersine çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten elde edilen toplam puanın yüksek olması olumsuz ilişkiyi işaret etmektedir (Uzun ve Baran, 2015).

Babalık Rolü Algı Ölçeği: Kuzucu (1999) tarafından geliştirilen ölçek hem gençlere hem de babalara uygulanabilen 5 dereceli likert tipi (1- Hiç uygun değil, 2- Pek uygun değil, 3- Kararsızım, 4- Kısmen uygun, 5- Tamamen uygun) bir ölçektir. Ölçekte 14'ü olumlu, 11'i olumsuz (2, 4, 8, 11, 12, 16, 20, 22, 23, 24, 25) olmak üzere toplam 25 madde bulunmaktadır. Olumsuz maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçekten elde edilen toplam puan babalık rolü algısının olumlu olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenilirliği, test-tekrar test yöntemiyle sağlanmış ve $r = 0,60$ ($p < .05$) düzeyinde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Güvenirlik çalışmasında ayrıca ölçeğin iç tutarlılığına bakılmış ve Cronbach Alfa Katsayısı .75 olarak hesaplanmıştır (Kuzucu, 1999). Bu araştırmada gerçekleştirilen analizde ise ölçeğin Cronbach Alfa Katsayısı .72 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması için öncelikli olarak; kullanılacak ölçeklerin sahiplerinden belirtilen ölçekler ve kullanım izinleri istenmiş, mail aracılığıyla gerekli izinler sağlanmıştır. Uygulamayı gerçekleştirmek için ise Çankırı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne dilekçe ile başvuruda bulunulmuş ve resmi izin belgesi alınmıştır. Gerekli izin işlemleri sağlandıktan sonra okul öncesi eğitim kurumlarına gidilerek buralardaki çocukların babalarına ulaşılmasında öğretmenlerden yardım alınmıştır. Formlar öğretmenler aracılığıyla babalara ulaştırılmış ve bir hafta sonra yine öğretmenlerden teslim alınmıştır. Araştırmanın verileri 2017 yılının Kasım ayı içerisinde toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programı ile değerlendirilmiş ve hangi testlerin kullanılacağına karar vermek üzere verilerin normallik dağılımına bakılmıştır. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate

alındığında -1 ve +1 aralığında olduğu görülmüştür Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre bu değerler sosyal bilimler alanı için verilerin normal dağılımına işaret etmektedir. Bu nedenle verilerin çözümlenmesinde, parametrik verilerin analizinde kullanılan t-testi, varyans analizi (ANOVA) ve Pearson Korelasyon analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır (Büyüköztürk, 2012). Veriler toplanırken babaların mesleği, aile yapıları, baba olmayı isteme durumlarına ait bilgiler de alınmış fakat bu değişkenlere ait kategorilerin dağılımlarındaki oran yeterli düzeyde olmadığı için bu değişkenlerin veri analizlerine yer verilmemiştir.

Bulgular

Araştırmanın amaç ve alt amaçlarına uygun olarak elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucu elde edilen bulgular bu bölümde tablolar halinde sunulmuş ve tablolara ait açıklamalara yer verilmiştir.

Tablo 2. Babaların Yaş Değişkenine Göre Babalık Rolü Algısı İle Baba-Çocuk İlişkisi Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamalarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Yaş	n	\bar{x}	ss	sd	F	p
Babalık Rolü Algısı	22-29 yıl	134	100,0	11,0			
	30-35 yıl	122	101,9	9,7	318	1,188	0,306
	36-42 yıl	65	100,0	11,8			
Baba Çocuk İlişkisi Toplam Puan	22-29 yıl	134	49,9	8,6			
	30-35 yıl	122	48,8	9,9	318	5,649	0,004*
	36-42 yıl	65	45,3	8,4			
Pozitif İlişki	22-29 yıl	134	17,9	4,6			
	30-35 yıl	122	17,7	5,0	318	1,112	0,330
	36-42 yıl	65	16,9	3,6			
Uyumsuzluk	22-29 yıl	134	17,2	3,3			
	30-35 yıl	122	16,9	4,2	318	1,327	0,267
	36-42 yıl	65	16,2	4,2			
Çatışma	22-29 yıl	134	14,7	4,5			
	30-35 yıl	122	14,2	4,5	318	7,658	0,001*
	36-42 yıl	65	12,1	4,1			

*p<0,05

Tablo-2 incelendiğinde, çalışma grubundaki babaların çocuklarıyla olan ilişkilerine ait toplam puan ortalamalarının ve çatışma alt boyutu puan ortalamalarının babaların yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşma gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Baba-çocuk ilişkisi toplam puan ortalamalarının yüksek olması olumsuz ilişkiye işaret etmektedir. Buna göre babaların yaş ortalamaları arttıkça çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler

geliştirdikleri söylenebilir. Çatışma alt boyutundaki anlamlılık düzeyi incelendiğinde ise genç babaların çocuklarıyla olan ilişkilerinde çatışmanın daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Babaların Öğrenim Düzeylerine Göre Babalık Rolü Algısı İle Baba-Çocuk İlişkisi Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamalarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Öğrenim Düzeyi	n	\bar{x}	ss	sd	F	p
Babalık Rolü Algısı	İlkokul-Ortaokul	88	95,6	11,4			
	Lise	113	99,9	10,2	318	24,704	0,000*
	Lisans ve üzeri	120	105,3	8,6			
Baba Çocuk İlişkisi	İlkokul-Ortaokul	88	49,6	10,1			
	Lise	113	49,0	9,4	318	1,708	0,183
	Lisans ve üzeri	120	47,4	8,2			
Toplam Puan	İlkokul-Ortaokul	88	17,3	5,1			
	Lise	113	17,6	4,6	318	0,496	0,609
	Lisans ve üzeri	120	17,9	4,3			
Pozitif İlişki	İlkokul-Ortaokul	88	17,8	4,3			
	Lise	113	16,6	3,5	318	3,879	0,022*
	Lisans ve üzeri	120	16,4	3,6			
Uyumsuzluk	İlkokul-Ortaokul	88	14,4	4,8			
	Lise	113	14,9	4,6	318	7,388	0,001*
	Lisans ve üzeri	120	12,8	3,9			

* $p < 0,05$

Babaların öğrenim düzeyi değişkenlerine ait Tablo-3 incelendiğinde; babaların babalık rolü algıları ile baba çocuk ilişkisi uyumsuzluk ve çatışma alt boyutlarında anlamlı farklılaşmalar meydana geldiği belirlenmiştir ($p < 0,05$). Babaların öğrenim düzeyi arttıkça babalık rolü algısı puan ortalamaları da artmaktadır. Bununla birlikte ilkokul-ortaokul mezunu babaların diğerlerine göre baba-çocuk ilişkisi uyumsuzluk alt boyutu puan ortalamalarının anlamlı derecede yüksek olduğu, çatışma alt boyutu puan ortalamaları açısından ise lisans ve üzeri öğrenim düzeyine sahip babaların en düşük puan ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Çocukların Cinsiyetine Göre Babaların Babalık Rolü Algısı İle Baba-Çocuk İlişkisi Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamalarına İlişkin t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	sd	t	p																																												
Babalık Rolü Algısı	Kız	150	99,6	11,7	319	-1,828	0,068																																												
	Erkek	171	101,8	9,7				Baba Çocuk İlişkisi Toplam Puan	Kız	150	48,2	9,6	319	-0,654	0,514	Erkek	171	48,9	8,8	Pozitif İlişki	Kız	150	17,8	4,1	319	0,547	0,585	Erkek	171	17,5	5,0	Uyumsuzluk	Kız	150	16,7	4,2	319	-0,646	0,519	Erkek	171	17,0	3,5	Çatışma	Kız	150	13,6	4,4	319	-1,334	0,183
Baba Çocuk İlişkisi Toplam Puan	Kız	150	48,2	9,6	319	-0,654	0,514																																												
	Erkek	171	48,9	8,8				Pozitif İlişki	Kız	150	17,8	4,1	319	0,547	0,585	Erkek	171	17,5	5,0	Uyumsuzluk	Kız	150	16,7	4,2	319	-0,646	0,519	Erkek	171	17,0	3,5	Çatışma	Kız	150	13,6	4,4	319	-1,334	0,183	Erkek	171	14,3	4,5								
Pozitif İlişki	Kız	150	17,8	4,1	319	0,547	0,585																																												
	Erkek	171	17,5	5,0				Uyumsuzluk	Kız	150	16,7	4,2	319	-0,646	0,519	Erkek	171	17,0	3,5	Çatışma	Kız	150	13,6	4,4	319	-1,334	0,183	Erkek	171	14,3	4,5																				
Uyumsuzluk	Kız	150	16,7	4,2	319	-0,646	0,519																																												
	Erkek	171	17,0	3,5				Çatışma	Kız	150	13,6	4,4	319	-1,334	0,183	Erkek	171	14,3	4,5																																
Çatışma	Kız	150	13,6	4,4	319	-1,334	0,183																																												
	Erkek	171	14,3	4,5																																															

Çocuklarının cinsiyet değişkenlerine göre babaların babalık rolü algılarında ve baba çocuk ilişkisi toplam puanları ile pozitif ilişki, uyumsuzluk ve çatışma alt boyutları bakımından anlamlı farklılaşmaya rastlanılmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 5. Çocukların Doğum Sırasına Göre Babaların Babalık Rolü Algısı İle Baba-Çocuk İlişkisi Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamalarına İlişkin Anova Testi Sonuçları

	Doğum Sırası	n	\bar{x}	ss	sd	F	p																																																												
Babalık Rolü Algısı	İlk çocuk	132	102,1	10,0	318	2,446	0,088																																																												
	İkinci çocuk	136	100,4	10,6																																																															
	Üçüncü ve sonrası	53	98,3	12,4				Baba Çocuk İlişkisi Toplam Puan	İlk çocuk	132	50,6	8,8	318	5,642	0,004*	İkinci çocuk	136	46,9	9,3	Üçüncü ve sonrası	53	47,8	9,1	Pozitif İlişki	İlk çocuk	132	17,8	4,6	318	1,657	0,192	İkinci çocuk	136	17,1	4,2	Üçüncü ve sonrası	53	18,4	5,5	Uyumsuzluk	İlk çocuk	132	17,5	3,6	318	2,918	0,055	İkinci çocuk	136	16,4	3,8	Üçüncü ve sonrası	53	16,5	4,2	Çatışma	İlk çocuk	132	15,2	4,2	318	8,410	0,000*	İkinci çocuk	136	13,3	4,5
Baba Çocuk İlişkisi Toplam Puan	İlk çocuk	132	50,6	8,8	318	5,642	0,004*																																																												
	İkinci çocuk	136	46,9	9,3																																																															
	Üçüncü ve sonrası	53	47,8	9,1				Pozitif İlişki	İlk çocuk	132	17,8	4,6	318	1,657	0,192	İkinci çocuk	136	17,1	4,2	Üçüncü ve sonrası	53	18,4	5,5	Uyumsuzluk	İlk çocuk	132	17,5	3,6	318	2,918	0,055	İkinci çocuk	136	16,4	3,8	Üçüncü ve sonrası	53	16,5	4,2	Çatışma	İlk çocuk	132	15,2	4,2	318	8,410	0,000*	İkinci çocuk	136	13,3	4,5	Üçüncü ve sonrası	53	12,8	4,6												
Pozitif İlişki	İlk çocuk	132	17,8	4,6	318	1,657	0,192																																																												
	İkinci çocuk	136	17,1	4,2																																																															
	Üçüncü ve sonrası	53	18,4	5,5				Uyumsuzluk	İlk çocuk	132	17,5	3,6	318	2,918	0,055	İkinci çocuk	136	16,4	3,8	Üçüncü ve sonrası	53	16,5	4,2	Çatışma	İlk çocuk	132	15,2	4,2	318	8,410	0,000*	İkinci çocuk	136	13,3	4,5	Üçüncü ve sonrası	53	12,8	4,6																												
Uyumsuzluk	İlk çocuk	132	17,5	3,6	318	2,918	0,055																																																												
	İkinci çocuk	136	16,4	3,8																																																															
	Üçüncü ve sonrası	53	16,5	4,2				Çatışma	İlk çocuk	132	15,2	4,2	318	8,410	0,000*	İkinci çocuk	136	13,3	4,5	Üçüncü ve sonrası	53	12,8	4,6																																												
Çatışma	İlk çocuk	132	15,2	4,2	318	8,410	0,000*																																																												
	İkinci çocuk	136	13,3	4,5																																																															
	Üçüncü ve sonrası	53	12,8	4,6																																																															

* $p<0,05$

Çocuğun doğum sırasına göre babaların puan ortalamalarının verildiği Tablo.5'te baba çocuk ilişkisi toplam puan ortalamaları ile çatışma alt boyutunda anlamlı farklılaşmaların olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Baba çocuk ilişkisi açısından en düşük puan ortalamasına sahip olan grup ikinci çocuklardır. Ölçekten elde edilen toplam puanın düşüklüğü olumlu ilişkiye işaret ettiği göz önünde bulundurulduğunda babaların ilk ve üçüncü ile sonrası çocuklarına göre ikinci çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler kurdukları belirlenmiştir. Çatışma alt boyutu açısından ise ilk çocuklara ait puan ortalamaları diğerlerine göre anlamlı derecede daha yüksektir.

Tablo 6. Babaların Çocuklarıyla Geçirdikleri Aktif Zamana Göre Babalık Rolü Algısı İle Baba-Çocuk İlişkisi Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamalarına İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Geçirilen Aktif Zaman		n	\bar{x}	ss	sd	F	p
Babalık Rolü Algısı	9 saat ve daha az	113	98,99	10,6			
	10-23 saat	118	101,3	8,9	318	2,610	0,075
	24 saat ve üzeri	90	102,1	11,9			
Baba Çocuk İlişkisi	9 saat ve daha az	113	50,6	9,4			
	10-23 saat	118	48,6	8,6	318	6,568	0,002*
	24 saat ve üzeri	90	45,9	9,1			
Pozitif İlişki	9 saat ve daha az	113	18,6	4,6			
	10-23 saat	118	18,1	4,7	318	10,152	0,000*
	24 saat ve üzeri	90	15,8	4,0			
Uyumsuzluk	9 saat ve daha az	113	17,7	4,2			
	10-23 saat	118	16,8	3,4	318	5,619	0,004*
	24 saat ve üzeri	90	15,9	3,8			
Çatışma	9 saat ve daha az	113	14,2	4,5			
	10-23 saat	118	13,7	3,5	318	0,428	0,652
	24 saat ve üzeri	90	14,1	5,6			

* $p<0,05$

Baba çocuk ilişkisi toplam puan ortalamaları ile pozitif ilişki ve uyumsuzluk alt boyutlarına ait puan ortalamaları açısından Tablo-6 incelendiğinde babaların çocuklarıyla geçirdikleri haftalık zaman bakımından anlamlı farklılaşmalar meydana geldiği görülmektedir ($p<0,05$). Çocuklarıyla haftalık 24 saat ve daha fazla zaman geçiren babaların puan ortalamaları daha düşüktür fakat bu ortalama azlığı ölçek puanlarının ters algılanması gerekliliğinden dolayı çocuklarıyla ilişkilerinin yüksek ve pozitif yönde olduğuna işaret etmektedir. Haftalık 9 saat ve daha az zaman geçiren babaların ise uyumsuzluk puan ortalamalarının anlamlı derecede yüksek

olduğu görülmektedir. Ayrıca anlamlı bir farklılık oluşturmamakla birlikte haftalık geçirilen zaman arttıkça babaların babalık rolü algısı da artmaktadır.

Tablo 7. Babaların Babalık Rolü Algısı İle Baba-Çocuk İlişkisi Alt Boyutları ve Toplam Puan Ortalamaları Arası Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		Babalık Rolü Algısı
Baba Çocuk İlişkisi Toplam Puan	Pearson Correlation	-.369*
	p	.000
	n	321
Pozitif İlişki	Pearson Correlation	-.259*
	p	.000
	n	321
Uyumsuzluk	Pearson Correlation	-.296*
	p	.013
	n	321
Çatışma	Pearson Correlation	-.232*
	p	.000
	n	321

*p<0,05

Tablo-7 de verilen korelasyon sonuçları incelendiğinde; babaların baba çocuk ilişkisi toplam puanları ve pozitif ilişki, uyumsuzluk, çatışma alt boyutları ile babalık rolü algıları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (p<0,05). Baba çocuk ilişkisi toplam puanları ile pozitif ilişki alt boyutu puanları yükseldikçe babaların babalık rolü algısı puan ortalamaları azalmaktadır. Fakat baba çocuk ilişkisi toplam puanları ile pozitif ilişki alt boyutu puanlarının yüksek olması olumsuz ilişkiye işaret ettiği için baba çocuk ilişkisi puanları arttıkça babalar çocuklarıyla daha olumsuz ilişkilere sahip olmaktadır. Buna göre baba çocuk ilişkisi yüksek olan babaların babalık rolü algılarının da yüksek olduğu belirlenmiştir. Uyumsuzluk ve çatışma alt boyutları açısından ise ters bir puanlama söz konusu değildir ve bu alt boyutlardaki puan ortalamaları yükselirken babalık rolü algısı puan ortalamaları düşmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulguları doğrultusunda; babaların yaş ortalaması arttıkça çocuklarıyla daha olumlu ilişkiler geliştirdikleri, genç babaların ise yaş ortalaması daha büyük babalara göre çocuklarıyla olan ilişkilerinde çatışmanın daha fazla olduğu belirlenmiştir. Castillo, Welch ve Sarver

(2011) gerçekleştirdikleri çalışmada yaşı büyük babaların çocuğun bakımına ve eğitimine daha fazla özen gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Arabacı ve Ömeroğlu (2013) yaşı büyük babaların çocuklarıyla daha olumlu iletişim kurabildiklerini, Özkan (2014) ise yaptığı araştırmada, 36–40 yaş aralığındaki babaların kendinden daha küçük yaş grubundaki ve kendinden daha büyük yaş grubundaki babalara göre çocuklarıyla daha olumlu ve sağlıklı ilişkiler kurduklarını ortaya koymuştur. Bu çalışmada babaların en yüksek 36-42 yaş aralığında olduğu göz önünde bulundurulursa sonuçların birbirine paralel olduğu ve bu yaş aralığındaki babaların çocuklarıyla ilişkisinin diğer babalara göre pozitif olduğu söylenebilir. Babaların ilerleyen yaşla birlikte olgunluk kazanmaları, iş veya sosyal hayat yerine önceliklerini çocuklarının alması bu sonuçla karşılaşmamızın nedenlerinden biri olabilir.

Öğrenim düzeyi değişkeni açısından babaların öğrenim düzeyleri yükseldikçe babalık rolü algılarının yükseldiği belirlenmiştir. AÇEV'in 2017 yılına ait "Türkiye'de İlgili Babalık ve Belirleyicileri" ana raporunda da babaların eğitim seviyesi arttıkça, gelenekselliklerinin azaldığı bu oranda da çocuk bakım ve gelişimine yüksek katılım gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Bunun bir sonucu olarak da, babaların babalık rollerine ilişkin memnuniyet düzeyinin de yüksek olması beklenmektedir. Gerçekleştirilen benzer çalışmalarda da (Poyraz, 2007; Seçer, Çeliköz ve Yaşa, 2007; Kuruçırak, 2010; Gültekin-Akduman ve Türkoğlu, 2013; Şahin ve Demiriz, 2014; Telli ve Özkan, 2016) babaların öğrenim düzeyleri arttıkça babalığa yönelik ilgi, doyum ve tutumlarının yükseldiği belirlenmiştir.

İlkokul-ortaokul mezunu babaların diğer babalara göre çocuklarıyla olan ilişkilerinde daha fazla uyumsuzluk yaşadıkları belirlenmiştir. Babaların öğrenim düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılaşmaya rastlanan durumlardan bir diğeri ise; lisans ve üzeri öğrenim düzeyine sahip babaların çocuklarıyla olan ilişkilerinde diğer babalara göre daha az seviyede çatışma yaşamaları olmuştur. Ünüvar (2008) çalışmasında lisans ve lisansüstü mezunu babaların çocuklarıyla daha nitelikli zaman geçirdikleri ve çocuklarına karşı daha ilgili oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Kuruçırak (2010) ise baba bebek ilişkisini incelediği çalışmasında öğrenim düzeyinin belirleyici olduğunu ve yükseköğretim düzeyine sahip babaların bebeklerinin bakımına ve gelişimine daha fazla katkı sağladıklarını ortaya koymuştur. Doğrudan baba-çocuk ilişkisine yönelik olarak gerçekleştirilen çalışmalarda da (Maridaki-Kassotaki, 2000; Özkan, 2014; Uyanık vd., 2016) öğrenim düzeyi yüksek olma durumunun çocukla geliştirilen olumlu ilişki de etkili bir değişken olduğu belirlenmiştir. Öğrenim düzeyi yükseldikçe babaların çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda daha bilinçli olması, çocuklarıyla nasıl

bir ilişki kurmaları gerektiği konusunda daha dikkatli davranmaları onların çocuklarıyla daha az çatışma yaşamalarına ortam hazırladığı düşünülebilir. Böylece ilişkileri de daha olumlu olmaktadır.

Araştırma bulgularında cinsiyet değişkeni açısından babaların hem babalık rolü algısında hem de çocuklarıyla ilişkilerinde anlamlı sonuçlara rastlanmamıştır. Arabacı ve Ömeroğlu (2013) çalışmalarında okul öncesi dönem çocukların kız veya erkek çocuk olmasının babalarıyla olan iletişimleri açısından farklılık meydana getirmediğini belirlemiştir. Baba çocuk ilişki ve babalık rolünü inceleyen benzer çalışmalarda da (Paulson, Dauber ve Leiferman, 2010; Türkoğlu ve Gültekin-Akduman, 2015; Şahin ve Demiriz, 2014; Özkan, 2014) cinsiyet değişkeninin okul öncesi dönem çocukların babalarının babalık rolüne ve çocuklarla kurulan ilişkiye etkisi olmadığı saptanmıştır. Şahin ve Demiriz (2014) bu durumu, okul öncesi dönem çocukların cinsiyet değişkeni fark etmeksizin babanın ilgisine ihtiyaç duydukları ve babalarında çocukların yaşı itibarıyla cinsiyetlerini dikkate almadıkları şeklinde yorumlamıştır. Bu çalışmadaki babaların da aynı yaş grubundaki çocuklara sahip olduğu düşünüldüğünde ulaşılan bu yargının bu çalışma için de geçerli olduğu düşünülmüştür. Ayrıca çocuğun cinsiyeti açısından babaların çocuklarıyla olan ilişkilerinin farklılaşmaması babaların erkek çocuklarıyla baba kız çocuklarıyla anne ilgilenir gibi kalıp yargılardan (Kağıtçıbaşı, 2010) sıyrıldıklarını ve cinsiyet ayrımına yer vermediklerini düşündürmüştür.

Çocuğun doğum sırası baba çocuk ilişkisini etkileyen bir değişken olarak ortaya çıkmıştır. Babaların ikinci çocuklarıyla diğerlerine göre daha olumlu ilişki içinde oldukları ve ilk çocuklarıyla olan ilişkilerinde daha fazla çatışma yaşadıkları belirlenmiştir. Gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde bu değişkene ait farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Seçer, Çeliköz ve Yaşa (2007) ve Kuruçırak (2010) çocuk sayısı çoğaldıkça babaların çocuklarına yönelik ilgilerinin azaldığını; Ishii-Kuntz, vd. (2004) ile Arabacı ve Ömeroğlu (2013) ise bu sonuçların aksine, sahip olunan çocuk sayısı arttıkça babaların çocuk bakımı konusunda kendilerini daha yeterli hissettikleri ve bu durumun çocuklarıyla olan ilişkilerine olumlu yansıdığını ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada elde edilen bulgu ise; ilk çocukta babaların daha deneyimsiz oluşu, üç çocuk ve sonrasında ise çocuklara ayıracak zamanın çocuklar arasında paylaşılması sonucunda ikinci çocukların babalarıyla olumlu ilişkiler geliştirebilmelerinde daha avantajlı bir konumda oldukları şeklinde yorumlanmıştır.

Çocuklarıyla haftalık 24 saat ve daha fazla zaman geçiren babaların çocukları ile olan ilişkilerinin anlamlı düzeyde yüksek ve pozitif yönde

olduğu, haftalık 9 saat ve daha az zaman geçiren babaların ise çocuklarıyla olan ilişkilerinde uyumsuzluk yaşadıkları görülmüştür. O'Connell (1993) araştırmasında çocuğuna haftalık 10-34 saat arası zaman ayıran babaların çocuklarının yaşamlarına katılımlarının daha etkili olduğuna, 10 saatten daha az zaman ayıran babaların ise çocukla ilişki düzeylerinin yetersiz olduğuna işaret etmiştir. Gürşimşek, Kefi ve Girgin (2007) ise gerçekleştirdikleri çalışmada baba ile çocuk arasında geçirilen süre arttıkça babanın çocuğun yaşamına daha aktif katılım sağladığı ve çocuğun gelişiminde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bahsedilen çalışmalar ışığında elde edilen araştırma bulgusu beklenen bir durumdur ve literatür bilgisiyle de desteklenmektedir. Lamb (2010) bu konuda çocukla babanın geçirdiği zamanın artmasıyla baba çocuk ilişkisinin yoğunlaştığını ve olumlu hale geldiğini ifade etmiştir. Araştırma da çocuklarıyla geçirdikleri zaman açısından babaların babalık rolü puan ortalamaları anlamlı bir farklılık oluşturmasa da geçirilen zaman arttıkça babaların babalık rolü algısının da arttığı belirlenmiştir. Babanın çocuğuyla geçirdiği aktif zaman arttıkça ilişkisi olumlu olacak buna paralel olarak babalıktan aldığı doyum, memnuniyet ve babalık rolü algısı da artacaktır.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda gerçekleştirilen korelasyon sonucunda ise; babaların çocuklarıyla olan pozitif yöndeki ilişkileri ile babalık rolü algıları arasında paralel bir ilişki olduğu, biri artar yada azalırken diğerinin de arttığı yada azaldığı belirlemiştir. Diğer taraftan çocukla baba arasındaki uyumsuzluk ve çatışma yükseldikçe babalık rolü algısının azaldığı görülmüştür. Gürşimşek, Kefi ve Girgin (2007) çalışmalarında babaların okul öncesi dönem çocuklarının yaşamına katılım düzeylerini destekleyen uygulamaların babaların babalık rolü algılarında olumlu bir gelişime katkı sağladığı ortaya koymuştur. Ayrıca Cabrera, vd. (2000) giderek değişen babalık rolleriyle birlikte babaların babalık rolü algılarının daha yüksek ve olumlu hale geldiğini bu durumda baba ile çocuk arasındaki ilişkinin daha etkili ve pozitif olmasını sağladığını ifade etmişlerdir. Elde ettiğimiz sonuç bu bilgileri destekler niteliktedir. Ayrıca Gültekin-Akduman ve Türkoğlu (2013) gerçekleştirdikleri çalışmada babaların babalık rolü algısı ile çocukların problem davranış sergileme düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve babalık rolü algısı düşük olan babaların çocuklarının daha fazla problem davranış sergilediklerini belirlemişlerdir. Çocuğun problem davranışlar sergilemesi babasıyla daha fazla uyumsuzluk ve çatışma yaşamasına sebep olacağı göz önünde bulundurulursa, bu çalışma ile bizim çalışmamızın birbirine paralel sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir.

Öneriler

Araştırma sonuçlara paralel olarak; genç ve ilk kez baba olan bireylerin çocuklarıyla daha olumlu ilişki kurabilmelerini, öğrenim düzeyi ilkökul-ortaokul olan babaların babalıktan yeteri kadar doyum alabilmelerini ve babaların çocuklarıyla daha fazla vakit geçirmelerini sağlamak adına annelerin ve öğretmenlerin babalar için ortam hazırlayıcı, özendirici ve işbirlikçi yaklaşımlar sergilemeleri ve babaların çocukların gelişimlerini ve ihtiyaçlarını anlayabilecekleri kaynaklara daha kolay ulaşmaları sağlanabilir.

Ayrıca bu çalışma yalnızca babaların vermiş olduğu bilgiler ve ölçek sorularına verdikleri yanıtlar ile sınırlı kalmıştır. Gerçekleştirilecek çalışmalarda babaların çocuklarıyla olan ilişkileri konusunda daha objektif sonuçlar elde etmek adına annelerin ve çocukların bilgilerine de başvurulabilir. Bir sonraki aşama olarak bu babalarla odak grup görüşmeleri gerçekleştirilerek babalık rolü algılarına ve çocuklarıyla olan ilişkilerine yönelik daha derinlemesine bilgiler elde edilebilir.

Kaynaklar

- AÇEV (2017). *Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri-Ana Rapor*. Türkiye’de Babalığı Anlamak Serisi-I. İstanbul: Taymaz Matbaacılık.
- Arabacı, N. ve Ömeroğlu, E. (2013). 48-72 Aylık Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocukları İle İletişimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 41-53.
- Atabey, D. (2017). Bazı Değişkenlere Göre Erken Çocukluk Döneminde Okul – Baba İlişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (52), 721-729.
- Barker, B., Elles, J. & Ramchandani, P. G. (2017). Fathers, Fathering and Child Psychopathology. *Current Opinion in Psychology*, 15, 87-92.
- Barker, G., Contreras, J.M., Heilman, B., Singh, A.K., Verma, R.K. & Nascimento, M. (2011). *Evolving Men: Initial Results from the International Men and Gender Equality Survey (IMAGES)*. Washington, D.C.: International Center for Research on Women (ICRW) and Rio de Janeiro: Instituto Promundo.
- Bawadi, H. A., Qandil, A.M. Al-Hamdan, Z.M. & Mahallawi, H. H. (2016). The role of fathers during pregnancy: A qualitative exploration of arabic fathers’ beliefs. *Midwifery* 32. 75-80.

- Baydar, N., Akçınar, B. ve İmer, N. (2012). Çevre, Sosyoekonomik Bağlam ve Ana Babalık. Der. M. Sayıl ve B. Yağmurlu. “*Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*” (81-127). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bloom, K.C. (1997). Perceived Relationship with the Father of the Baby and Maternal Attachment in Adolescents, *JOGNN*, 27(4), 420-430.
- Buckley, C. K. & Schoppe-Sullivan, S. J. (2010). Father Involvement and Coparenting Behavior: Parents’ Nontraditional Beliefs and Family Earner Status as Moderators, *Personal Relationships*, 17, 413-431.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. Kılıç, A., Özcan, E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cabrera, N., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hoffert, S. & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the Twenty-First Century. *Child Development*, 71(1), 127-136.
- Çakıcı, S. (2006). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile İşlevlerinin, Anne Çocuk İlişkilerinin ve Aile İşlevlerinin Anne-Çocuk İlişkilerine Etkisinin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Castillo, J., Welch, G. ve Sarver, C. (2011). Fathering: The Relationship Between Fathers’ Residence, Fathers’ Sociodemographic Characteristics, and Father Involvement. *Matern Child Health Journal*, 15 (8), 1342-1349.
- Driscoll, K. & Pianta, R. C. (2011). Mothers’ and Fathers’ Perceptions of Conflict and Closeness in Parent-Child Relationships During Early Childhood. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 7, 1-24.
- Dökmen, Z.Y. (2016). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dündar, Ö. Z., Durugönül, E. ve Arıkan, E. (2011). “Anne” ve “Baba” Sözcüklerine Yüklenilen Anlamların Bir İncelemesi. *Contemporary Online Language Education Journal*, 1(2), 25-34.
- Erdoğan, A. (2004). Çocuğun Psikososyal Gelişiminde Babanın Rolü, *Yeni Symposium*, 42 (4), 147-153.
- Garfield, C. F. Mapp, M.D. & Chung, P. J. (2006). A qualitative study of early differences in fathers’ expectations of their child care responsibilities. *Ambulatory Pediatrics*. 6(4), 215-220.

- Gültekin-Akduman, G. ve Türkoğlu, D. (2013). Okul öncesi dönem çocuğu olan babaların babalık rollerini algılamaları ile çocuklarının davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-17.
- Güngörmüş-Özkardeş, O. (2016). "Baba Olmak". (Ed.: Haluk Yavuzer). *Ana-Baba Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 128-142.
- Gürşimşek, I., Kefi, S. ve Girgin, G.(2007). Okul Öncesi Eğitime Babaların Katılım Düzeyi ile İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 181-191.
- Hair, E.C., Moore, K.A., Garret, S.B., Kinukawa, A., Lippman, L. & Michelsen, E. (2003). Psychometric analyses of the parent-adolescent relationship scale in the national longitudinal survey of Youth-1997. *Indicators of Positive Development Conference*, 1-31, (12-13 March), Washington, DC.
- Harris, K.M. & Morgan, S.P. (1991). Fathers, sons and daughters: differential paternal involvement in parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 53(3), 531-544.
- Hossain, Z., Roopnarine, J. L.Masud, J.Muhamed, A. A. H.Baharudin, R., Abdullah, R. & Juhari, R. (2005). Mothers' and fathers' childcare involvement with young children in rural families in Malaysia. *International Journal of Psychology*. 40(6), 385-394.
- Ishii-Kuntz, M. (1994). Paternal involvement and perception toward fathers' roles: A comparison between Japan and the United States. *Journal of Family Issues*. 15(1), 30-48.
- Ishii-Kuntz, M., Makino, K., Kato, K. ve Tsuchiya M. (2004). Japanese Fathers of Preschoolers and Their Involvement in Child Care. *Journal of Marriage and Family*, 66 (3), 779-791.
- Jones, J. & Mosher, W. D. (2013). Fathers' Involvement With Their Children: United States, Division Of Vital Statistics. *U.S. Department Of Health And Human Services Centers For Disease Control And Prevention National Center For Health Statistics*, 71 (20), 1-21.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kochanska, G., Forman, D.R., Aksan, N. & Dunbar, S.B. (2005). Pathways To Conscience: Early Mother-Child Mutually Responsive Orientation

And Children's Moral Emotion, Conduct And Cognition. *Journal Of Child Psychology Psychiatry*, 46(1), 19-34.

Kuruçırak, Ş. (2010). *4-12 Aylık Bebeği Olan Babaların, Babalık Rolü Algısı İle Bebek Bakımına Katılımı Arasındaki İlişki*. Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Kuzucu, Y. (1999). *Babalarıyla Çatışma Düzeyi Yüksek ve Düşük Olan Ergenlerin ve Babalarının Babalık Rolüne İlişkin Algılarının Karşılaştırılması*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Kuzucu, Y. (2011). Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (35), 79-91.

Lamb, M. E. (2010). *The Rol of The Father in Child Development*. (Edt. M. E. Lamb). "How Do Fathers Influence Children's Development? Let Me Count the Ways" (1-22). United States of America: Wiley.

Leidy, M. S., Schofield, T. J. & Parke, R. D. (2013). Fathers' contributions to children's social development. In N. J. Cabrera & C. S. Tamis-LeMonda (Eds.), *Handbook of father involvement: Multidisciplinary perspectives* (pp. 151-167). New York: Routledge/Taylor & Francis Group.

Maridaki-Kassotaki, K. (2000). Understanding Fatherhood in Greece: Father's Involvement in Child Care. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 16(3): 213-219.

MEB (2017). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2016/2017*. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/08151328_meb_istatistikleri_organ_egitim_2016_2017.pdf (10.01.2019).

Mehmet, N. (2010). *Ebeveynlerin çocuklarına ilişkin sosyalleştirme hedeflerinin, kültürel değer yönelimleri ve eğitim düzeyleri ile çocuğun cinsiyeti ve doğum sırası açılarından incelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

O'Connell, M. (1993). Where's Papa? Father's role in child care. *Population Trends and Public Policy*, No. 20. Washington, DC: Population Reference Bureau, Inc.

Özkan, T. (2014). *Çocuğu Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Babalara Uygulanan Baba Katılım Programının Baba-Çocuk İlişkisi Üzerine Etkisi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Özyürek, A. ve Tezel-Şahin, F. (2015). Anne-Çocuk İlişkisinin ve Baba Tutumlarının Çocukların Ahlâki ve Sosyal Kural Anlayışları Üzerine Etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40 (177), 161-174.
- Paulson J.F., Dauber S.E. ve Leiferman J.A. (2010). Parental Depression, Relationship Quality, and Nonresident Father Involvement with Their Infants. *Journal of Family Issues*, 32(4) 528-549.
- Poyraz, M. (2007). *Babaların babalık rolünü algılamalarıyla kendi ebeveynlerinin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Saygı, D. (2011). *Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması ve Anne-Çocuk İlişkisinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, YL Tezi, İstanbul.
- Seçer, Z., Çeliköz, N. ve Yaşa, S. (2007). Bazı kişisel özelliklerine göre okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocukların babalarının babalığa yönelik tutumları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 425-438.
- Sımsıkı, H. ve Şendil, G. (2014). Baba katılım ölçeği'nin (BAKÖ) geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(49), 104-123.
- Summers, J. A., Raikes, H., Butler, J., Spicer, P., Pan, B., Shaw, S., Langager, M., McAllister, C. & Johnson, M. K. (1999). Low-income fathers'and mothers'perceptions of the father role: a qualitative study in four early head start communities. *Infant Mental Health Journal*, 20(3), 291-304.
- Şahin, H. ve Demiriz, S. (2014). Beş Altı Yaşında Çocuğu Olan Babaların, Babalık Rolünü Algılamaları İle Aile Katılım Çalışmalarını Gerçekleştirmeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18 (1), 273-294.
- Şimşek, A. (2006). *Duygusal zekanın, ana-baba tutumunun ve doğum sırasının tercih edilen liderlik tarzına etkisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tabachnick , B.G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (Sixth Edition). Boston: Pearson.
- Taşkın, N. (2011). Çocukların Gelişiminde Katkıları Unutulanlar: Babalar. *Eğitime Bakış*, 7 (20), 43-47.
- Telli, A. A. ve Özkan, H. (2016). 3-6 yaş grubu çocuğu olan babaların babalık rolü algısı ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 6(2):127-134.

- Tichenor, V., McQuillan J., Greil, A. L., Contreras, R. & Shreffler, K. M. (2011). The Importance of Fatherhood U.S. Married and Cohabiting Men. *Fathering*, 9(3), 232-251.
- Tomul, E. (2008). Türkiye’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Eğitime Katılım Üzerinde Görelî Etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research*, 30, 153 – 168.
- Türk Dil Kurumu (2014). Güncel Türkçe Sözlük.
http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a1ad4a6bc1267.02248693 (25.11.2017)
- Türkoğlu, D. ve Gültekin-Akduman, G. (2015). Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Babaların Babalık Rolü Algıları ile Eş Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (38), 761-772.
- Topçu-Bilir, Z. Ve Sop, A. (2016). Okul Öncesi Dönemindeki Çocukların Aile İlişkileri İle Çocuklarda Görülen Davranış Problemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 20-43.
- Uzun, H., ve Baran, G. (2015). Çocuk Ebeveyn İlişki Ölçeği’nin Okul Öncesi Dönemde Çocuğu Olan Babalar İçin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 30- 40
- Uyanık, Ö., Kaya, Ü. Ü., İnal-Kızıltepe, G. ve Can-Yaşar, M. (2016). An Investigation of the relationship between fathers and their children at preschool level. *Journal of Theoretical Educational Science*, 9(4), 515-531.
- Ünal, F. ve Kök, E. E. (2015). 0-6 Yaş Çocuğu Olan Ebeveynlerin Babalık Rolüne İlişkin Görüşleri. *International Journal of Social Sciences And Education Research*. 1(4). 1383-1396.
- Ünüvar, P. (2008). *Babaların 3-6 Yaş Grubu Çocuklarıyla Geçirdikleri Zamanın Niteliğini Belirleme ve Geliştirme*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Webster, L., Low, J., Siller, C. & Hackett, R. K. (2013). Understanding the Contribution of A Father's Warmth on His Child's Social Skills. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers*, 11(1), 90-113.
- Yavuzer H. (2007). *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

BASIN BOUNDARY PROBLEM IN THE PORSUK CREEK BASIN, TURKEY

Tevfik ERKAL¹, İlyas Sadık TEKKANAT²

Abstract

In this study, the basin boundary problem in Porsuk Brook Basin, which has high vulnerability to pollution, flood and mild drought, and the geographical location and area (km²) of the basin are defined. Main purpose of the work is correctly by creating the basin area completing the missing basin location information and correcting false location maps. In the manual determination according to the WGS84 system, the area of the Porsuk Creek Basin is 10829,92 km² and 10830,25 km² in the automatic determination. The basin is composed of 4 morphological sections in the form of Lower, Middle, Upper and Uppermost Section. The basin boundary problem is that a large area is not included in the Uppermost Section, and this area corresponds to ~414 km² [~58000 football fields or 1,5 times the Gökçeada (İmbros)]. Although it is not mentioned in the geographical position information Bilecik province and Afyonkarahisar/İhsaniye is located within the basin area. The research findings refer to the faults observed at the basin boundary of the Porsuk Creek. The results of the study were found to be important for the integrated river basin management.

Keywords: Basin Boundary, Basin Area, Morphological Section, Integrated River Basin Management, Porsuk Creek Basin.

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı, Türkiye, erkaltevfik@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-4435-7864

² Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı, Türkiye, ilyastekkanat@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-4338-684X

Makale gönderilme tarihi: 10 Eylül 2018. Makale kabul tarihi: 15 Şubat 2019.

Makale türü: Araştırma Makalesi

PORSUK ÇAYI HAVZASINDA HAVZA SINIR SORUNU

Tevfik ERKAL, İlyas Sadık TEKKANAT

Öz

Bu çalışmada, kirlilik, taşkın ve hafif kuraklıklara karşı kırılganlığı yüksek olan Porsuk Çayı Havzası'nda havza sınır sorunu ve buna ek olarak havzanın coğrafi konumu ve alanı (km²) tanımlanmıştır. Çalışmanın ana amacı havza alanını doğru bir şekilde çıkararak bazı çalışmalarda kullanılan eksik havza konum bilgisini tamamlamak ve hatalı konum haritalarını düzeltmektir. WGS84 sistemine göre manuel belirlemede Porsuk Çayı Havzası'nın alanı 10829,92 km², otomatik belirlemede ise 10830,25 km² olarak tespit edilmiştir. Havza Alt, Orta, Üst ve En üst Bölüm şeklinde 4 morfolojik bölümden oluşmaktadır. Porsuk Çayı Havzası sınır problemi havzanın en üst bölümünde büyükçe bir alanın havza alanına dâhil edilmemesidir ve bu alan ~414 km²'ye (~58000 futbol sahasına ya da Gökçeada'nın 1,5 katına) karşılık gelmektedir. Coğrafi konum bilgisinde belirtilmese de Bilecik ili ve Afyonkarahisar/İhsaniye ilçe merkezi havza alanı içerisinde yer almaktadır. Bulgular Porsuk Çayı'nın havza sınırında gözlenen hatalara işaret etmektedir. Çalışma sonuçları entegre havza yönetimi açısından önemli bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Havza Sınırı, Havza Alanı, Morfolojik Bölüm, Entegre Havza Yönetimi, Porsuk Çayı Havzası

Introduction

The drainage basin in hydrology has always been a focus point in the studies of water movement in the hydrological cycle. It can be established a relationship between the various hazards and disasters triggered by the water, such as flood, sheet-flood and landslide and physiographic characteristics of the drainage basin (size of the drainage area, shape, slope, drainage density, tributary lengths, slope, etc.) (Rastogi et al., 1976). River basins are also considered as a geomorphic system or geomorphic unit (Leopold et al., 1964; Chorley, 1969; Christopher et al., 2010). In general, studies on the fluvial system and its elements; in special, in fluvial geomorphological studies, these regions are taken into account as a spatial scale. River basins which are an important element of ecology are also generally used in ecological studies (Frissell et al., 1986; Gallagher, 1999).

It taking into account drainage basins and morphological sections in understanding of the scope and effects of possible environmental problems (such as *drought, water quality degradation, environmental pollution, land degradation, erosion, flood and deforestation*) in the basin and improving of the practical consequences, analyzing better of the fluvial system, integrated river basin management approach and Environmental Impact Assessment (EIA) approach are of great importance in studies related to environmental problems. For this reason, it is necessary for both river basin and morphological sections to be detected accurately (Hajam et al., 2013, Alqaysi and Almuslehi, 2016, Daffi and Ohuchaogu, 2017; Rai, et al., 2017).

The spatial scale of this study is the Porsuk Creek Basin (PCB). It is seen that some areas at the Uppermost Section are not included to drainage basin in various studies conducted on the scale of PCB and morphological section (Arslan, 2008; Bakış et al., 2008; Arslan, 2009; Büyükerşen and Efelerli, 2008; Bakış et al., 2011; Çetin et al., 2011, Şimşek, 2014). This changes morphometric properties of the basin. For this reason, it is need to re-identify the drainage basin, emphasize the problematic area, evaluate the cause/s of the problem, rearrange the geographical location and physical geographical features of the basin. In this context, this study focuses on the problem of basin boundary and the geographical location of the basin.

Materials and Methods

A layer of contour line of 20 m intervals and twelve topographic maps (i23-i27, j23-j27, k23, k24) with a scale of 1:100.000 obtained from the General Command of Mapping (GCM) as base are used to manually determine.

ArcGIS Hydrology toolset of the Spatial Analyst extension is used for automatic determination of basin boundary.

The stages of the hydrological analysis are as follows:

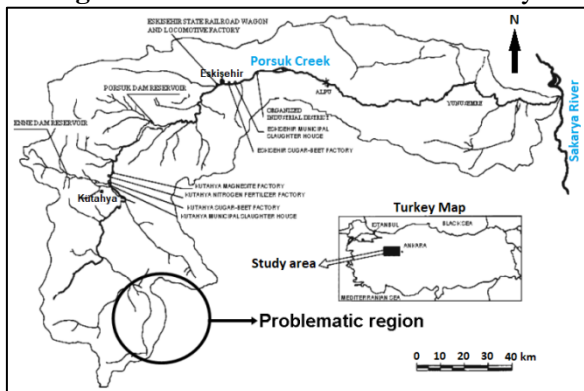
- The sinks in the Digital Elevation Model (DEM) obtained from the Shuttle Radar Topography Mission (SRTM) data of a wide area surrounding the Porsuk Creek are filled,
- Flow direction and flow accumulation are created on the DEM filled in the sinks,
- PCB is delineated by using the Basin tool.
- A stream order based on the method of stream ordering proposed by Strahler in 1952 was created,
- Stream networks are delineated from the DEM using the output from the Flow Accumulation tool, and finally were converted the river basin area raster and stream network raster to vector data format.

MapInfo (version 10.5) and ArcGIS (version 10) Geographic Information Systems (GIS) programs are used in coding of the relevant geographical items (contour lines and settlement centers), generating thematic maps and extracting spatial values.

Results

A basin boundary problem was identified in the PCB. The problem is that some of the areas from Afyonkarahisar and Bilecik provinces are not included in the PCB and the borders are rather smoothed (Figure 1).

Figure 1: Location of the PCB in Turkey*

Reference: Kutlu et al., 2004; Muhammetoğlu et al., 2005; Arslan, 2008, 2009; Altın, Filiz and İşcen, 2009; Çetin et al., 2011; Köse et al., 2012.

*The circle areas show the basin boundary problem.

The study area is the PCB which is a tributary of the Sakarya River. The basin covers an area of 10830 km². It is 201 km in the east-west direction and 135 km in the north-south direction. It is located between 29°38'–31°59' E and 38°44'–39°99' N in northwest Anatolia, which covers three regions: the Aegean, Marmara and Central Anatolian Region. Moreover, PCB comprises Upper Sakarya Trough, Porsuk Through and Sündiken Mountain Chain Area. The study area of the PCB in the province and district scale cover eight district centers: the Alpu, Beylikova, Mihalıççık, İnönü, Aslanapa, Altıntaş, İhsaniye and Dumlupınar and two province centers: the Eskişehir and Kütahya and six provinces: the Ankara, Eskişehir, Kütahya, Bilecik, Uşak and Afyonkarahisar (Figure 2a and 2b).

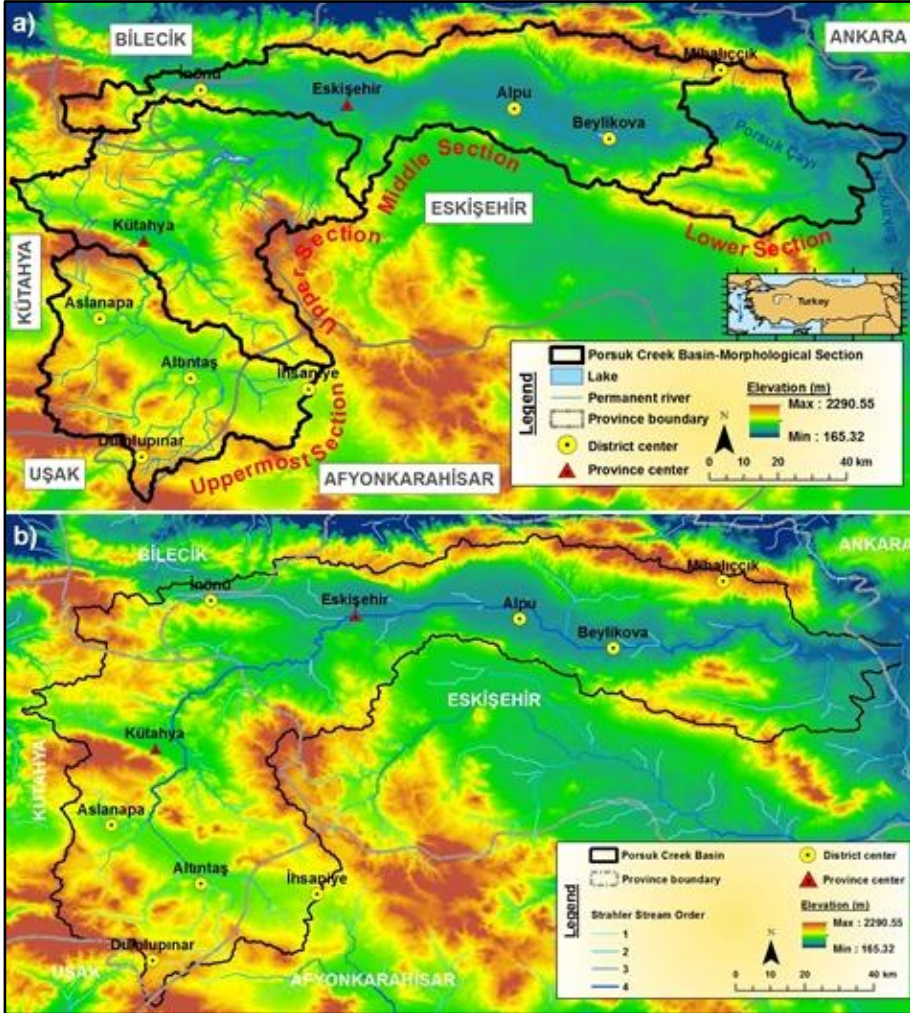
According to the calculations made by manual method from the topographic maps, the area of PCB is 10829,92 km² and it has four morphological sections: the Lower Section, Middle Section, Upper Section and Uppermost Section (Figure 2a). The area of the Lower Section, Middle Section, Upper Section and Uppermost Section are ~ 1557,2 km², ~ 3628,3 km², ~ 3207,8 km² and ~ 2436,1 km², respectively. According to calculations are performed automatically via DEM, the area of PCB is 10830,25 km² (Figure 2b).

355,1 km² of the PCB is located within the borders of Bilecik province and Göynücek, Düzağaç, Ketenlik and Yeşilçukurca villages is the residential areas in basin. Approximately 489,6 km² of the basin is located within the borders of Afyonkarahisar province and it includes 29 village areas administratively. 19 of them (414,8 km²) are within the boundaries of the basin together with the settlement area. These are: Anıtkaya, Aşağıtandır, Başkimse, Bayramgazi, Cumalı, Hacıbeyli, İhsaniye, Kadımürsel, Karacaahmet, Muratlar, Olucak, Orhanlı, Osmanköy, Saadet, Susuzosmaniye, Üçlerkayası, Yenice and Yiğitpınarı villages. In administrative meaning the İhsaniye district of Afyonkarahisar province is located in the boundaries of the PCB and constitutes the drainage divide of Uppermost Section.

The general geographical character of the area not included in the basin is as follows: This area contains Altıntaş Plain at the Uppermost Section of the PCB. The area has an area of approximately 414 km². The area lies on the between 800 and 900 m elevation and has a flat and near-flat morphology. In terms of land use capability, Class II is common and the most common primary *land use/land cover type* is made up of non-irrigated arable land. There are settlement areas in the region, such as Kütahya/Altıntaş/Aydınlar, Çakırsaz and Erenköy villages and Afyonkarahisar / İhsaniye district with Anıtkaya, Cumalı, Erenler, Hacıbeyli, Karacaahmet, Muratlar, Olucak,

Osmanköy, Susuzosmaniye and Yenice villages. The total population of all the villages in 2016 is 9819.

Figure 2: (a) PCB boundary generated manually and (b) PCB boundary generated automatically.

Discussion and Conclusion

The first stage of hydrological analysis (determination of groundwater potential and stream order, flow direction, flow accumulation analysis, etc.) and morphometric analyzes (size, length, shape, asymmetry, slope, etc.) constitute determination of drainage basins. Incorrect detection or rough

definition of the drainage basin negatively affects both the results of hydrologic analysis and morphometric analysis and the characteristics of the layers such as land cover, land use, geology, geomorphology, lithology, soil and vegetation that are used in hydrological analysis. Such a situation has been observed in the PCB which is a sub-basin of the Sakarya River Basin in Turkey.

It is suggested in the studies related to the PCB that the basin generally contain Eskişehir and Kütahya province center and seven district centers of these provinces and some parts which are within the boundaries of Ankara, Uşak and Afyonkarahisar province (Öztürk, 2007; Çetin et al., 2011; Efelerli, 2008, Tanık et al., 2005, Bakış, etc., 2008, 2011, Göncü, 2011, General Directorate of State Hydraulic Works, 2012). The draft project report prepared by TÜBİTAK MAM Environmental Institute (2013) has similar statements. However, this report does not mention that some parts of the Uşak province are located in the PCB. Location maps used in all of the studies mentioned are maps in similar characteristics. In some of these maps, some areas of Afyonkarahisar and Bilecik provinces area not included in the basin and the borders are substantially smoothed. In short, geographic location information is not consistent with location maps and contains deficiencies in it. This is the main point of the PCB boundary problem.

The geographical location of the PCB is not included in the Bilecik and Afyonkarahisar / İhsaniye district centers (Tanık et al., 2005, Öztürk, 2007, Arslan, 2008, Bakış et al., 2008, Büyükerşen and Efelerli, 2008, Bakış et al., 2011, Çetin et al., 2011; DSİ, 2012, TÜBİTAK MAM, 2013, Bayazıt, 2014, Şimşek, 2014, Tekkanat and Sarış, 2015); by contrast, in this study were found that PCB contains a part of the Bilecik province and Afyonkarahisar/İhsaniye district center. In the PCB geographical location maps that most of the Afyonkarahisar province is not included in the drainage basin (Kutlu et al., 2004, Muhammetoğlu et al., 2005, Arslan, 2008, Bakış et al., 2008, Büyükerşen and Efelerli, 2008, Altın et al., 2009, Arslan, 2009; Bakış et al., 2011; Çetin et al., 2011; Köse et al., 2012; Şimşek, 2014), this area that is composed of mostly non-irrigated arable land which is not included in the drainage basin was calculated as $\sim 414 \text{ km}^2$ (~ 58000 football fields). This loss of data is great and important. This state is mainly due to the difficulty experienced in passing the boundary of the wide plain in this area where the Altıntaş Plain is located in the manual drawings made on topographic maps. It is a very vexing and difficult to pass the basin boundary through the low flat land in manual drawings. The basin boundary, drainage divide, becomes largely unclear in the soluble rocks cover large areas, the arid regions and the marshy areas. In other words, user-defined procedures are required to

correctly identify and analyze some critical topographic structures which can be found in complex areas where drainage basin and morphological sections extracted from topographic maps manually or semi-automatically. On the other hand, there is no way of deducing from morphology of the terrain in the determination process of the drainage basin using a computer program. However, computer algorithms used in the automatic delineation of drainage basin in which the DEM data is used, DEM type and quality affect accuracy of the results. Under any circumstances, it is preferred delineation of drainage basin using GIS and DEM due to improved accuracy, less duplication, easier map storage, flexibility, simplicity in data sharing, flexibility and data sharing, timeliness, greater efficiency and higher product complexity (Fattah and Yüce, 2015) to manual techniques. Today, drainage basins can be extracted accurately and easily thanks to advanced computer software (such as ArcGIS and QGIS) and DEMs (like DEMs produced by SRTM, Aster, Ikonos, Spot 5, Terra SAR, Terra ASAR, LIDAR) produced by remote sensing technology can be removed in a certain way.

In some of the above-mentioned studies, some of the areas in the Uppermost Section of the PCB are not included in the drainage basin and some deficiencies were found in the geographical location information. Therefore, the drainage basin and the morphological sections are described. The drainage basin was re-created and mapped using topographic maps and DEM. According to the manual based calculation, the area of the PCB is 10829,92 km²; 10830,25 km² according to the DEM based calculation. Considering the important thresholds, the PCB is divided into four sections (Lower, Middle, Upper and Uppermost) in a morphological sense. The PCB includes the Eskişehir and Kütahya provincial centers, the eight district centers (Alpu, Beylikova, Mihaliççık, İnönü, Aslanapa, Altıntaş, İhsaniye and Dumlupınar) and Ankara, Bilecik, Uşak and Afyonkarahisar provinces. It has been pointed out that a large area is not included in the study area, especially at the Uppermost Section of the basin. For this reason, the study results are important in terms of water resources management, land cover / land use planning in the strict sense; integrated river basin management in a broad sense.

Acknowledgements

The authors thank Muhammed Zeynel Öztürk for his contribution to this work.

References

- Al-Muqdadı, S.W. & Merkel, B.J. (2011). Automated Watershed Evaluation of Flat Terrain. *Journal of Water Resource and Protection*, 3, 892-903.
- Altın, A., Filiz, Z. & İşcen, C.F. (2009). Assessment of seasonal variations of surfacewater quality characteristics for Porsuk Stream. *Environmental Monitoring Assessment*, 158, 51–65.
- Arslan, O. (2008). Su Kalitesi Verilerinin CBS ile Çok Değişkenli İstatistik Analizi (Porsuk Çayı Örneği). *HGK Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 99, 5-11.
- Arslan, O. (2009). A GIS-Based Spatial-Multivariate Statistical Analysis of Water Quality Data in the Porsuk River, Turkey. *Water Quality Research Journal of Canada*, 44, 279–293.
- Bakış, R. vd. (2008). Porsuk Havzası Su Potansiyelinden Hidroelektrik Enerji Üretimi Yönünden İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2, 125-162.
- Bakış, R., Çabuk, A. & Gümüşlüoğlu, E. (2011). Uzaktan Algılama (UA) ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile Porsuk Havzasında Uygun Baraj Yeri Tespiti ve Bu Barajların Hidroelektrik Enerji Üretimi Yönünden İncelenmesi. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 4 (2), 79-96.
- Bayazıt, Y., Bakış, R., Koç, C. & Kaya, K. (2014). Porsuk Çayı'nın Eskişehir İli Taşkın Haritalarının Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Oluşturulması. In: M.E.Emiroğlu (Ed.), *Uluslararası Katılımlı IV. Ulusal Baraj Güvenliği Sempozyumu* (s.731-736), Elazığ.
- Büyükerşen, Y. & Efelerli, S.S. (2008). Porsuk Havzası Su Yönetimi ve Eskişehir Örneği. *TMMOB Su Politikaları Kongresi*'nde sunulmuştur. Ankara, Türkiye.
- Chorley, R.J. (1969). The drainage basin as the fundamental geomorphic unit. In R.J.Chorley (Ed.), *Water, Earth, and Man: a synthesis of hydrology, geomorphology and socio-economic geography* (pp.77-99). London: Methuen & Co.

- Christopher, O., Idowu A.O., Olugbenga, A.S. (2010). Hydrological Analysis of Onitsha North East Drainage Basin using Geoinformatic Techniques. *World Applied Sciences Journal*, 11 (10), 1297-1302.
- Çetin, H.C., Harmancıoğlu, N. & Özkul, S. (2011). Porsuk Çayı Havzasının DSPİR Yaklaşımıyla İrdelenmesi. *DSİ Teknik Bülteni*, 110, 15-25
- Daffi, R.E. & Ohuchaogu, I.I. (2017). Delineation of River Watershed and Stream Network using Iiwis 3.7.1 Academic. *Asian Journal of Environment & Ecology*, 4(4), 1-8.
- DSİ (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü). (2012). *Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Hidroloji Uygulamaları*. Erişim: 20 Aralık 2017, <http://www.dsi.gov.tr/docs/yayinlarimiz/cbs-ile-hidroloji-uygulamaları.pdf?sfvrsn=4>.
- Fattah, W.H. & Yüce M.I. (2015). Hydrological Analysis of Murat River Basin. *International Journal of Applied Science and Technology*, 5(5), 47-55.
- Frissell, C.A., Liss, W.J., Warren, C.E. & Hurley M.D. (1986). A Hierarchical Framework for Stream Habitat Classification: Viewing Streams in a Watershed Context. *Environmental Management*, 10(2), 199-214.
- Gallagher, A.S. (1999). Drainage Basins. M.B. Bain & Nathalie J. Stevenson (Eds), *Aquatic Habitat Assessment: Common Methods* (pp. 25-32). Maryland: American Fisheries Society Press.
- Göncü, S. (2011). Dflow Programı ile Porsuk Havzasındaki Akarsularda Debi Analizi. *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknolojik Dergisi-A Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik*, 2, 91-103.
- Kutlu, M., Aydoğan, G., Susuz, F. & Özata, A. (2004). The *Salmonella* mutagenicity of water and sediments from the Porsuk River in Turkey. *Environmental Toxicology and Pharmacology*, 17, 111-116.
- Köse, E. vd. (2012). Assessment of Boron in Water, Sediment and Fish Tissues of Porsuk Stream, Turkey. *Pakistan J. Zool.*, 44(5), 1446-1449.
- Leopold, L.B, Wolman, M.G. & Miller, J.P. (1964). *Fluvial Processes in Geomorphology*, San Francisco: W. H. Freeman.

Muhammetoğlu, A., Muhammetoğlu, H., Oktaş, S., Özgökçen, L. & Soyupak, S. (2005). Impact Assessment of Different Management Scenarios on Water Quality of Porsuk River and Dam System – Turkey. *Water Resources Management*, 19, 199–210.

Öztürk, R. (2007). *Porsuk Çayı Çevre Sorunları ve Bunların Çözümlemesinde Havza Yönetimi Önerileri*, (Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana).
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden edinilmiştir.

Rastogi, R.A. & Sharma, T.C. (1976). Quantitative analysis of drainage Basin Characteristics. *Journal of Soil and Water Conservation in India*, 1(4), 18-25.

Şimşek, G. (2014). River Rehabilitation with Cities in Mind: The Eskişehir Case (1). *METU JFA*, 31(1), 21-37.

Tanık, A., Gürel, M. & Gönenç, I.E. (2005). Porsuk River Basin- Turkey (Chapter 5.7). In: R.C.Russo (Ed.), *Modelling nutrient Loads and Response in River and Estuary Systems (pp.1-19)*. Brussels: North Atlantic Treat Organization.

Tekkanat, İ.S. & Sarış, F. (2015). Porsuk Çayı Havzasında akarsu akımlarında gözlenen uzun dönemli eğilimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, 64, 69-83.

TÜBİTAK MAM Çevre Enstitüsü (2013). *Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi: Sakarya Havzası Taslak Projesi*. (Proje No: 5118601), Gebze/Kocaeli, T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı.

AFGANİSTAN'DA MİLLÎ UYANIŞ DÖNEMİ VE TARAFSIZLIK POLİTİKASI (1901-1919): EMİR HABİBULLAH HAN DEVRİ¹

Oğuz HAMŞİOĞLU², Sibel KAVAKLI KUNDAKÇI³

Öz

Dünyada meydana gelen siyasî ve askerî olaylara paralel olarak Afganistan'da meydana gelen millî uyanış ve tarafsızlık politikası dönemi 1901 yılında taht kavgası yaşanmadan tahta çıkan Emir Habibullah ile başlamıştır. Emir Habibullah, ülke genelinde Afganistan'ın Osmanlı Devleti yanında savaşa girmesi konusunda oluşan bütün ısrarlara rağmen savaş boyunca İngilizler ile ilişkisini bozmadan tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Kendinden önceki emirlerden farklı olarak yeniliklere açık olan Emir Habibullah, ülke içinde oluşan akımlarla birlikte geleneksel yaşamı terk etmeden modern devlet olma konusunda idarî, askerî, eğitim, sağlık alanlarında adımlar atmıştır. Ancak bu adımlar çok başarılı sonuçlar doğurmamıştır. Emir Habibullah Birinci Dünya Savaşı bittiğinde de bir suikasta uğrayarak öldürülmüştür. Çalışmada, Emir Habibullah dönemi işlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emir Habibullah, Afganistan, Sirâcû'l-Ekber, Mahmud Tarzi.

¹ Bu makale, Oğuz Hamşioğlu tarafından 2006 yılında Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara'da hazırlanmış "Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880-1933)" başlıklı yayımlanmamış doktora tezinin bir bölümünün genişletilmiş halidir.

² Dr., Kıpadokya Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi, ohamşioğlu@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-5407-4107

³ Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, skavakli@kastamonu.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-8125-3549

Makale gönderilme tarihi: 10 Eylül 2018. Makale kabul tarihi: 9 Nisan 2019.

Makale türü: Araştırma Makalesi

NATIONAL AWAKENING PERIOD AND NEUTRALITY POLICY IN AFGHANISTAN (1901-1919): EMİR HABİBULLAH HAN PERIOD

Oğuz HAMŞİOĞLU, Sibel KAVAKLI KUNDAKÇI

Abstract

The period of national awakening and neutrality policy in Afghanistan parallel to political and military events that took place in the world is the period of Emir Habibullah who ascended to the throne without a fight for the throne in 1901. Despite all the insistence that Afghanistan should join the war alongside the Ottoman Empire, Afganistan preferred to remain neutral without disturbing its relationship with the British throughout the war. Unlike the previous emirs, Emir Habibullah, who is open to innovations, has taken steps in the field of administration, military, education and health with the aim of becoming a modern state without abandoning traditional life together with the movements in the country. However, these steps did not produce very successful results. Emir Habibullah was killed by an assassin when the First World War was over. In the study, Emir Habibullah period will be tried to be discussed.

Keywords: Emir Habibullah, Afghanistan, Sirâcü'l-Ekber, Mahmud Tarzi.

Giriş

1901-1919 yılları arası Afganistan tarihinde Emir Habibullah Han devridir. Afganistan’da 1880 ile 1901 yılları arasında hüküm süren “*Demir Emir*” lakaplı Abdurrahman Han, ölümünden sonra tahta kimin geçeceği konusunda varis bırakmamış ancak büyük oğlu Habibullah’ı eğiterek taht için hazırlamıştır. Böylece taht kavgası yaşanmadan Habibullah tahta çıkmıştır (Shahrani, 1986: 40). Bu Afganistan tarihi için olağanüstü bir durum olmuştur. Habibullah, babasının çok sayıda eşi ve cariyesinden çocukları olmasına rağmen geleneksel kardeş kavgası olmaksızın hükümdar olmuştur (Dupree, 1997: 428-429).

Emir Habibullah hükümdarlığının ilk yıllarında sembolik hareketlerle kendi kişisel dindarlığını vurgulamaya çalışmıştır. Babasının döneminde başlamış olan Emir’in gücünün ilahî kaynağına ve yabancı tehditlere karşı İslam ülkesi Afganistan’ın koruyuculuğu asıl görevine ilişkin vurgular kuvvetle devam etmiştir. Yine de merkezî otoriteyi sağlama konusunda mollaların çoğunluğuna, devletin maaşlı çalışanları olarak kalmalarını sağlayarak hükümet denetiminde eğitim hizmeti getirmiştir. Tıpkı babası gibi bir taraftan kendi emirliğini meşrulaştırmak için dine başvurarak bir taraftan da merkezî bir devlet kurmak için mollaların gücünü kırmaya çalışmıştır. Bu yöntemle, birçok molla görünüşte de olsa Emir’in siyasî ve idarî reformlarını destekler gözükmeye başlamıştır. Hatta bir grup molla, Emir Habibullah’a “İslam ve Afganistan adına yaptığı eylemleri”ni onaylayarak “sirâcü’l-millet ve’ d-dîn” (Devletin ve İncanın Işığı) adını vermiştir (Vartan, 1969: 182-183).

Dinî yapılanmadaki olumlu tutumuna rağmen Emir Habibullah, 1907’de Hindistan’a yaptığı resmî ziyaret sonrasında çelişkiye düşmüştür. Bu ziyaret onun için çok önemli olmuş ve Emir orada gördüklerinden etkilenerek Afganistan’ın reform ve gelişmeye ihtiyacı olduğu kanaatine varmıştır. Ancak, Hindistan ziyaretinin bir başka sonucu da Emir’in Mason kardeşliğine girmiş olmasıdır. Bu durum Afganistan’da, Emir’in gizli Hristiyanlık yapmasıyla suçlanmasına neden olmuştur. Bu kışkırtma Emir’in döndükten sonra dört mollayı idam ettirmesiyle sonuçlanmıştır (Adamec, 1995: 97-98).

Habibullah Han’ın Afganistan’a yaptığı en önemli katkı, babası Emir Abdurrahman tarafından sürgüne gönderilen ve bazıları Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Hindistan’da yaşayan, Peşaver serdarları olarak bilinen tanınmış Afganlı ailelerin dönmesine izin vermesidir. Bunların arasında ulusal politikada önemli rol oynayan iki aile vardı: Tarzi’ler ve daha

sonra Musahiban'lar. Özellikle Afganistan'ın tanınmış şairlerinden Gulam Muhammed Tarzi'nin oğlu Mahmud Beg Tarzi'nin dönüşü, Afgan modernleşme tarihindeki dönüm noktalarından biri olmuştur. Çünkü Mahmud Beg Tarzi, hem Habibullah Han hem de Amanullah Han dönemlerinde Afganistan'ın modernleşmesinin kavramsal temellerini oluşturmuştur. Tarzi, 1904 yılında sürgüne gitmek zorunda bırakıldığı Şam'da Avrupa felsefesinin yanı sıra reformist ve pan-İslamcı düşünceler ile Osmanlı'daki milliyetçilik ve modernleşme hareketlerine tanıklık ederek Genç Türklerin düşüncelerinden etkilenmiştir. Hükümdarlığının ilk yıllarında Emir Habibullah, Tarzi'nin eğitim, iletişim ve ekonominin modernleştirilmesine dönük düşüncelerine son derece sıcak bakmıştır (Olesen, 1995: 99).

Musahiban ailesi ise dönüşleriyle birlikte Emir Habibullah'ın yönetimi içinde güç kazanarak özellikle sınırdaki Peştun kabileleri arasında etkili olmuştur. Hindistan'daki sürgünleri sırasında İngilizlerin kendilerine sağlamış olduğu imkânlar dolayısıyla temelde İngiliz yanlısı olan bu aile, bağımsızlığın İngilizler ile uzlaşma sağlanarak kazanılabileceğini düşünmüştür. Bu nedenle de yaklaşımları, Mahmud Tarzi ile Genç Afganlı takipçilerinin savunduğu hızlandırılmış modernist ve milliyetçi değişimler sürecine uymamıştır. Onlar değişim sürecinde daha yavaş ve dikkatli olunması gerektiği üzerinde hemfikir olmuşlardır. Böylece birbiriyle çatışan iki siyasi eğilim ülkede bu dönemde iş başında gibiydi: Siyaset biri Tarzi'nin diğeri ise Musahibin ailesi olmak üzere özellikle de Muhammed Nadir'in etrafında dönmüştür (Saikal, 2004: 46-47).

Afganistan'da milli uyanış dönemi olarak adlandırılan ve Birinci Dünya Savaşı'na denk gelen Emir Habibullah dönemi Afganistan tarihi için oldukça önemlidir. Onun yaptığı siyasi ve askeri olaylar ile Afganistan'ın modernleşmesi için yaptığı bir takım yenilikler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma üç başlık altında ele alınmıştır. Milli Uyanış dönemi, Birinci Dünya Savaşı'nda tüm tepkilere rağmen Habibullah'ın tarafsız kalması ve döneminde meydana gelen yenilikler olmak üzere Emir Habibullah dönemi özellikle yabancı kaynaklara göre değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Millî Uyanış Dönemi

Sürgünden dönen Mahmud Beg Tarzi etkileyici kişiliğiyle kısa sürede Emir'in güvenini kazanmıştır. Bunun en güzel örneği, Tarzi'nin yönetiminde Afganistan'ın modernleşmesine önemli katkılarda bulunacak on beş günlük "Sirâcü'l-Ekber Afganiyah" (Afganistan'ın Haber Işığı) gazetesinin

yayınlanmasına izin vermesidir. Tarzi'nin gazetesi modernleşme ve sömürgecilik karşıtlığı olmak üzere iki ana konu üzerinde yoğunlaşmıştır (Ewans, 2002: 112). Gazete sayesinde Afgan aydınları arasında Cemalettin el-Afgani, Muhammed Abduh ve Seyid Ahmed Han gibi İslamcı modernistlerin düşünceleri tartışılmaya başlanmıştır. Siracü'l-Ekber, Afgan toplumunu dünyadaki gelişmelerden haberdar etmenin yanı sıra, Afgan milliyetçiliğinin yapısı ve amaçlarını belirlemek ve ülkenin hedeflenen sosyo-ekonomik dönüşümünün kuramsal temelini sağlamak işlevini de üstlenmiştir (Gregorian, 1969: 347).

Sömürge karşıtı düşünce ve hareketlerin ortaya çıktığı bu dönemde, Afgan aydınları ve halkının bu gelişmelerden ne kadar etkilendiği ve kendi kaderini tayin etme isteğinin ne olduğunun bilinmezliğini ifade etmek gerekir. Komşuları dâhil gelişmiş ülkelerle temastan kaçınan ve tecrit edilmiş bir şekilde varlığını sürdüren Afganistan'ın doğal olarak gelişen dünyadaki yeniliklere yönelişinin çok yavaş olması kaçınılmazdı. Ancak Japonya'nın yükselişi karşısında Afgan aydınlarının tepkisiz kalması düşünülemezdi.

Tarzi ve gazetesi Siracü'l-Ekber'in katkılarıyla öncelikle Emir Habibullah, başta Avrupa olmak üzere dünyadaki olaylar ve fikri hareketlerden haberdar olmaya başlamış, Japon Modernleşmesi, Japon-Rus Savaşı (1905), Türk-İtalyan Savaşı (1911), Balkan Savaşı (1911-12) ve bu savaşlarla birlikte Müslümanlar arasında dayanışma fikri Afganlıların gündemine oturmuştur. Birinci Dünya Savaşı ise Afganistan'ın siyasi düşünce yapısında hem modernistler hem de gelenekçiler üzerinde çok fazla etki yaratmış, Afgan millî uyanışında önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda, Genç Türkler ve İslamcı reformcular modernleşme sürecinde millî ve İslami yapı ve gelenekleri koruyarak Batı bilimleri ve teknolojisinin kendi bünyelerine uyarlanabileceğine örnek teşkil eden Japon modelinden etkilenmiştir. Benzer bir durum, Rusların yenilgisiyle sonuçlanan Japon-Rus Savaşı'nın yarattığı havanın da etkisiyle, Afgan milliyetçileri ve modernistleri için de geçerliydi (Gregorian, 1969: 209).

Uzakdoğu'da yükselen bir güç olarak Japonya, 1902'de İngiltere ile yaptığı ittifak antlaşmasının teşvikiyle kendi sömürge alanı olarak gördüğü Mançurya'yı sömürmek isteyen Ruslara karşı savaş açmıştır. 1904-1905 Japon-Rus Savaşı Rusya'nın çok ağır yenilgisi ile sonuçlanmış, Rusya Mançurya'daki bütün haklarını Japonya'ya bırakarak Uzakdoğu'dan çekilmiştir (Armaoğlu, 1984: 35). Modernleşen Japonların başarısından etkilenen Afgan gelenekselcileri ve modernistleri için Japonya, bir model

hâline gelmişti. Her ikisi de Japonya'yı Batı Emperyalizminden bağımsız ve Batı teknolojisini, kendi geleneksel kültürünü ve kendi monarşisini yok etmeden bünyesine uyarlayan bir ülke olarak görmeye başlamıştır (Gregorian, 1969: 209).

Japon-Rus Savaşı'ndaki Rus yenilgisi, İngiliz-Rus ilişkilerinde de önemli değişiklikler meydana gelmesine sebep olmuştur. Rusların İngilizlerle ilişkileri yatıştırmak istemesi sonucu, 1907 İngiliz-Rus antlaşması imzalanmıştır (Armaoğlu, 1984: 35-36). İran, Afganistan ve Tibet ile ilgili olan bu anlaşmanın amacı, İngiltere ve Rusya'nın Afganistan'ı da içine alan "Büyük Oyun"a bir son vermek ve aralarındaki çatışma risklerini asgari seviyeye indirmektir. Bir taraftan Rusların Japon savaşında yenilmelerinin ardından askerî nüfuzun zayıflaması diğer taraftan da bölgede Alman gücünün yükselmesi İngiliz-Rus antlaşmasının zeminini hazırlamıştır. Bu antlaşmadan sonra Afganistanla ilgili olarak, Ruslar Afganistan'ın nüfuz sahalarının dışında olduğu ve bu ülkeyle siyasi ilişkilerini İngilizler üzerinden yürütecekleri yolundaki 1873'te yaptıkları deklarasyonlarını tekrar teyit etmişlerdir. İngilizler ise Afgan iç işlerine karışmamayı taahhüt etmiş ve ülkeyi işgal veya ilhak etmeyecekleri teminatını vermişlerdir (Ewans 2002: 114). Hatta anlaşmanın yürürlüğe girmesi için Emir Habibullah'ın onayının gerektiği şartı anlaşmaya eklenmiştir. Antlaşmanın oluşumunda hiçbir rol oynamadıkları gerekçesiyle Emir Habibullah, antlaşmanın bu maddesini ret etse de anlaşmanın tarafları anlaşmayı, her koşulda meşru ve bağlayıcı ilan etmişlerdir (Saikal, 2004: 51).

İngilizlerin bu tavrı, Afgan politikasında etkili olmaya başlayan Genç Afganlıların İngilizlere karşı güçlenmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede, Afganistan'da meydana gelen bu tepki Mahmud Tarzi'nin etrafında toplanan ve "savaş partisi" diye bilinecek olan oluşumu güçlendirmiştir. Bu şekilde oluşan Türkçü, anti-emperyalist ve Pan-İslamcı duyarlılık, kraliyet ailesi ile Afgan seçkinleri arasında yayılması gelenekçiler ve modernistleri biraya getirmiştir. Emir'in kardeşi, Nasrullah'ın başını çektiği bu girişimle, sınırdaki İngiliz karşıtı faaliyetler 1907-1909 arasında önemli ölçüde artmıştır. Kabile savaşçılarının desteklenmesi için yapılan baskılar karşısında Emir Habibullah sessiz kalmış, fakat kardeşi Nasrullah'ın faaliyetlerine karşı hiçbir sınırlama getirmemiştir. Sonuçta, çok sayıda dinî lider cihat ilan etmiş ve sınır boyunca İngilizlere karşı saldırılar başlatmıştır (Ewans 2002: 115; Saikal, 2004: 52).

İngiliz-Rus Antlaşması, Afganistan'daki modernleşme politikasının yönünü ve yapısını son derece etkilemiştir. Bir yandan orduyu, ekonomiyi ve siyasi yapıyı güçlendirmeyi amaç edinenleri tetiklerken diğer taraftan ülkede ki

yabancı yatırım ve imtiyazlarına ilişkin geleneksel endişeleri artırmıştır. Bu durum ise modernleşme sürecinin gelişimini yavaşlatmış ve niteliğini bozmuştur. Bu arada, Japon-Rus savaşını takip eden İran, Genç Türk ve Çin devrimleri ve İngiliz-Rus anlaşmasının sonucunda, Afganistan’da 1907-1909 yıllarında, kısa süreli de olsa, bir anayasal hareketin (Meşrutiyet Hareketi) geliştiği görülmektedir (Gregorian, 1969: 212-213).

Dünyada meydana gelen siyasal gelişmeler doğrultusunda reform ve modernleşmenin hızlandırılmasını ümit eden ve bazı ulemanın ve kabile reislerinin destek verdiği, Genç Afganlar arasındaki militan bir azınlık kabile temelinden ziyade millî temelde oluşturulan anayasal bir meclisin kurulmasını istemiş ve bunun için de bir imza kampanyası başlatmışlardır. Fakat Habibullah, 1904’de yasal sınırlı bir danışmanlık organı kurma girişiminin başarısız olduğu konusunda ikna olmuştu. Çünkü “üyeler yasal işlerden habersizdi... ve buna uyumları 30 yıllık bir eğitimi gerektirmekteydi.” Dahası, onun anayasal devlet kavramı babasının kurduğundan çok da farklı değildi. Anayasal devlet, tamamen danışman olarak hareket eden aristokratlar meclisinden, kabile reisleri (halkı temsil eden kişi anlamında) ve dinî liderlerden daha fazlasını içermemekteydi. Emir’in meclisin temelini genişletmek ya da kendi yetkisini güçlendirecek bir yapı hâline getirmek gibi bir niyeti olmamıştır. Bundan dolayı, anayasal hareketi hemen bastırdı ve liderlerini tutuklattı. Monarşinin desteği ve çıkarları kapsamında sosyo-ekonomik reformu tasavvur eden Genç Afganların daha büyük, daha etkili ve ılımlı kanadını desteklemiştir (Gregorian, 1969: 212-213; Olesen, 1995: 102).

Yine aydınlar ve saray mensupları arasında, Emir Habibullah’ın yönetimine muhalif veya yönetimini destekleyen küçük gruplar ortaya çıkmıştır. Rejime şiddetle muhalif olanlar arasında demokratik ve anayasal hükümet için çağrı yapan çok sayıda Mevlevi ve mollanın mensubu olduğu Cemiyet-i Sırayi Millî (Milliyetçiler Gizli Cemiyeti) adında bir grup vardı. Bunların radikal planları 1909’da saray tarafından açığa çıkarılmıştır. Grup bastırılmıştır. Ancak bu olay, Emir Habibullah’ın modern eğitimi geliştirme isteğinin azalmasına sebep olmuştur (Shahrani, 1986: 43). Afgan tarihinde anayasal devlet taleplerinin ilk örgütlü örneklerini oluşturması bakımından önemli olan her iki harekette, kısa süreli ve çok dar bir çerçevede etkili olmuştur.

Tarzi yönetimindeki Sirâcî’l Ekber’in yayınlarıyla birlikte ülkede Türk-İtalyan ve Balkan savaşları vasıtasıyla Pan-İslamcı politikalar ve Afgan dış politikasında Müslümanlar arasında dayanışma konuları tartışılmaya başlanmıştır. Bu yayınlarla Osmanlı İmparatorluğu Afgan aydınları tarafından yakından izlenmiştir. Ülkedeki milliyetçiler ve modernistler,

İtalyanları, Balkan halklarını ve Hristiyan Avrupa'yı İslam'a karşı siyasi-dinî saldırı yapmakla suçlamışlardır. Bunda İslam dünyasındaki Avrupa emperyalizmi ve Hristiyanlık karşıtı çalkantılardan etkilenen Hintli Müslümanların da rolü olmuştur. Sirâcü'l-Ekber, Türk-İtalyan savaşı zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun bir destekçisi olarak uluslararası politikaya dâhil olmuştur. Gazetede, "Avrupa'nın dünya topraklarını ele geçirme yöntemleri" veya "Batının İslam'ı parçalama niyetleri" gibi konularda haberler yapılarak Türkleri Hristiyanlara karşı destekleyen ve İtalyanların ve Bulgarların kötülüklerini kınayan çok sayıda makaleler yayımlanmıştır (Adamec, 1967: 101; Gregorian, 1969: 213).

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde Genç Türklerin yürüttükleri çalışmalar, Müslüman dünyasına ilham vermiştir. Genç Türk hareketinin lideri olan Enver Paşa, Afganistan ve Hindistan Müslümanlarının kalbinde İslam'ın lideri ve İslam dünyasının kurtuluş umudu olarak taht kurmuştu. Bu nedenle Afgan modernistler, Osmanlı İmparatorluğu'nun savunmasına önem verdiklerini açıkça ortaya koymuşlardır. Afganistan modernistlerine göre, Osmanlı Devleti bir taraftan İslam dünyasının lideri diğer taraftan da İslam dünyasının "Avrupa'ya açılan penceresi" idi. Bu bağlamda İslam dünyasının bir dönüşüm ümidi olarak görülen Osmanlı Devleti'nin iç işlerine yönelik Avrupa müdahaleleri, Afgan modernistleri tarafından İslam dünyasının yeniden doğuşunu kasıtlı engelleme girişimi olarak yorumlanmıştır (Gregorian, 1969: 215). Bu durum, dönemin siyasetine de etki ederek sömürge yönetimi altında bulunmayan Müslüman ülkelerden biri olarak Afganistan'ın İslam'ın kalesini savunmak ve kendi varlığını sürdürmek için modernleşmek zorunda olduğu fikrini güçlendirmiştir. Böylece Emir Habibullah döneminde, Afganistan'da Pan-İslamcı düşüncelerle birlikte Sirâcü'l-Ekber'in yayınları sayesinde Türk etkisi de yayılmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu etkinin ortaya çıkması ve yayılması, sürgünde iken Şam, İstanbul ve Osmanlı Devleti'nin diğer yerlerinde yaşayan bir Afgan aydını olan Mahmud Tarzi'nin faaliyetlerinin bir sonucu olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Afganistan

Emir Habibullah Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkesinin tarafsız kalacağını ilan etmiştir. Ne var ki, Pan-İslamcı düşünce ve duyguların yoğun olduğu bu dönemde Osmanlı Devleti'nin savaşın tarafı olması Afganistan'da kamuoyunu hızla değiştirmiştir. İslam dünyasının halifesi olarak Osmanlı Devleti'nin cihat çağrısı Müslüman devletler tarafından geniş ilgi görmüştür. Sirâcü'l-Ekber'de İngiliz ve Rus karşıtı yayınlar yapılarak Afganistan'da savaşa katılması isteği giderek büyümüştür. Emir Habibullah'ın İngilizlere yönelik tarafsızlık politikasına rağmen, Mahmud Tarzi ve bazı Genç

Afganlar İngiliz ve Rus karşıtı propaganda kampanyası başlatmak için gelenekselci Pan-İslamcılarla işbirliği içine girmişlerdir. Yürütülen bu çalışmalar ile ortaya çıkan Afganistan'ın ittifak devletleri grubunda savaşa girmesi gerektiği fikri, Emir Habibullah tarafından reddedilmiştir (Dupree, 1997: 434; Ewans, 2002: 115). Afganistan'da milliyetçilik duygularının arttığı bu dönemde Emir Habibullah'ın hem tarafsızlık hem de İngilizler yanında savaşa girme politikası Tarzi'nin yayınları ile Sirâcü'l-Ekber'de eleştirilmiştir. Tarzi ülkede, "Pan-İslamcılığın desteklenmesinde büyük rol oynayarak Afganlar isterse Belucistan'da, Türkistan'da ve Hindistan'da bulunan milyonlarca Müslüman'ın özgürlüğüne kavuşması için lider olma şansına sahip olacağı inancını geliştirmiştir. Ancak, bu şansın Emir'in savaşta tarafsız kalması ve İngilizler ile anlaşmayı tercih etmesi ile kaybedileceğini sık sık yazılarında ima etmiştir (Gregorian, 1969: 217).

5 Kasım 1914'te Hindistan Genel Valisi Lord Hardinge, Emir Habibullah'ı Türkiye'nin İttifak Kuvvetleri tarafında savaşa katıldığını bildirmiştir. Genel Vali, Hindistan'daki Müslüman yöneticiler, Aden'deki ve İran körfezindeki Araplar arasında İngiltere'ye büyük destek olduğunu iddia etmiştir. Genel Vali, Londra'ya Afgan halkının genelde Türk yanlısı olduğunu ancak Emir'in tarafsızlık açıklamasında ciddi olduğunu bildirmiştir. Yine de, Afganistan'da silahlı gruplarla birlikte olan Alman ajanlarının varlığının Emir'in tarafsızlığını koruyup koruyamayacağını şüpheli duruma soktuğu konusunda uyarıda bulunmuştur (Adamec, 1967: 86).

Birinci Dünya Savaşı'nın Batı'nın Doğu'ya yönelik topyekûn saldırısı, İslam dünyasının bütünleşmesi gibi bazı efsaneleri, Osmanlı Devleti'nin Hristiyan güçlerle işbirliği yaparak savaşa katılmasıyla ortadan kalkmıştır. Ayrıca, Arap isyanları ve Araplar'ın İngilizlerle işbirliği yapmaları Pan-İslamcılığın gelişimini olumsuz olarak etkilemiştir. Bunlara rağmen Afgan toplumu, Birinci Dünya Savaşı süresince Osmanlı'ya yönelik desteğinden hiç vazgeçmemiştir. Ülkede Araplar'a yönelik olumsuz duygu ve düşünceler devam etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, Pan-İslamcı hareket İslam dünyasında, Osmanlı'nın konumuna güç kazandırmış ve Almanlar, İran'ı ve Afganistan'ı savaşa sokmaya çalışmışlardır. Çünkü Alman Devleti, Halifenin cihat çağrısı sebebiyle oluşan İslam dünyasının dinî ve siyasî birliğinden yararlanmayı istemiştir. Özellikle, kabilelerin İngiliz ve Rus karşıtı olduğu Hindistan ve Afganistan'da kamuoyu Almanya tarafında olmuştur. Afganistan'ın İngilizlere karşı savaşa girmesi konusunda oluşan tüm kamuoyuna rağmen Emir Habibullah başlangıçta bu baskıları kontrol altında tutmayı başarabiliyordu. Ta ki Eylül 1915'te bir Türk-Alman heyetinin karayoluyla Bağdat üzerinden Kâbil'e girmesine kadar. Emir Habibullah, bu olay üzerine hemen İngiliz karşıtı bir cihada tam destek

sunan jirga (Afgan Ulusal Meclisi)'yü toplamıştır. Yine de, İngiliz ve Ruslarla askerî bir çatışma tehlikesini göze alamadığı için tarafsız kalmayı istemiştir. Çünkü savaşa katılmak, Afganistan'ı birleşik İngiliz-Rus saldırısına maruz bırakacaktı. Ülke ise böyle bir yükü ne askerî ne de ekonomik açıdan bu yükü kaldıracak durumda değildi (Ewans, 2002: 115). Tüm bunları göz önünde bulunduran Emir Habibullah savaş boyunca tarafsızlığını korumayı başarmıştır (Fraser, Tytler, 1953: 194).

Osmanlı Devleti, Almanya yanında savaşa katıldığı andan itibaren Afganistan'ın ittifak kuvvetleri tarafında yer almasını istiyordu. Bunun için Almanya'nın da yer aldığı bir heyet 26 Eylül 1915'te Kabil'e gönderilmiştir (Gregorian, 1969: 220-221). Heyet güzel bir şekilde karşılanmıştır. Emir'in Türk çalışanları onlara heyecanlı bir karşılama hazırlamak için toplanmış ve Afgan birliklerini eğiten Hayri Bey yabancılara bir geçit töreni ve askerî karşılama düzenlemiştir (Adamec, 1967: 88-89).

Emir Habibullah'ın ittifak kuvvetleriyle yaptığı görüşmeler, basit bir şekilde kimin kazanacağını bekleyip gör ve her ihtimal için hazırlıklı ol şeklindeki alışılmış Afgan tarafsızlık oyununu yansıtmaktaydı. Heyet, Emir'i cihat çağrısına uyma ve geleneksel düşmanlarına karşı ittifak güçleriyle birlikte hareket etme konusunda teşvik etmeye çalışmıştır. Ayrıca, Emir Habibullah'a Enver Paşa tarafından gönderilen bir mektupta; Hindistan'daki ve İran'daki Müslümanların İslam'ın halifesi olarak Osmanlı sultanının ilan ettiği cihada uydıklarını ancak fakat Afganistan'ın durumunun ne olduğu, Afganistan Türk birliklerinin ülkelerinden geçmelerine izin verip vermeyeceği, Afgan-İngiliz diplomatik ilişkilerinin bitmesi ve Afgan Mollalarının cihat çağrısına katılmalarının engellenmemesi gibi konular yer almıştır. Bu mektup dahi Emir'in tarafsızlığını değiştirmemiştir. Mektuptaki sorulara karşılık, Afgan tarafsızlığının bırakılması için henüz çok erken olduğu, Türk ordusunun Afgan topraklarından geçmesine izin verileceği ancak erzak konusunda yardımda bulunulmayacağı, Afganistan'ın İngiliz-Hindistan'la diplomatik ilişkilerini kesmesi arzu edilen bir husus olmadığı, mollalar Afgan toprakları dışında istedikleri her şeyi yapabilecekleri onlara çarpışmalara katılmaları konusunda ne engel ne de destek bulunduğu şeklinde cevaplar vermiştir (Olesen, 1995: 105; Adamec, 1967: 90).

Görüşmeler sürdükçe, Afganistan'da savaşa taraf olanlar ve olmayanlar şeklinde gruplar ortaya çıkmıştır. Emir'in kardeşi Nasrullah ve Emir'in oğulları İnyetullah ve Amanullah, General Nadir Han savaş yanlısı olarak adlandırılan gruptaydılar. Bunlar, bazı din adamları, Türk taraftarları ve Afgan kabile üyeleri tarafından destekleniyorlardı. İngiliz yanlısı grup ise Başbakan Abdülkuddus Han etrafından toplanıyor görünüyorlardı. Hindistan

ile ticaret yapan birçok tüccarın yanı sıra Herat'taki bazı tüccar gruplar da İngiliz Hindistan'ı ile barış yanlısıydılar (Adamec, 1967: 90-91).

Heyetin çalışmaları sonucunda Almanya ile Afganistan arasında Almanların Afganlara 100.000 tüfek, 300 top ve 20 milyon altın vermeyi kabul ettikleri bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya rağmen taraflar İngilizlere karşı birbirlerine güvence vermemişlerdir. Hala Emir Habibullah tarafsızlık siyasetinin devam ettirilmesi yönünde adımlar atmaya devam etmiştir. Bu sebeple de heyet, İngilizler'e karşı yapacakları eylemlerde Emir'den destek alamayacaklarını anlamışlardır. Çünkü Emir Habibullah bir taraftan savaşa daha az dâhil olmak isterken bir taraftan da Kâbil'deki İngiliz ajanını endişelendirmek istemiyordu. İngilizler'in O'nun sözlerinden ziyade eylemlerine bakmaları gerektiği konusunda telkinde bulunuyordu (Saikal, 2004: 52-53); Ewans, 2002: 115-116). Emir Habibullah böyle yaparak tam bağımsızlık şeklinde İngilizler tarafından ödüllendirileceğini düşünmüştür (Saikal, 2004: 53).

Afganistan'ı savaşa girmeye ikna edemeyen Türk-Alman Heyeti, 22 Mayıs 1916'da Kâbil'i terk etmiştir. Görevin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Afgan toplumu Türklere savaşta manevî destek olmaya devam etmiştir (Gregorian, 1969: 223). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğraması, Afganistan'daki Türk yanlılarının Hindistan'a karşı birlikte hareket etme umutlarını da sona erdirmiştir. Rusya'daki devrim ve ittifak kuvvetlerinin yenilgisi uluslararası yapıyı bir daha değiştirmiştir. Savaşın sonucunda, Emir Habibullah'ın siyaseti haklı çıkararak, çatışmanın dışında kaldığı ve Osmanlı İmparatorluğu yenilgisine ortak olunmadığı için Kâbil'de bir rahatlama olmuştur. Ancak Emir ne Türk yanlısı savaş yanlılarını ne de ülkenin doğusundaki din ve kabile liderlerini susturmayı başarabilmiştir. Emir Habibullah'la ilgili İslam'a en kritik zamanda ihanet edip etmediği konusunda Afganlar arasında ortaya çıkan endişe Emir'e karşı bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Savaştan sonra Rusya'nın devrimle sarsılması ve İngiltere'nin zayıflaması Afganistan'ın bağımsızlığı için doğru zamanın geldiği konusunda Geç Afganlıları hareketlendirmiştir. Ancak Emir Habibullah, İngilizlerle işbirliğine devam etmek istemiştir (Rubin, 1995: 54). Bayur'un ifadesiyle Emir'in savaş boyunca tarafsız kalma politikası, Osmanlı Devleti'nin genel savaşa katılmakla uğradığı akıbete bakınca Afganistan'ı savaşa sokmamakla kendi ülkesine hizmet etmiş gözükebilir. Ancak O, aynı zamanda İngiltere'ye de büyük hizmette bulunmuş oluyordu (Bayur, 1987: 507).

Afgan toplumunda kendisine yönelen olumsuz duygu ve düşüncelerin yarattığı tehlikenin farkında olan Emir Habibullah İngilizlerden bağıllığının

ödülü olarak, Afganistan'a iç ve dış ilişkilerinde bağımsızlık vermelerini istemiştir. 21 Ocak 1918 yılında 1907'deki İngiliz-Rus Anlaşmasını iptal eden İngilizler bu isteği, Emir'in savaş zamanı tarafsızlığı için bir minnettarlık göstergesi ve İngiltere'nin Hindistan'ın savunmasında Afganistan'ın oynayacağı Orta Asya'da politik liderlik olan olumlu rol olarak görmekteydiler. Bununla birlikte, İngilizler arasında da Afganistan'a tam özgürlük verme ve ülkenin modernizasyon programında yardımcı olma taraftarı olanlar da vardı (Gregorian, 1969: 225-226). Fakat İngilizler, kuzeye doğru bir tehdit oluşturan Bolşevik devletini göz önünde tutarak, sürüncemede bırakma ve geciktirme taktiği uyguladıkları bir müzakere yaklaşımını benimsediler.

Ülkedeki milliyetçilere göre, Emir Habibullah'ın tembelliği, büyük değişiklikleri anlayamaması ve ulusalcı hareketi destekleyerek onları cesaretlendirerek yeni politik fırsatlardan yararlanamaması başarısız olmasına sebep olmuştur (Gregorian, 1969: 226). Afganistan'ın tam bağımsızlığı Emir için bir son iken onlar için başlangıç olmuştur.

Türk Alman Heyeti'nin çalışmaları ve ülke içindeki savaş yanlılarına rağmen birinci dünya savaşında tarafsız kalmayı başaran Emir Habibullah aslında 1905 İngiliz-Afgan antlaşması (BOA, 5, 14) ve 1907'de İngiliz Hindistan'ına resmî ziyaretinden sonra idari görevlerinin çoğunu kardeşine ve büyük oğluna bırakmıştı. Devlet işleriyle daha az ilgilenerek daha çok spora, avlanmaya ve diğer eğlence faaliyetlerine zaman ayırmaya başlamıştı. Büyük miktarda paralar, maiyeti ve ailesi tarafından harcanmış ve harcamaları karşılamak için yeni vergiler konulmuştu. Böylece vergi toplama, devletin başlıca görevi olmuş ve yozlaşma, rüşvet, haraç ve dolandırıcılık artmıştı. Yaklaşık altı yüz Hazara ailesi İran'a kaçmaya teşebbüs etmiş, yoksulluk, açlık ve ülkenin pek çok kesiminde köylülerin topraklarını kaybetmesi birbirini takip etmişti. Çoğunlukla Muhammedzay serdarları olan yerel görevlileri protesto etmek için yapılan başlıca silahlı halk ayaklanmaları, iyi silahlanmış sınır bölgesi olan Paktiya (1912-13) ve Kandahar'da (1912) meydana gelmişti. Her iki ayaklanma büyük askerî müdahale olmaksızın çözümlenmesine rağmen, sorumlu devlet görevlileri cezalandırılmamış aksine ya saray tarafından başka yerlere ya da daha kazançlı konumlara getirilmişlerdi (Shahrani, 1986: 41). Bütün bu iç gelişmelerle Birinci Dünya Savaşı sürecine giren Afganistan'da savaş, Pan-İslam, Müslüman birliği kavramı, çoğu gelenekçi ve son zamanlarda gelişen 'modernist' grubun vatanlarını ve imanlarını savunmak için siyasi olarak bir araya gelmelerini mümkün kılmıştır. Savaş boyunca Emir Habibullah, İngilizlerle anlaşmayı feshetmesi ve Türklerle dinî birlik içinde savaşa girmesi – ve aynı zamanda Afganistan'ın tam bağımsızlığını kazanmak,

örneğin Afganistan'ın dış politikasının İngiliz kontrolünde olmasını sağlayan Gandamak anlaşmasının iptali yönündeki politik baskılara maruz kalmıştır. Emir Habibullah savaş boyunca Afganistan'ın tarafsızlığını korumuş ancak 21 Şubat 1919'da savaşın hemen ardından, bütün grupların ortak bir komplosu gibi görünen bir suikasta kurban gitmiştir. Ölümünün ardından gelenekçi ulema ve kabile güçlerinin desteğini alan Emir'in kardeşi Nasrullah Han ile modernist-milliyetçi gruba mensup Emir'in oğlu Amanullah arasında kısa bir taht mücadelesi yaşanmıştır. Babasının suikasta uğradığı zaman Kâbil valisi olan Amanullah, Afgan ordusunun maaşlarını artırma sözü vererek taht üzerinde hak sahibi olduğunu iddia ederek kendisini emir değil kral olarak ilan etmiştir (Shahrani, 1986: 44-45).

Dönemin Yenilikleri

Emir Habibullah, 1907 yılında Hindistan'a yaptığı ziyaretten sonra Hint devletinin teknolojisi ve ekonomisinin etkisiyle ülkesinin reformlara ihtiyaç duyduğu konusunda ikna olmuştur. Mahmud Tarzi'nin Afganistan'ın kalkınması gerektiği konusundaki girişimlerini anlamaya başlamıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi Afganistan'ın modernleşmesinde Tarzi oldukça önemlidir. Tarzi'den başka sürgünden dönen diğer Afganların, kurulan okullardan mezun olanların ve Abdurrahman Han döneminde devlet seçkini oluşturmak amacıyla yetiştirilen gulam beççelerin rolü son derece fazla olmuştur. Bunlar, ilk reformist hareketi oluşturmuşlardır. Emir Habibullah'ın modernleşmek adına yaptığı ilk icraatlarından biri, Hindistan dönüşü öncelikle birçok teknisyen ve uzmanı değişik alanlarda görevlendirmesidir (Adamec, 1967: 66). Böylece yenilikleri yapacak kadroyu hazırlamıştır.

Bu dönemin belki de en önemli yeniliği basın alanında olmuştur. Daha öncede bahsedildiği gibi Sirâcü'l-Ekber gazetesi, 1902 yılında Şam'daki sürgün hayatı sona eren ve Afganistan'a dönen Mahmud Beg Tarzi tarafından ayda iki kez olmak üzere 1911'de yayınına başlamıştır. Bu gazetenin en önemli özelliği, modernleşme, milliyetçilik ve Pan-İslamcılık konularına odaklanarak Afgan modernleşmesinin fikri temellerinin oluşumunda en büyük katkıyı sağlamasıdır. Afganistan'ın ilk millî gazetesidir. İlk yıl taşbaskı olan gazete, daha sonra Türkiye ve Fransa'dan getirilen baskı makineleriyle daha da modern bir nitelik kazanmıştır (Dupree, 1997: 439).

Emir Habibullah idarî alanda Afganistan'ı altı vilayete (Kâbil, Kandahar, Herat, Farah, Afgan Türkistan'ı ve Bedahşan) ve daha sonra ilçelere ayırmıştır. Başkent Kâbil vilayeti olmak üzere 1907'de merkezde yeni bir makam, nâibü'l-hükema (vali yardımcısı) makamı oluşturulmuştur. Her

vilayete Emir'e bağlı bir vali tayin edilmiştir. Bu valilerin, hukuki görevleri olduğu kadar adli görevleri de vardı; hem medeni hukuk davaları hem de ceza davalarında yargı yetkisiyle vilayet mahkemelerine (hâkim mahkemesi) başkanlık ediyorlardı. Dinî mahkemeler (Şeriat mahkemesi) vilayet mahkemeleri altında çalışıyorlardı ve müftülerin yardımcılığını yaptığı Kadı'lar tarafından yönetiliyordu. Bir çıkmaz veya emsal oluşturan bir karar durumunda, dinî mahkemeler davayı Kâbil'deki han-ı mollaya gönderiyor ve han-ı molla tarafından bir heyet kararı oluşturulamayan davalara Emir bakıyordu. Hukukî ve dinî vilayet mahkemelerinin kararlarına karşı yapılan temyizler de Emir'e gönderiliyordu. Afgan mahkemeleri, Emir Abdurrahman döneminde oluşturulan usul kanunlarını kullanmaya devam etmiştir. Tüccarlar ve tacirler arasındaki bütün anlaşmazlıklar, birçok hukuk davası da dâhil olmak üzere, bir penchayata (ihtiyar heyeti) gönderilirdi. Vatana ihanet, isyan, devletin parasını zimmete geçirme, devlet memurlarının sahtekârlık ya da rüşvetçilik yapması ve devlete veya hanedan ailesi üyelerine karşı işlenen suçları kapsayan davalar, bizzat Emir tarafından ele alınırdı. Ayrıca, suçlar Kâbil'de işlenmişse, zina, hırsızlık ve cinayet davalarını da Emir ele alırdı ve ülkenin başka her yerinde bu tür davalar vilayet mahkemelerinde görülürdü. İdam kararları, yerel yetkililer tarafından alınıyordu; şeriat kanunlarına uygun olanların bile Emir tarafından onaylanması gerekiyordu (Gregorian, 1969: 183).

Emir Habibullah, iç ve dış düşmanlara karşı olduğu kadar ülkede monarşinin güçlenmesi için de güçlü ve daimi bir ordunun gerekli olduğuna inanmıştır. Ordunun güçlenmesi ve çağa ayak uydurabilmesi için de askerî reformlar şarttı. Emir öncelikle orduya modern silahlar getirtmiş ve haleflerinin başlattığı askerî eğitim programını genişletmiştir. Bu konudaki ilk planlı girişimi, 1904-6 yılında subayların yetiştirilmesi için Kraliyet Askerî Yüksekokulu'nun (Medrese-i Harbiye) açılmasıdır. Çoğunlukla Durrani asilzadelerinin veya yüksek rütbeli saray memurlarının çocukları olan bu okulun öğrencilerinin sayısı 1910'da sadece 80'di (Gregorian, 1969: 184; Newell, 1972: 49-50). 1907 yılında bu okulun askerî eğitimi Said Mahmud Efendi olarak da bilinen Mahmud Sami adında bir Türk albaya verilmiştir. Okulun müfredat programı, Kur'an çalışması, aritmetik, ölçme, geometri, askerî lojistik dersleri, beden ve askerî eğitimi uygulama derslerini içeriyordu. Fars ve İngiliz dilleri, genel tarih ve Afgan tarihi ve coğrafya da ayrıca öğretiliyordu. Mahmud Sami, Afgan ordusuna bedensel eğitimin tanıtımı konusunda aracı olmuş; ayrıca bazı askerî elkitablarını Türkçe eserlerden çevirerek derlemiştir. Türk askerî terminolojisinin kullanımını kurumsallaştırmış ve güneşin fotoğrafını çeken aleti getirtmiştir (Gregorian, 1969: 183-184; Rubin, 1995: 53). Mahmud Sami Bey'in etkisi ile İngiliz stili asker ceketleri ve palto giyen Afgan askerleri bu defa da Türk kıyafetleri

giymeye başlamışlardır. Yine ordu ve saray çalışanlarından bazıları İngiliz tarzı (golf pantolonu popülerdi) giyinirken bazıları da Türk rop palto ve fes giymeyi tercih etmişlerdir (Gregorian, 1969: 199).

İdarî ve askerî alanda icraatlarının yanında Emir Habibullah'ın eğitim konusunda da ülkede önemli gelişmelerin temelini atmıştır. Her şeyden önce, kendinden önceki emirlerden farklı bir eğitim politikası uygulamıştır. Tıpkı askerî alanda olduğu gibi eğitim konusunda da modern eğitim tarzını benimsemeye çalışmıştır. Varolan geleneksel dinî okul isteminde değişiklik yapmayarak yeni kurulan devlet okullarına lâik konuların da girmesi sağlanmıştır. Döneminde yine de ağırlık geleneksel dinî eğitim olarak devam etmiştir. Gregorian'a göre, önceleri İngiliz-Hint sistemine uyarlanmış eğitim sisteminde, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Fransız eğitim sistemini örnek alan Türk modeli benimsenmeye başlanmıştır. Bu değişim, Afganistan'daki Pan-İslam düşüncesini yansıtıyordu. Bununla birlikte, Afgan toplumu Sünni Müslümanların ruhani lideri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi geleneklerini reddetmeden Batılı bilimleri kullanmasından etkilenmiştir. Bunun için de eğitimde Türk sistemi benimsenmiş, Türk müfredatı kabul edilmiş ve Türk öğretmenler tutulmuştur (Gregorian, 1969: 185-186).

Emir Habibullah tahta geçtiği zaman, Afgan halkının % 98'i okuma yazma bilmiyordu. Okur-yazar oranını artırmak için Fransız Lisesi'ni örnek alarak ilk laik okul olan (erkekler için) Habibiye Okulu 1904'te kurulmuştur. Başlangıçta dört yıllık bir müfredatı olan okul, geleneksel derslerin yanında matematik, coğrafya, beden eğitimi, İngilizce ve Urdu dilleri eğitimi veriyordu. Sonraları müfredata eğitim, fizik, kimya, botanik, zooloji, resim, çizim, tarih ve sağlık dersleri de eklendi. Afganca ve Türkçe dersleri, İngilizce ve Urduca kadar resmen teşvik edildi. Okulda Afganistan'daki ilk halk kütüphanesi anlamında okul içinde mütevazı bir kütüphane kurulmuştur (Gregorian, 1969: 184-185; Olesen 1995: 98; Ewans, 2002: 117).

Habibiye ve Harbiye dışında, ilk, orta, mesleki ve yüksek düzeyleri içeren geleneksel İslami eğitim sistemi, müfredatta hiçbir değişiklik olmaksızın yürürlükte kalmaya devam etmiştir. Bu okullardaki öğrenciler, Kur'an, fıkıh, hadis, hat sanatı ve Arap ve Fars klasik edebiyatı derslerine devam etmişlerdir. Habibiye'ye kabul edilen öğrencilerin birçoğu, geleneksel eğitimin ilk ve orta düzeylerini bitirmişlerdi. Ancak bu öğrenciler, Habibiye'ye kabul edildikten sonra da geleneksel dersleri almaya devam etmişlerdir. Bu durum, gelenekçileri memnun etme gayretinin bir sonucuydu. Hala daha düşük düzeydeki bir öğrencinin derslerinden geçmesi, din ve Arapça derslerindeki yüksek notlarına bağlıydı. Böylece, Habibiye

mezunu olan bir öğrenci zamanının sadece az bir kısmını modern derslere ayırmış oluyordu (Gregorian, 1969: 185).

Emir Habibullah'ın eğitim alanındaki bir diğer icraatı, Afgan öğrencilerinin eğitim için Avrupa'ya gönderilmesi olacaktı. Ancak, içerideki muhalefet ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması O'nun bu girişimine engel olmuştur. 1917 yılında bu isteğini gerçekleştirmek için tekrar harekete geçmiş ve bazı Habibiye mezunlarını tıp ve mühendislik okumaları için Avrupa'ya ya da Amerika'ya göndermeyi planlarken suikasta kurban giderek ölmüştür (Gregorian, 1969: 188).

Bütün olumsuz eleştirilere rağmen bu okullar, Afgan seçkinlerinin çocuklarına modern devletin gerekleriyle kısmen uyum içinde olan bir eğitim vermeye başlamıştır. Ancak bu okullar, Afganistan'ın geleneksel kabile toplumu ve taşrasıyla yeni oluşan batılılaşmış kent seçkinleri arasındaki toplumsal bölünmenin başlangıcını da teşkil etmiştir (Ewans, 2002: 117).

Habibiye'de öğretmenlerin ve personelin maaşları devlet hazinesinden karşılanmıştır. Önceleri, eğitim için sadece küçük miktarlar harcanırken 1904-1919 yılları arasında hükümet, eğitime iki milyonun üzerinde rupi harcamıştır. Devlet bütçesinden eğitime ayrılan pay artmıştır. Hindistan'da eğitim almış birkaç Afgan dışında Habibiye'de öğretmenlerin çoğu (1918'de 55 kişi) Hintli Müslümanlardı; bunların birçoğu eğitimlerini Lahor'daki yüksek okulda ya da Aligarh'daki Müslüman modernist okulda almışlardı. Bu nedenle İngiliz Hindistan'ın Müslümanları arasında gelişen olaylar ve düşüncelerin etkileri Afganistan'da her zaman hissedilmiştir. Daha önceleri, İngiliz Hindistan'ın etkisi daha ziyade, bazı Afganların eğitim aldığı Deoband'daki gelenekçi ilahiyat okulundan yayılıyordu (Gregorian, 1969: 185; Olesen, 1995: 99). Bu görev, artık Afganistan'da yeni kurulan okulların eğitimcileri tarafından yapılıyordu.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1913 yılında Afgan Eğitim Kurumu kurulmuştur. Bu kurumun çalışmalarından biri, geleneksel okulların müfredat programını genişletmek olmuştur. 1914 yılında "Dârü'l-muallimin" adı altında öğretmen eğitim merkezi kurularak ilkökul öğretmenleri için özel bir program başlatılmıştır (Gregorian, 1969: 186; Ewans, 2002: 117; Newell, 1981: 50). Belirli konular için tek tip ders kitapları kabul edilmiştir. Devlet bünyesinde kurulan ve Dârü'l-Ta'arif adı verilen komisyon, ders kitaplarını seçmiş, çevirmiş ve yayınlamıştır. Aynı komisyon, halk için tasarlanan dördü din, beşi Arapça ve üçü Farsça dilbilgisi ve biri felsefe (İngilizce'den çevrilen bir tanıtım kitabı), matematik ve dünya

coğrafyasından oluşan ilk kitaplarını yayınlamıştır. 1911 ve 1918 yılları arasında Dârü'l- Ta'alif, Mahmud Tarzi'nin birçok kitabını basmıştır; bunlar arasında "Bilim ve İslam" ve "Ne Yapılmalı" isimli broşürler, "Modern Afganistan Coğrafyası" ve Rus-Japon savaş tarihinin çevirisi bulunmaktadır. Aynı zamanda Afganistan'ın modern tarihî üzerine ilk önemli Afgan çalışması olan ve Fezyi Muhammed Katib tarafından yazılmış "Sirâcü'l- Tevârih" yayınlamıştır. Bu kitapların hepsi devlete ait yayın kuruluşunda Kâbil'de basılmıştır (Gregorian, 1969: 186; Olesen, 1995: 99).

Emir Habibullah'ın tıp alanındaki en önemli icraatı, 1913 yılında ilk devlet hastanesini kurulmasıdır. Bu, modern eğitilmiş tek Afgan doktoru olan bir ülke için çok büyük bir gelişme sayılabilir. Kâbil'de yer alan bu yeni hastane, Türk doktorlar olan Emir'in özel doktoru Münir İzzet Bey ve Ahmed Fehmi Bey tarafından yönetilmiş, hastaneye Hintli görevliler istihdam edilmiştir. 30 yataklı bu hastane, halka açık dispensar ve eczane olarak da hizmet vermiştir. Hastane çalışanları kloroform kullanımını ve çiçek aşısını başlatmış ve binlerce çocuk birkaç yıl içerisinde aşılanmıştır.⁴ Hastane, personel eksikliğine ve Afgan toplumunun büyük ihtiyaçlarına rağmen kendi sınırları içerisinde başarılı bir çalışma sergilemiştir. 1914'de bir yıl içerisinde kayıtlara göre 29,466 hasta tedavi edilmiş ve 95 büyük cerrahi operasyon yapılmıştır. 1915'te hasta sayısı 35,351'e çıkmıştır. Aynı yıl çalışan doktorlar 4,000 çiçek aşısı yapmışlardır. Hastane çalışanları aynı zamanda Kâbil dışında da hizmet vermişlerdir. Örneğin, 1916 yılında hastane stajyerleri, çocukları aşılamak için Herat'a gönderilmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce hastane çalışanları sıtmanın yayılmasını engellemek için resmî bir seferberlik başlatmışlardır. Bazı kaynaklara göre orduya ve halka ücretsiz tedavinin yanı sıra, düzenli olarak Kininin, Atabrine ve Plasmochin ilaçları da verilmiştir. Yüzlerce millik bataklıkları kurutmak için kazılar yapılmıştır (Gregorian, 1969: 188-189).

Emir Habibullah, mekanik aletlerle çok fazla ilgiliydi. Arabalara âşıktı ve 1905 yılında Habibullah ülkeye ilk otomobili getirmiştir. Bu sebeple, Kâbil'den Durand Hattı'na uzanan yolu iyileştirmek istemiştir. Hindistan sınırından Kâbil'e kadar yolların bakımı ve inşası ile ülke içinde bir demir yolunun yapılmasını emretmiştir. Döneminde ilk modern demir köprü inşa edilmiş ve diğer köprüler onarılmıştır. Kâbil ve Celalabad (Emir'in kışlık

⁴ Afganlar daha önce etkilenen hastanın yaralı yerinden alınan kabuğun sürtülmesi yoluyla uygulanan bir yöntemle çocukları aşılamaktaydı. T.L. Pennell'e göre, çiçek hastalığı hafif geçer, fakat bazen hastanın ölümüne neden olacak kadar şiddetli olabilir. Berke'ye göre, çiçek aşısı hazırlamayı Münir Bey öğretmiştir: Aktaran; Gregorian (1969: 188-189).

konağının bulunduğu yer) arasındaki bağlantıyı sağlayan ilk telefon ağı 1908 yılında yapılmıştır. Dışarıdan fotoğraf makineleri satın almış ve fotoğrafçılık Emir'in belli başlı özel zevklerinden biri olmuştur. Pek çok fotoğrafı hâlen özel koleksiyonlarda yer almaktadır. Amerikalı bir mühendis olan A.C. Jewett, Afganistan'daki ilk elektrik santralini inşa etmiş bu sayede Emir Habibullah'ın sarayı ve Kâbil'deki diğer binalar elektriğe sahip olmuşlardır. 1901-4 döneminde yaklaşık 1,500 işçi Kâbil'deki devlet atölyelerinde istihdam edilmiştir. İstihdam sahaları, buharlı şekillendirme atölyesi, darphane (günde 40,000 Kâbili rupi kapasiteli), demirhane ve pirinç hane, değirmen ve haddehane, kazan ve makine atölyeleridir. Hepsinde yaklaşık 100 farklı çeşit makine kullanılıyordu. Bu atölyelerde; silahlar, fişekler, lastikler, kara barut, süngü ve kılıç, tabaklanmış deri, damıtılmış alkol, asit, teneke ve bakır ürünleri, mumlar, sabun (haftada 12 ton) ve mobilya üretilmiştir. Ayrıca, ülke içinde birçok el sanatı dükkânı da bulunuyordu. Bu kadar çeşit ürüne rağmen, bu atölyelerin asıl amacı orduyu desteklemektir. Tüm bunlara rağmen Emir Habibullah, icraatlarını gerçekleştirirken özellikle endüstriyel gelişmelerde Avrupalı uzmanların ve teknisyenlerin kullanımında sınırlamalarla engellenmiştir. Öncelikle hizmetler çok pahalıydı, dahası ve en önemlisi Avrupalıların çalıştırılması Afgan geleneklerine uymuyordu. Bu sebeple de Emir Habibullah öncelikle orduda başkomutan olan ve Kâbil yakınlarındaki kavimlerin taraftarı ve sempatzanı haline gelen kardeşi Nasrullah'ın İngiliz karşıtı güçlü grubunu ya da Müslüman gelenekselcileri karşısına almaya cesaret edememiştir. Bu sebeple ordu, okul, kamu alanları gibi böyle hassas noktalara Hindistan'dan ya da Türkiye'den gelen Müslümanlar getirilmiştir (Gregorian, 1969: 190-192; Dupree, 1997: 438-439).

Bütün bu çabalar sonucunda Emir Habibullah, Afganistan'ın modernleşme sürecinde yaşadığı ikilemin çözümünde babası kadar başarılı olamamıştır. Askerî açıdan güçleninceye kadar yabancı desteğini kabul etmemiş ancak güçlenmek için de yeterli mali kaynağa sahip olmamıştır. Demiryolu yapılmasını kabul edip etmemek konusunda tereddüde düşen Emir, babası gibi denize ulaşma rüyasını gerçekleştirmek istemiştir. Afganistan bu sayede, dış dünyayla doğrudan bağlantı sağlayacak komşularına bağımlılıktan kurtulacaktı. Afganlar böylece kendi kaynaklarını geliştirebilecek ve kendi ürünlerini doğrudan satabileceklerdi, elde ettikleri geliri kullanarak orduyu güçlendirebilecek ve gerekli endüstrileri kurabilecek ve reformları gerçekleştirebileceklerdi. Emir Habibullah bu rüyayı gerçekleştirememiştir. Buna rağmen modern Afganistan'ın ortaya çıkmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Başta eğitim olmak üzere, basın-yayın, toplum sağlığı ve endüstri alanındaki çalışmaları ne kadar sınırlı olsa da büyük önem taşımaktadır. Bunlar, kentsel nüfusun artmasına ve Afgan

orta sınıfının gelişimine ortam hazırlamış ve destek olmuştur. En önemlisi de, onun devriyle birlikte ilk eğitilmiş ve siyasi olarak bilinçli Sirâcî'l-Ekber kuşağının ortaya çıkmasıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Emir Habibullah'ın kişiliği, döneminde artan reformcu hareketler ve İngilizlerin Afganlılara karşı tutumu O'nu Afganistan'ın modernleşmesine ve millî bağımsızlık sürecine yöneltmiştir. Böylece Emir Habibullah dönemi, Afgan modernleşme tarihinde önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Bu dönem, Pan-İslamcılık, modernleşme, milliyetçilik ve bağımsızlık duygu ve düşüncelerinin Afgan toplumuna nüfuz ederek modern Afgan tarihinde bir dönüştürme olduğu zamandır.

Emir Habibullah, babası kadar otokritik olmasına karşın siyaseten daha kurnaz, sosyo-kültürel bakımdan açık fikirli ve modern değişimlerle uyumlu bir kişiliğe sahipti. Parıltılı ve lüks yaşam zevki ile teknolojik yeniliklere olan hayranlığı, birleşmiş ve modern bir Afganistan'ı yönetme arzusu kendisini modernist ve milliyetçi değişimlere kendinden önceki emirlerden daha açık olmasına yol açmıştır. Liderliğini sağladıktan sonra, babasının reformlarını sürdürmek ve bunların üzerine yenilerini inşa etmek için heyecanla kolları sıvamıştır. Afganistan'ın, Müslüman ülkeleri etkileyen reformcu ve milliyetçi dalgalara daha fazla kayıtsız kalamadığı bir zamanda yönetimi üstlenmiştir. Bu dönemde yaşanan iki gelişme bilhassa önemliydi. İlki, ünlü İslam düşünürü ve eylemcisi Seyid Cemaleddin el-Afgani'nin (1839-1897), özellikle İngiliz sömürge hâkimiyetine karşı İslam dünyasının reformasyonu ve birliği çağrısında bulunan pan-İslamcı çabalarıydı. Bu çağrı, pek çok Müslüman'ın ruhunda izler bırakmış ve bölgede birkaç milliyetçi grubun doğmasını sağlamıştır. Diğerleri ise özellikle İran, Osmanlı Türkiye'si ve Mısır gibi Müslüman ülkelerin iç reformlar ve dış müdahale ve baskılara direnmek için sahip oldukları deneyimleri gerçeği idi. Bu gerçek, Afganistan'da modernist ve milliyetçi düşüncenin doğmasında, şu veya bu biçimde etkili olacaktı (Saikal, 2004: 41-49).

Bu kapsamda, Pan-İslamcılık Afgan modernist hareketi olumlu veya olumsuz etkilemiştir. Olumlu açıdan bakıldığında, Müslüman dayanışması kavramı, gelenekselciler ve modernistler arasında, millî birlik açısından, vatanın ve İslam'ın savunmasında ortak bir noktada buluşma imkânı sağlamıştır. Pan-İslamcılık aynı zamanda dağıntık etnik grupları birleştirmede ve bağımsızlığın teşvik edilmesinde başarılı bir rol oynamıştır. Dahası, Afgan milliyetçiliğini desteklemesi bağlamında, Afganistan üzerinde hak iddia eden Pan-İrancılık ya da Pan-Türkçülük karşıtı bir araç olarak

hizmet etmiştir. Son olarak Pan-İslamcılık yenileşmeyi savunan modernistlerin temelini oluşturmuştur; modernleşme, monarşiyi, Afganistan'ı ve İslam'ı savunmayı güçlendiren etkili bir yoldur. Olumsuz açıdan bakıldığında, Pan-İslamcılık yabancı korkusu ve dinî fanatıklığı körüklemiş ve ülkede reform yanlısı, kültürel ve politik olarak dışa açılmak isteyenlerin konumunu zorlaştırmıştır. Özellikle de Pan-İslamcılığın siyasi olarak yaygın olduğu dönem, 1911 yılındaki Balkan Savaşı ile Atatürk'ün 1924'te Hilafet müessesesini lağvedişine kadar uzanan süreçtir. Böylece Pan-İslamcılık Afganistan'da da daha fazla etkili olmuştur. İslam Dünyasını müdafaa çağrısı Hindistan Müslümanlarından gelmiştir. Söz konusu çağrıya Afgan ulemasıyla Mahmut Tarzi'nin bulunduğu modernist Genç Afganlar hareketi sahip çıkmıştır. Fakat Emir Habibullah'ın İngilizlere karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemeyi reddetmesi bu önemli fırsatın kaçmasına neden olmuş ve savaştan sonra Kral Habibullah'ın bir suikasta kurban gitmesi bu güç birliğinin temsil ettiği fikrin ne kadar kuvvetle desteklendiğini göstermiştir (Saikal, 2004: 48).

İkinci değişken, bölgede giderek büyüyen reformcu hareketle ilgili olmuştur: yirminci yüzyılın başında Afganistan'da reform ve bağımsızlık için can atan küçük, ama etkili bir aydınlar ve asiller grubu ortaya çıkmıştır. Bu gruptan, aynı anda Osmanlı Türkiye'sinde var olan "Genç Türkler" modelinden esinlenmiş olan "Genç Afganlar" diye bir grup hızla gelişip türemiştir. Bu grup kesinlikle benzeşik değil daha çok farklı sosyal altyapılardan gelen bireylerden oluşmuştur. Bunlar, ne tanımlanabilir bir örgüte sahip ne de modern anlamda siyasi bir parti olarak faaliyet gösteriyorlardı. Afganistan'daki bu çiçeği burnunda reformist hareket her şeyden ziyade bir aydınlar kulübüne benziyordu, merkezi de ülkenin ilk modern eğitim kurumu; 1904'te Kâbil'de açılmış olan Habibiye Okulu olmuştur. Lisenin Hintli müdürü Dr. Abdul Gani ve personeli tarafından desteklenen sömürgecilik karşıtı ve aydınlanmacı düşünceler bu Genç Afganları açıkça etkilemiştir. 1906'da Sirâcü'l-Ekber gazetesinin ilk sayısını çıkarmayı başarmışlardır. Ülkenin bütün bilim adamı ve aydınlarını topluma yardıma, geri kalmışlıktan kurtulmanın yolunu göstermeye ve anavatanın yeşermesi ve halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi için gereken önlemlerin planlanmasına çağırıyorlardı (Olesen, 1995: 107-108).

Afganistan'da reformcu hareketin gelişimine öncelikle, Afganistan'dan sürülen ailelerin özellikle de yeni kurulan bürokrasiye ve hükümete ilham veren Tarzi'nin ailesinin geri gelmesidir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri dönen Mahmud Tarzi, Afganları dünya politikasındaki olaylardan, bilimden ve kültürel alanlardan haberdar etmenin yanı sıra, Genç Türklerin, Seyid Ahmed Han'ın ve el-Afgani'nin politik düşüncelerini Sirâcü'l-Ekber

gazetesi aracılığıyla tanıtmıştır. Tarzi'nin "Türk iletişimi", ilk olarak Harbiye'de, Afgan-Türk işbirliği için bir hazırlık oluşturmuştur. Afganların geleneksel olarak eğitim aldığı Hindistan ile bağlantıları dönemin reformcu hareketini etkileyen bir başka gerçektir. Öncü Şeyhül Hind, Mevlana Mahmud el-Hassan sayesinde Hintli Müslümanlar arasındaki radikal fikirler doğrudan Afganistan'a iletilmiştir. Üçüncü değişken ise, hükümdarlık ailesinin içinde çokeşliliğe ilişkin (poligamik) rekabetin devam etmesidir. Daha önce de bahsedildiği gibi, Emir Habibullah kardeşi Serdar Nasrullah Han'ın siyasi emellerine ve diğer unsurların muhalefetine karşı kendi liderliğini pekiştirmeyi en başta başarmıştı. Fakat bu, Nasrullah'ın özellikle bütün emellerinden vazgeçtiği ya da bütün diğer muhalefet biçimlerinin hep birden sona erdiği anlamına gelmemiştir. Emir Habibullah kardeşinin emellerini, başlangıçta onunla iktidarını bazı yönlerden paylaşmak suretiyle geciktirmiştir.

Sonuç olarak, Emir'in babası Abdurrahman Han'ın politikalarıyla başlatılan ve bu dönemde devam eden gücün merkezleşmesinin doğrudan sonucu olarak, kırsal kesimin ve çevresinin devlet görevlilerinin elinde sürekli ve sistematik istismar ve sömürsü, Emir Habibullah'ın ve varislerinin döneminde azalmaksızın devam etmiştir. Emir Habibullah'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında takip ettiği İngilizlerle dostluk politikası siyaseti nedeniyle otoritesine ülke genelinde karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış, kabilelerden veya kırsal kesimden ziyade kendi ailesinin mensupları ve saraydakilerin de içinde bulunduğu küçük yeni oluşan kent aydınları arasından gelmiştir. Sonunda Emir Habibullah'ın İngilizlerle yaptığı zorunlu anlaşma ve Afganların tam bağımsızlık taleplerini yerine getirmedeki başarısızlığı hayatına mal olmuştur. Emir, 20 Şubat 1919'da, Tigiri yakınlarında bir av sırasında kimliği belirsiz bir suikastçı tarafından öldürülmüştür. Ülke genelinde cinayetle ilgili pek çok dedikodu yayılmıştır. Ruslar, İngilizleri Mustafa Sagir adlı bir suikastçıyı kullanmakla itham etmişlerdir. Sagir Türkiye'de tutuklanmış ve aynı zamanda Atatürk'e karşı da suikast planında, suç ortağı olmakla suçlanmıştır. 1922'de Ankara'da yargılanırken Emir Habibullah cinayetini ve diğer suçlarını itiraf etmiştir. Mustafa Sagir, İngilizlerin kurtarma girişimlerine rağmen, idam edilmiştir. Hatta İngiltere Kralı'nın, merhamet ricası içeren bir mesajı Atatürk'e gönderdiği söylenmektedir (Dupree, 1997: 435).

Kaynaklar

Adamec, L. W. (1967). *Afghanistan 1900-1923 A Diplomatic History*. Los Angeles California: University of California Press.

O. HAMŞİOĞLU, S. K. KUNDAKÇI

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 10, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2019): 34-56 (Atf için/To cite).

Ahmad, N. D. (1990). *The Survival of Afghanistan 1747-1979: A Diplomatic History*. Lahore: Institute of Islamic Culture.

Anonim (1992). *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923 Cilt I*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Armaoğlu, F. (1984). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Dosya No: 5, Gömlek No: 14, Tarih: 1905.

Bayur, Y. H. (1987). *Hindistan Tarihi*, 3. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bayur, Y. H. (1989). *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bayur, Y. H. (1995). *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bellew, H. W. (1982). *Afghanistan and the Afghans*. Delhi: Shree Publishing House.

Black, C. E. (1986). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Börklü, M. Y. (1999). Tarihsel Boyutu İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk-Afgan İlişkileri. *Avrasya Dosyası*, Cilt 4, Sayı 3-4, s. 79-93.

Cevat, M. (1934). *Afganistan*. Ankara.

Dağpınar, M. A. F. (1976). Afganistan'da Mülkiye. *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10, s. 10-15.

Dağpınar, M. A. F. (1982). Türk-Afgan Kültür İşbirliği. *Meydan Dergisi*, s. 39-43.

Dupree, L. (1997). *Afghanistan*. Oxford: Oxford University Press.

Ewans, M. (2002). *Afghanistan: A Short History of Its People and Politics*. New York: Harper Collins Publishers.

Fedoseyev, P.N. (Chairman) (1981). *Afghanistan: Past and Present, Institute of Oriental Studies*. Moscow: USSR Academy of Sciences.

Fraser-Tytler, W. K. (1953). *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central and Southern Asia*. London: Oxford University Press.

O. HAMŞİOĞLU, S. K. KUNDAKÇI

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences

Cilt/Volume: 10, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2019): 34-56 (Atf için/To cite).

Gankovsky, Y. V. (et.al) (1982). *A History of Afghanistan*. Moscow: Progres Publishers.

Gregorian, V. (1969). *The Emergence of Modern Afghanistan: Politics of Reform and Modernization 1880-1946*. Stanford CA: Stanford University Press.

Hamşioğlu, O. (2006). Afgan Modernleşmesi ve Türkiye (1880-1933). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Newell, N. P. & Newell, R. S. (1981). *The Struggle for Afghanistan*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Newell, R. S. (1972). *The Politics of Afghanistan*. Ithaca N.Y: Cornell University Press.

Olesen, A. (1995). *Islam and Politics in Afghanistan*. Curzon Press.

Poullada, L. B. (1973). *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929; King Amanullah's Failure to Modernize A Tribal Society*. Ithaca N.Y: Cornell University Press.

Rubin, B. R. (1995). *The Fragmentation of Afghanistan*. New Haven: Yale University Press.

Saikal, A. & Maley, W. (1991). *Regime Change in Afghanistan*. Colorado: Westview Press.

Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*. London: I.B. Tauris&Co Ltd.

Saray, M. (1981). *Dünden Bugüne Afganistan*. İstanbul.

Shahrani, M. N. (1986). *State Building and Social Fragmentation in Afghanistan*, İçinde A. Banuazizi & M. Weiner (Editors); *The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan*, Syracuse N.Y: Syracuse University Press.

Stewart, R. T. (1973). *Fire in Afghanistan, 1914-1929*. Garden City: Doubleday Co.

Tarzi, M. (2002). *What Is To Be Done?* İçinde C. Kurzman (Editör); *Modernist Islam 1840-1940*; New York: Oxford University Press.

ÇİZGİ FİLMLERDE YER ALAN ŞİDDET ÖĞELERİNİN İNCELENMESİ¹

Neriman ARAL², Gül KADAN³

Öz

Araştırmada, erken çocukluk döneminde en çok izlenen çizgi filmlerin ve bu çizgi filmlerdeki şiddet öğelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çankırı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı olan bağımsız anaokullarında eğitim gören çocuklarla yapılan araştırmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çocukların en çok izledikleri çizgi filmleri belirlemek için uzman görüşü alınarak son şekli verilen "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Çocukların izledikleri çizgi filmler belirlendikten sonra, çizgi filmlerde yer alan şiddet öğelerini belirlemek için kategori ve alt kategorilerden oluşan ve uzman görüşüyle son şekli verilen "İçerik Analiz Formu" kullanılmıştır. Araştırmanın geçerliliği dış denetleyici, güvenilirliği ise kodlayıcılar arası uyumla ölçülmüştür. Araştırma sonucunda, çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin sırasıyla "Keloğlan, Pepee, Ege ile Gaga, Niloya, İstanbul Muhafızları" olduğu belirlenmiştir. En çok izlenen çizgi film olarak belirlenen "Keloğlan" çizgi filmi için 2015 Ocak- 2018 Ocak yılları arasında son sezon olarak yayınlanan "Keloğlan Odama Saklandı" bölümünden on beş tanesi rastgele örnekleme yöntemi ile seçilmiş ve "İçerik Analiz Formu" doğrultusunda analizler tamamlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda "Keloğlan" çizgi filminde en fazla fiziksel şiddete yönelik öğelere (n=17) yer verildiği ve bunu sırasıyla duygusal (n=12) ve ekonomik (n=2) şiddete yönelik öğelerin izlediği belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayanarak, çizgi filmlerde şiddet öğelerinin olmaması yönünde çaba gösterilmesi, başta ebeveynler olmak üzere tüm toplumun bu konuda gereken hassasiyeti göstermeleri önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Erken çocukluk dönemi, Çizgi film, Fiziksel şiddet, Duygusal şiddet, Ekonomik şiddet.

¹ Bu makale 23- 25 Mart 2018 tarihinde Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, aralneriman@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-9223-2797.

³ Öğr. Gör. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, gulkadan@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1430-8714.

Makale gönderilme tarihi: 22 Ekim 2018. Makale kabul tarihi: 8 Nisan 2019.

Makale türü: Araştırma Makalesi

INVESTIGATION OF VIOLENCE ITEMS IN CARTOON FILMS

Neriman ARAL, Gül KADAN

Abstract

The aim of the study is to determine the most watched cartoons in early childhood and determination of violence items in these cartoons. Cankiri Provincial Directorate of National Education in kindergartens that are connected to the research conducted with children who are studying qualitative research method was used. To determine the most watched children's cartoons, given their expert opinion on the final shape of "Semi-Structured Interview Form" was used. After the cartoons watched by the children were identified, a "Content Analysis Form" consisting of categories and subcategories was used to determine the violence items contained in cartoons. The validity of the external controller of the study, compliance was measured from the reliability encoders. As a result of the research, it was determined that the most watched cartoons of the children are "Keloğlan,Pepee, Ege and Gaga, Niloya, İstanbul Muhafızları". For the "Keloğlan" cartoon, which is the most watched cartoon, fifteen of them were selected by random sampling method from the section "Keloğlan Odama Saklandı" which was published as last season January 2015- January 2018, and the analyzes were completed in accordance with the "Content Analysis Form". It was determined that items for physical violence (n=17) were included in the "Keloğlan" cartoons as a result of the analysis, followed by items for emotional (n=12) and economic (n=2) violence respectively. Based on the results obtained from the research, it can be suggested that efforts should be made not to have violence items in cartoons, and that the whole society, especially parents, should show the necessary sensitivity to this issue.

Keywords: Violence, Early childhood period, Cartoon, Physical violence, Emotional violence, Economic violence.

Giriş

Toplumumuzda şiddet her geçen gün artan ve pek çok kesimi etkileyebilen sosyolojik bir olgudur. İnsanları ve dolayısıyla toplumu derinden etkileyen şiddet, karşıdaki kişinin canına ya da malına zarar verici eylemlerde bulunmak, yaralamak, öldürmek amacıyla güç kullanımını ifade etmektedir (Kaminer vd., 2013; Özerkmen, 2012). Üstelik şiddet sadece fiziksel değil, pek çok farklı bileşenden meydana gelmektedir. Bu bileşenler cinsel şiddet, psikolojik şiddet, yoksunluk ve ihmaldir (Harcar vd., 2008). Fiziksel şiddet kapsamına, ölümle sonuçlanan şiddet, bedensel şiddet girmektedir. Cinsel şiddet, karşıdaki kişiye cinsel yönden uygulanan şiddeti, ekonomik şiddet ise kişinin gelir durumunu ilgilendiren alım gücünü düşüren etkenleri içermektedir. Hangi tür olursa olsun şiddet, bireyin üzerinde derin izler bırakabilmektedir (Ching vd., 2017; Kaminer vd., 2013; Özerkmen, 2012; Zweig vd., 2016). Özellikle bu derin izler savunmasız durumda olan kadınlar ve çocuklar için daha da sarsıcı olabilmektedir (Ching vd., 2017; Harcar vd., 2008; Kaminer vd. 2013; Kidanto vd., 2017; Yaşar ve Paksoy, 2011). Özellikle çocuklar gelişim alanlarındaki olgunlaşmamışlıkla bu tip olaylardan daha fazla etkilenme potansiyellerine de sahiptirler.

Yapılan araştırmalar, erken çocukluk döneminin insan hayatında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu, bu dönemde kazanılacak tüm davranışların ve alışkanlıkların ise hayat boyunca sahip olunacak davranış ve alışkanlıkların öncülleri olduğunu ve gelecek nesillere aktarılma potansiyellerine sahip olduğunu göstermektedir (Aral vd., 2002; Georgiadis vd., 2017; Schaik ve Hunnius, 2016; Tunçeli ve Zembat, 2017; Yavuzer, 2006). Üstelik erken çocukluk dönemi sadece kazanılacak davranışlar açısından değil, aynı zamanda gelişimin hızlı olmasından dolayı da hayati öneme sahiptir. Özellikle iki yaşına kadar olan süreç, bebeğin tüm gelişim alanlarında hızlı ilerlemelerin yaşandığı altın bir dönemdir. Bebeğin bu dönemde beyin sinapsları arasındaki bağlantılar gelişmekte ve miyelinleşme artmakta, tüm bu özellikler ise öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Ancak sayılanların gerçekleşebilmesi için bebeğin etrafından uyarıların alması ve tepkide bulunması gerekmektedir (Heckmen, 2007). Öğrenmede oldukça önemli olan miyelinleşme iki yaşından sonra artmaktadır (Ceylan, 2017). Bebekte yine bu dönemde konuşmak için gereken dil yapılarının oluştuğu da görülmekte (Yıldız- Bıçakçı ve Aral, 2017) ve bebek ebeveynleri başta olmak üzere etrafında bulunanlarla karşılıklı diyaloga girme çabasında bulunmaktadır (Fazlıoğlu, 2017).

İki yaşından sonra çocukta gelişim hızlı bir şekilde devam etse de bir önceki döneme göre nispeten yavaşlamıştır (Ceylan, 2017). Ancak her ne kadar gelişim yavaşlamış olsa da insan hayatındaki en hızlı gelişim de bu dönemde

gerçekleşmektedir (Aral ve Baran, 2011; Senemoğlu, 2013). İki ile yedi yaş döneminde çocukta hayal ile gerçeği birbirinden ayırmada sorunlar görülmektedir. Çocuklar hayallerinde olan herhangi bir şeyi gerçek olarak değerlendirebilmektedirler (Aral ve Baran, 2011). Bu dönemdeki çocuklar oldukça hassastır ve etraflarındaki her şey onları etkileyebilmektedir (Başdaş ve Akar- Vural, 2017; Durualp ve Aral, 2010; Öztuğ ve Çiner, 2018; Tekin, 2016; Uyanık ve Kandır, 2010). Özellikle kitle iletişim araçları bu bağlamda çocuklar üzerinde daha fazla etki bırakma potansiyeline sahiptir.

Yapılan araştırmalar, çocukların çizgi filmleri severek izlediklerini göstermektedir (Cesur ve Paker, 2007; Habib ve Solimon, 2015; Mukherjee vd., 2014). Çizgi filmleri çocukların çok fazla izlemek istemesinin altında verilen olağanüstü ses ve görüntü efektleri sonucunda çok kısa süre içinde etkisi altına alma yattığı gibi (Cesur ve Paker, 2007; Çakıral, 2016; İnanlı, 2009; Saracho ve Spodek, 2008), aynı zamanda program yapımcılarının çocukların masumluğunu kullanarak program yapmaları da yatmaktadır (Güven, 2015; İçin-Akçalı, 2015; Yetim ve Yetim, 2008). Ancak çocukların severek izledikleri bu çizgi filmlere bakıldığında şiddet ve saldırganlık gibi öğelere oldukça fazla yer verildiği de görülmektedir. Çizgi filmlerde kötüler ve iyiler sürekli bir kavganın içinde yer almakta, kötülerin cezalandırılması için şiddet kullanılmaktadır. Bu tip sahneler sıklıkla maruz kalan okul öncesi dönem çocukları, bilişsel gelişimindeki olgunlaşmamışlıkla bu sahneleri gerçek olarak görüp değerlendirmektedir. Okul öncesi dönem çocuklarının hayal güçlerinin fazla olması ve hayal ile gerçeği ayıramamaları (Aral ve Baran, 2011; Fazlıoğlu, 2017; Huang ve Myoung- Joe, 2010; Senemoğlu, 2013) sonucunda şiddet sahnelerinden etkilenmekte ve bu davranışları içselleştirebilmektedirler (Habib ve Solimon, 2015; Rashid, 2015). Ayrıca çizgi filmlerde yer verilen bu tip sahneler çocuklarda başta itaatsizlik olmak üzere saldırgan kişilik özelliklerinin gelişmesine de neden olabilmektedir (İşsever, 2008; Wideman vd., 2015; Yağlı, 2013).

Yapılan araştırmalarda çizgi filmlerde yer verilen şiddet öğelerini çocukların günlük hayatlarına aktararak, akranlarına ve yetişkinlere yönelttikleri bulunmuştur (Browne ve Hamilton- Giachritsis, 2005; Blumberg vd., 2008; Ertürk ve Gül, 2006; Morgan, 1981; Yavuzer, 2006). Dahası çocuğun erken dönemde edindiği bu istenmeyen yöndeki davranışlar kişilik özelliği haline gelerek, yeni nesillere aktarılabilen ve çocuk ebeveyn olduğunda kendi çocuğuna da şiddet uygulayabilmektedir (Durmuşoğlu- Saltalı, 2015; Kyu ve Kanai, 2005; Wolfe vd., 2003). Böylece şiddet bir kısır döngü haline gelerek nesiller boyunca devam edebilmektedir. Bu tip durumların önlenmesi ise erken dönemlerden itibaren çocuklarda şiddeti önlemek ve şiddet davranışlarını ortaya çıkmadan yok etmekle mümkün olacaktır. Bu durumun önlenmesinde ebeveynlere, öğretmenlere büyük roller düşse de çocukların en çok sevdikleri ve izledikleri çizgi filmlerde de şiddet öğelerinin belirlenmesi

önem taşımaktadır (Atik ve Ebren, 2015; Özen ve Kartelli, 2017; Tomlinson vd., 2017).

Çizgi filmlerde şiddet öğelerinden fiziksel şiddete yönelik öğelerin varlığı (Ayrancı vd., 2004; Blumberg vd., 2008; Kirsh, 2006; Korth Butler, 2012; Özen ve Kartelli, 2017; Temel, Akgün- Kostak ve Çelikkalp, 2014; Yıldız, 2016; Zorlu, 2016) ve duygusal şiddete yönelik öğelerin varlığı (Ayrancı vd., 2004; Carr ve Lutjemmeier, 2005; Özen ve Kartelli, 2017; Temel, Akgün- Kostak ve Çelikkalp, 2014; Yıldız, 2016) nın belirlenmesi yönünde araştırmalara rastlanmıştır. Ancak şiddetin sadece fiziksel ve duygusal bileşenlerden ibaret olmadığı düşünüldüğünde, çizgi filmlerde yer alan şiddet öğelerinin bütün olarak belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle araştırmada, çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin ne olduğunu belirlemek ve belirlenen çizgi filmlerde şiddet öğelerine ne oranda yer verildiğini saptamak araştırmanın amacını oluşturmuştur.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Creswell (2017) e göre durum çalışması, değerlendirme süreçleri gibi pek çok alanda kullanılabilen, bir durumun, bir programın derinlemesine incelenmesini ifade etmektedir. Araştırmada da çizgi filmlerde yer alan şiddet kavramlarını incelemek amacıyla durum çalışması yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada çocukların en çok izledikleri çizgi filmleri belirlemek amacıyla Çankırı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı olan bağımsız anaokullarında 2016-2017 yılında eğitim gören ailesi orta sosyoekonomik gelir düzeyine sahip olan okul öncesi dönem çocuklarıyla çalışılmıştır. Araştırmada kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ve gönüllülük esasına göre üç bağımsız anaokulundan 40 çocukla çalışılmıştır. Okul öncesi dönemdeki çocukların %53,8'inin erkek, %46,2'sinin kız, %51,3'ünün beş yaşında olduğu, %59'unun annesinin, %53,8'inin babasının lise mezunu olduğu ve %56,4'ünün günde üç- dört saat televizyon izlediği belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada çocukların sosyo-demografik özelliklerini belirlemek amacıyla "Genel Bilgi Formu" ve en çok izlenen çizgi filmleri belirlemek içinde "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır.

Genel Bilgi Formu: Çocukların cinsiyet, yaş, anne-baba öğrenim durumu ve günde kaç saat televizyon izlediklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen formdur.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin ne olduğunu belirlemek amacıyla oluşturulan ve alanında uzman öğretim üyelerinin (Çocuk Gelişim alanında 1 Profesör, 1 Yardımcı Doçent, Ölçme ve Değerlendirme alanında 1 Profesör, 1 Doçent) görüşleri ile son şekli verilen formdur. Formda, “En çok sevdiğin çizgi film hangisi?” “Bu çizgi filmi ne zaman seyrediyorsun?” “Her zaman seyrediyor musun?” gibi sorular bulunmaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada gerekli olan etik izinler alındıktan sonra, okullara gidilerek okul yönetici ve öğretmenlerine araştırmanın amacı anlatılarak gerekli olan sözel izinler de alınmıştır. Sınıflara gidilerek çocuklarla tanışılmış, çocuklarla bir gün vakit geçirilerek güvenleri kazanılmış ve sonrasında da sorular, araştırmacı tarafından birebir çocuklara uygulanmıştır. Çocukların seyrettiklerini ifade ettikleri çizgi filmlerde, akranlarından etkilenip etkilenmediklerini belirlemek için anne-baba ve öğretmenlerinden de teyit alınmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kategori ve alt kategoriler oluşturularak uzman (Çocuk Gelişimi alanında 1 Profesör, 1 Yardımcı Doçent, Ölçme ve Değerlendirme alanında 1 Profesör, 1 Doçent) görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşünden sonra forma son şekli verilmiş ve analiz içerik analiz formu doğrultusunda yapılmıştır. Çizgi filmlerin belirlenmesi için çocukların verdikleri cevaplar esas alınarak, çizgi filmlerin ağırlıklı sıra ortalaması bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin ağırlıklı sıra ortalamasına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1. Çocukların En Çok İzledikleri Çizgi Filmlerin Ağırlıklı Sıra Ortalamaları

Çizgi Filmler	Ağırlıklı sıra ortalamaları
Keloğlan	183
Pepee	163
Ege ile Gaga	150
Niloya	128
İstanbul Muhafızları	128

Çocukların verdikleri ve anne-baba ve öğretmenlerinden alınan cevaplara göre en fazla TRT Çocuk kanalını izledikleri ve TRT Çocuk kanalında da tabloda görülen filmleri izledikleri belirlenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin sırasıyla “Keloğlan, Pepee, Ege ile Gaga, Niloya ve İstanbul Muhafızları” olduğu belirlenmiştir. Analizde en çok izlenen çizgi film olan “Keloğlan” çizgi filminin son sezonu olan “Keloğlan Odama Saklandı” bölümünden 2015 Ocak- 2018 Ocak yılları arasında yayınlanan on beş çizgi film tesadüfi örnekleme yöntemiyle analize dahil edilmiştir. Araştırmanın geçerliliği için dış denetleyici, güvenilirliği için kodlayıcılar arası uyuma bakılmıştır. Bu kapsamda çizgi filmlerden seçilenler araştırmacılar tarafından izlenmiştir. Çizgi filmlerin bir bölümü 10 dakika sürmektedir. Kodlayıcılar arası uyum %85 olarak bulunmuştur. Çizgi filmlerin analizinde kullanılan içerik analiz formuna aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 2. İçerik Analiz Formu

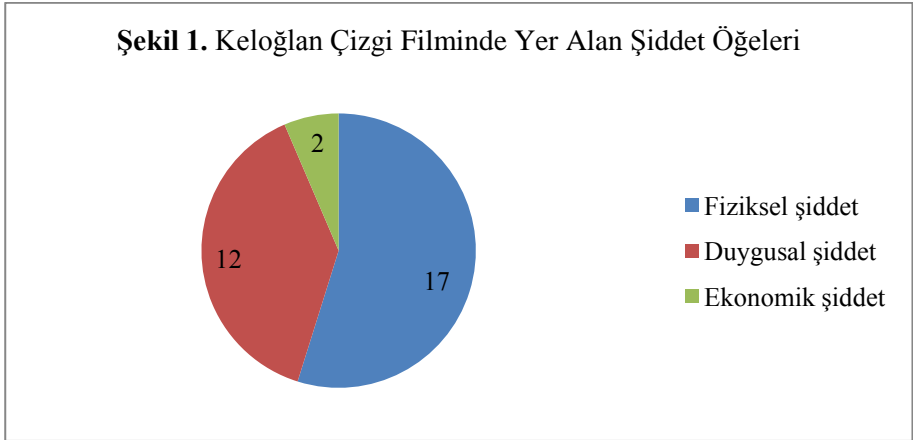
Kategoriler	Alt kategoriler
Fiziksel Şiddet	Tokat, tekme, yumruk atmak Sarsmak, hırpalamak Boğaz sıkmak Bağlamak Saç çekmek
Psikolojik (Duygusal) Şiddet	Bağırarak Korkutmak Hakaret etmek Tehdit etmek
Ekonomik Şiddet	Çocuğun çalıştırılması Harçlık vermemek Kısıtlı para vermek

Tablo 2’de içerik analiz formunda yer alan kategori ve alt kategoriler görülmektedir. Tabloya göre, fiziksel şiddet kategorisinin alt kategorisinde, tokat, tekme, yumruk atmak, sarsmak, hırpalamak, boğaz sıkmak, bağlamak ve saç çekmek davranışları yer alırken, psikolojik (duygusal) şiddet kategorisinin alt kategorisinde bağırarak, korkutmak, hakaret etmek ve tehdit etmek davranışları yer almaktadır. Ekonomik şiddet kategorisinin alt kategorisinde ise, çocuğun çalıştırılması, harçlık vermemek ve kısıtlı para vermek alt kategorileri yer almaktadır.

Bulgular

Çocukların en çok izledikleri çizgi filmleri belirlemek ve belirlenen bu çizgi filmlerde şiddet öğelerinin ne oranda yer aldığını saptamak amacıyla yapılan araştırma sonucunda, çocukların en çok “Keloğlan” çizgi filmini seyrettikleri belirlenmiştir. Keloğlan çizgi filmi 2011 yılında yayınlanmaya başlanan Türk yapımı bir çizgi filmidir. Keloğlan çizgi filminin ilk sezonu “Bir varmış, Bir yokmuş (2011-2013)”, ikinci sezonu “Keloğlan Masalları (2013- 2014)” ve son sezonu “Keloğlan Odama Saklandı (2014- 2018)” dan oluşmaktadır. Araştırmada “Keloğlan Odama Saklandı” sezonundan on beş çizgi film tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçilerek analizler tamamlanmıştır.

Araştırma sonucunda, “Keloğlan” çizgi filminde fiziksel, duygusal ve ekonomik şiddete yönelik öğelere rastlanmıştır. İzlenen Keloğlan çizgi filmlerinin tamamında yer alan şiddet öğelerine yönelik dağılımlar şekilde sunulmaktadır.

Şekle göre “Keloğlan” çizgi filminde en fazla fiziksel şiddete (n=17) rastlanılmış, fiziksel şiddeti sırasıyla duygusal şiddet (n=12) ve ekonomik şiddet (n=2) izlemiştir.

Aşağıda “Keloğlan” çizgi filminde rastlanan şiddet öğelerine yönelik örnekler sunulmuştur:

“Keloğlan Laboratuvar’da” bölümünün 4. ve 11. Dakikalarında duygusal şiddete rastlanmıştır.

4. dakika

Huysuz: - “Uzun! Çabuk aşağıya gel. Nasılsa aşağı ineceksin. O zaman görürsün”

11. dakika

Çocuklar Bilgecan Dedeyi uzun arayışlarla bulurlar.

Çocuklar: *“Bilgecan Dede... Sonunda seni bulduk. Yaşasın!”*

Bilgecan Dede: *“Üzgünüm çocuklar, gitmem gerek.”*

Çocuklar: *“Ama Bilgecan Dede sana çok ihtiyacımız var. Ne olur bizi yine bırakma”*

“Keloğlan Alışveriş Merkezinde” bölümünün 7. Dakika 23. Saniyesi, “Minik Kuş” bölümünün 7. Dakika 4. Saniyesinde fiziksel şiddete rastlanmıştır.

“Keloğlan Alışveriş Merkezinde” 7. Dakika 23. Saniye

Çocuk: *“Sen şimdi görürsün!”*(diyerek Kara’ya vurmaya başlar)

Kara: *“Aynı boyda olacaktık ki sen görürdün o zaman.”*

“Minik Kuş” 7. Dakika 4. Saniyesinde,

Dev Karaya: *“Boyuna bakmadan bana karşı gelirsin ha! Şimdi de konuş da görelim”*(Dev, Kara’yı avucunun içinde sıkıya başlar ve Kara nefes alamaz hale gelir)

“Keloğlan Alışveriş Merkezi”nde bölümünün 7. Dakika 50. Saniyesinde ekonomik şiddete rastlanmıştır.

Çocuk: *“Senin sayende çok para kazanacağım”*

Tartışma

Çocukların en çok izledikleri çizgi filmleri ve bu çizgi filmlerde rastlanan şiddet öğelerini belirlemek amacıyla yapılan araştırma sonucunda, çocukların en çok “Keloğlan” çizgi filmini izledikleri, bu çizgi filmi sırasıyla “Pepee, Ege ile Gaga, Niloya, İstanbul Muhafızları”nın izlediği belirlenmiştir. “Keloğlan” çizgi filminde en fazla fiziksel şiddete yönelik öğelere rastlanırken, bunu sırasıyla duygusal ve ekonomik şiddetin izlediği belirlenmiştir.

Çocukların en fazla izledikleri televizyon/internet yayınlarının başında çizgi filmlerin gelmesini, çocukları etkilemek için yapımcıların görsel ve ses etkilerini olağanüstü bir biçimde vermelerine (Cesur ve Paker, 2007; Çakıral, 2016; İnanlı, 2009; Saracho ve Spodek, 2008) bağlayarak açıklamak mümkündür. Çocuklar, bu olağanüstü ses ve görüntü etkilerinden etkilenerek çizgi filmleri çok fazla seyredabilmektedir. Nitekim okul öncesi çocuklarının en fazla izledikleri programları belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar sonucunda da çocukların en fazla çizgi film izledikleri bulunmuştur (Işık, 2007; Öztürk- Samur, Durak- Demirhan, Soydan ve Önkol, 2014; Serhatlıoğlu, 2006; Turam, 1996; Yurtsever-Kılıçgün, 2015). Yapılan literatür taramasında belirtilen çizgi filmlerden Pepee’nin okul öncesi dönem çocuklarının gelişimlerine uygun olup olmadığının belirlenmesi (Hamarat, Işıtan, Özcan ve Karaşahin, 2015),

toplumsal cinsiyet eşitliğini ne oranda yansıttığının belirlenmesi (Kalaycı, 2015), kültürel ve yerel değerlerin aktarımının belirlenmesi (Eşitti, 2016), söz varlığı üzerinde etkisinin olup olmadığının incelenmesi (Oruç, Tecim ve Özyürek, 2011); Niloya çizgi filminin değerlere yer verme açısından incelenmesi (Karakuş, 2015); Keloğlan çizgi filminin ise geleneksel değerlerin incelenmesi (Ayan ve Baş, 2015; Bayraktar, 2014; Kaba, 2014) amacıyla yapılan araştırmalara rastlanmıştır.

Fiziksel şiddet, şiddet türleri içinde en sık rastlanan şiddet türüdür. Bunda pek çok etken olmakla beraber, özellikle Türk toplumunda ebeveynlerin çocuklarını disipline etme aracı olarak dayak, tokat vb. gibi yöntemleri kullanması gelmektedir. Bilindiği gibi ataerkil bir yapıya sahip olan Türk toplumunda ebeveynlerin çocuklarından bekledikleri ve istedikleri mutlak itaattir. Bunu gerçekleştirebilmek için birtakım yöntem ve tekniklere başvurmaktan geri kalmamaktadırlar. Ki bu yöntem ve tekniklerin başında ise çocuklara fiziksel yönden şiddet uygulamak gelmektedir. Üstelik sadece Türk toplumunda değil, çocuklarından mutlak itaat bekleyen diğer toplumlarda da benzer davranış örüntüleri sıklıkla görülmektedir (Fan ve Zhang, 2014; Sümer vd., 2010; Yavuzer, 2011). Bu tip bir tutum ise zamanla tüm topluma genellenerek, adeta bir alışkanlık haline gelebilmektedir. Elbette bu durumun çizgi filmlerde görülmesi de bu nedenle beklenilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çizgi filmler bulunduğu toplumun özelliklerini bünyesinde barındırarak izleyicilerin dikkat ve ilgisini çekebilmektedir (Oruç, Tecim ve Özyürek, 2011). Çizgi filmlerde şiddet öğelerinin bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda da araştırma bulgularına benzer şekilde çizgi filmlerde fiziksel şiddete yönelik unsurların olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Blumberg vd., 2008; Kirsh, 2006; Özen ve Kartelli, 2017; Yıldız, 2016). Araştırma sonucunda şiddet türleri içinde en fazla rastlanılan şiddet türü fiziksel şiddet olmuştur. Bu bulguyu destekleyen çalışmalarda da çizgi filmlerde diğer şiddet türleri yer alsa da en fazla fiziksel şiddete yönelik öğelerin olduğu bulunmuştur (Ayrancı vd., 2004; Kort Butler, 2012; Temel, Akgün- Kostak ve Çelikkalp, 2014).

Araştırma sonucunda elde edilen diğer bulgu ise duygusal şiddetin ikinci sırada gelmesidir. Duygusal şiddet bilindiği gibi, karşıdaki kişinin benlik duygusuna zarar vererek, kişinin kendini kötü hissetmesine neden olan şiddet türüdür (Özen ve Kartelli, 2017). Bu şiddet türüne, ebeveynlerin ya da çocuktan yaşça büyük olan yetişkinlerin çocukların yapmış olduğu istenmeyen bir davranış karşısında çocuğu aşağılamaları örnek olarak verilebilir. Aslında ebeveynlerin ya da yetişkinlerin bu davranışlarının altında çocuğun olumsuz davranışını düzeltme isteği, çocuklarının daha çok

çalışarak başarılı olması arzu ve emelleri yatmaktadır (Senemoğlu, 2013). Ancak yapılan uygulamalar hatalıdır ve duygusal şiddet kapsamında ele alınmaktadır. Bu tip durumlara çizgi filmlerde rastlanmasını ise, tıpkı fiziksel şiddette olduğu gibi çizgi filmlerin toplumdan beslenmesine bağlayarak açıklamak mümkün görülmektedir (Oruç, Tecim ve Öztürek, 2011). Çizgi filmlerde duygusal şiddete yer verilip verilmediğini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda da, çizgi filmlerde yüksek oranda duygusal şiddete yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır (Carr ve Lutjemmeier, 2005; Özen ve Kartelli, 2017; Yıldız, 2016). Araştırma sonucunda duygusal şiddet çizgi filmde, terk etme ve ihtiyacı olmasına rağmen bırakma şeklinde verilmiştir. Bu bulguya benzer şekilde Temel vd. (2014) ve Ayrancı vd. (2004) çalışmalarında fiziksel şiddet kadar olmasa da çizgi filmlerde sözel ve ruhsal şiddet (tehdit, azarlama, korkutma, mahrum bırakma) unsurlarının varlığını tespit etmişlerdir ki bu durumda araştırma bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Araştırma sonucunda en az yoğunlukta olsa da çizgi filmlerde rastlanılan diğer şiddet türünün ekonomik şiddet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türk toplumunda ekonomik şiddetin en önemli nedeninin yoksulluk olduğu bilinmektedir (Aral vd., 2016). Bilindiği gibi ekonomik şiddet, kişinin gelir durumuyla yakından ilgili olarak alım gücünü etkileyen faktörlerdir (Özerkmen, 2012). Ailelerin yoksulluk içinde bulunması çocukları derinden etkileyebilmektedir. Yoksul olan ailelerin çocukları çok erken yaşlarda çalışma hayatına girebilmektedir. Çocukların çalışma hayatına girmesi ve bu çalışma hayatında emeğinden uygun olmayan şekilde yararlanılması ise ekonomik şiddet kavramı içinde yer almaktadır (Baş vd., 2017). Keloğlan çizgi filminde ekonomik şiddete yer verilmiş olmasını, bu konuda bir farkındalık yaratmak düşüncesi ile açıklamak mümkündür. Çünkü çizgi filmlerin olumlu özelliklerinden biri çocukları eğitmektir. Eğlendirerek gerçekleştirilen bu eğitici vasıfla çocukların dikkatleri çekilmekte ve çocuklar pek çok kavramın farkında olabilmektedirler (Banchanhattakit vd., 2015; Dalacosta vd., 2009; İvrendi ve Özdemir, 2010; Yurtsever- Kılıçgün, 2015; Zhang, 2012). Çocukların çalışma ve para kazanmak için yaptıkları, istedik olmayan şekilde yer verilen Keloğlan çizgi filmindeki bu tip sahnelerle çocukları bu konuda eğitmenin amaçlandığı düşünülmektedir. Çünkü günümüzde çocuklar aile ekonomisine katkı sağlamak için çalıştırılabilen, ya da çocuk gücünden yararlanılabilmekte, bu durum ise en temel çocuk haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmektedir (Yıldız, 2007). Çocukların en çok sevdikleri ve izledikleri çizgi filmlerde çocukların bu yönde bilinçlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Keloğlan çizgi filminde yer alan ekonomik şiddet sahnesinde kahramanların acı çektikleri gösterilmektedir. Bu durumda da çocukların dikkatlerinin bu

yönde toplanacağı ve aynı zamanda çocukların çalıştırılmaması konusunda farkındalık kazanarak ileriye de bir yatırım olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan literatür taramasında çizgi filmlerde ekonomik şiddet öğelerinin bulunup bulunmadığına yönelik araştırma sonuçlarına rastlanılmamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin ne olduğunu belirlemek ve bu çizgi filmlerde yer alan şiddet öğelerini saptamak amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, çocukların en çok izledikleri çizgi filmlerin sırasıyla “Keloğlan, Pepee, Ege ile Gaga, Niloya, İstanbul Muhafızları” olduğu belirlenmiştir. En çok izlenen çizgi film olan “Keloğlan” çizgi filminde ise en fazla fiziksel şiddete ait öğelerin yer aldığı, fiziksel şiddeti duygusal şiddet ve ekonomik şiddetin izlediği saptanmıştır.

Elde edilen sonuçlara dayanarak şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Çocukların çok erken yaşlardan itibaren çizgi filmlerin etkisi altında kaldığı göz önüne alınmalı ve çizgi filmlerde fiziksel şiddete yönelik öğelere yer verilmemesi konusunda tüm toplum bilinçli ve ortak hareket etmelidir.
- Çocuğun çizgi filmlerde görmüş olduğu duygusal şiddet öğelerini uygulamaması için bu tip öğelere yer verilmemelidir.
- Ekonomik şiddet özellikle son yıllarda oldukça fazla yaşanan ve tüm toplumun etkilendiği bir şiddet türü olmasına rağmen bu konuda yapılmış araştırmalara rastlanılmamıştır. Çizgi filmlerdeki ekonomik şiddet öğelerinin derinlemesine araştırılarak, gerekli önlemlerin alınmasına yönelik araştırmalar yürütülmelidir.
- Aileler başta olmak üzere eğitimciler, program yapıcı ve yönetmenleri ve tüm toplumun çizgi film üzerinde ortak görüş noktasında olması ve bu görüş noktalarının çocukların gelişimsel özelliklerine uygun olması yönünde çalışmaların planlanması ve yürütülmesi önerilebilir.

Kaynaklar

Aral, N., Kandır, A. & Can-Yaşar, M. (2002). *Okul öncesi eğitimde okul öncesi eğitim programı*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N. & Baran, G. (2011). *Çocuk gelişimi*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Aral, N., Özdoğan-Özbal, E., Gürsoy, F., Çetin-Sultanoğlu, S., Aydos, S., Tosun, S., Karaarslan, T. & Kadan, G. (2016). Poverty definitions

- through children's eyes. *Journal of Current Researches on Health Sector*, 6(1), 39-50.
- Atik, A. & Ebrin, Ö. (2015). Çizgi filmlerde sempatik şiddet olgusu TRT çocuk televizyonu örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, 8, 99-114.
- Ayan, S. & Baş, B. (2015). Çizgi filmlerdeki söz varlığıyla ilkökul öğrencilerinin söz varlığı üzerine bir araştırma. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(4), 84-99.
- Ayrancı, Ü., Köşgeroğlu, N. & Günay, Y. (2004). Televizyonda çocukların en çok seyrettikleri saatlerde gösterilen filmlerdeki şiddet düzeyi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5, 133-140.
- Banchanhottakit, P., Duangsong, R., Muangsom, N., Kamsong, T. & Phanguwan, K. (2015). Effectiveness of brain-based learning and animated cartoons for enhancing healthy habits among school children in Khankaen, Thailand., *Asia-Pacific Journal of Public Health*, 27(2), 2028-2039.
- Baş, M., Molu, B., Tuna, H.İ. & Baş, İ. (2017). Göç eden ailelerin sosyokültürel ve ekonomik değişiminin kadın ve çocuk yaşamına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1680-1693.
- Başdaş, F. & Akar- Vural, R. (2017). Drama temelli dijital hikaye anlatıcılığı programının 6 yaş çocuklarının bazı sosyal becerilerinin gelişimine etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 1-30.
- Bayraktar, Z. (2014). Geleneğin güncellenmesi bağlamında masaldan çizgi filme Keloğlan tipi üzerine. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 49(49), 19-51.
- Blumberg, F.C., Bierwith, K.P. & Schwartz, A.J. (2008). Does cartoon violence beget aggressive behavior in real life? An opposing view. *Early Childhood Educational Journal*, 36, 101-104.
- Browne, K.D. & Hamilton- Giachritsis, C. (2005). The influence of violent media on children and adolescents: A public health approach. *The Lancet*, 365, 702-710.
- Carr, M.B. & Lutjemeier, J.A. (2005). The relation of facial effect recognition and empathy to delinquency in youth offenders. *Adolescence*, 40(159), 601-619.

- Cesur, S. & Paker, O. (2007). Televizyon ve çocuk: Çocukların televizyon programlarına ilişkin tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6,107-108.
- Ceylan, R. (2017). Fiziksel gelişim. N. Aral & T. Duman (Ed.). *Eğitim psikolojisi*. İçinde (s. 56-73). Ankara: Pegem Akademi.
- Ching, H., Daffern, M. & Thomas, S. (2017). A comparison of offending trajectories in violent youth according to violence type. *Criminal Behavior and Mental Health*, 27,8-14.
- Creswell, J.W. (2017). *Araştırma deseni*. S.B. Demir (Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çakıral, M. (2016). *Televizyon kısılcacında çocuk ve subliminal mesajlar*. İstanbul: Ferfir Yayınları.
- Dalocosta, K., Kamariotaki-Paparrigopoulou, M., Palyvas, J.A. & Spyrellis, N. (2009). Multimedia application with animated cartoons for teaching science in elementary education. *Computers&Education*, 52(4),741-748.
- Durualp, E. & Aral, N. (2010). Altı yaşındaki çocukların sosyal becerilerine oyun temelli sosyal beceri eğitiminin etkisinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 160-172.
- Durmuşoğlu-Saltalı, N. (2015). *Aile refahı ve koruma*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Ertürk, Y.D. & Gül, A.A. (2006). *Çocuğunuzu televizyona teslim etmeyin: Medya okuryazarı olun*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eşitti, Ş. (2016). Çizgi filmlerde küresel ve yerel kültürün inşası: Cailou ve Pepe örneği. *Karadeniz*, 32,125-144.
- Fan, J. & Zhang, L. (2014). The role of perceived parenting styles in thinking styles. *Learning and Individual Differences*, 32,204-211.
- Fazlıoğlu, Y. (2017). Sosyal gelişim. N. Aral & T. Duman (Ed.) *Eğitim Psikolojisi*. İçinde (s. 154-172). Ankara: Pegem Akademi.
- Georgiadis, A., Benny, L., Duc-Thuc, L., Galab, S., Reddy, P. & Woldehanna, T. (2017). Grow the recovery and faltering through early adolescence in low and middle income countries: determinants and implications for cognitive development. *Social Science & Medicine*, 179,81-90.
- Güven, S. (2015). *Medyada çocuk ve toplumsal dönüşüm*. Ankara: Orient Yayınları.

- Habib, K. & Solimon, T. (2015). Cartoons' effect in changing children mental response and behavior. *Journal of Social Sciences*, 2015(3), 248-264.
- Hamarat, D., Işıtan, S., Özcan, A. ve Karaşahin, H. (2015). Okul öncesi dönem çocuklarının izledikleri çizgi filmler üzerine bir inceleme: Caillou ve Sünger Bob örneği. *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 18(33),75-92.
- Harcar, T., Çakır, Ö., Sürgevil, O. & Budak, G. (2008). Kadına yönelik şiddet ve Türkiye'de kadına yönelik şiddetin durumu. *Toplum ve Demokrasi*, 2(4),51-70.
- Heckmen, J. J. (2007). The economics, technology and neurosciences of human capability formation. *PNAS*, 14(33), 13250-13255.
- Huang, F. & Myoung-Joe, L. (2010). Dynamic treatment effect analysis of TV effects on child cognitive development. *Journal of Applied Econometrics*, 25,392-419.
- İçin-Akçalı, S. (2015). Tüketim toplumunda çocukluğun yitirilişi. S. İçin-Akçalı (Ed.). *Çocuk ve medya İçinde* (S. 1-13). Ankara: Nobel Yayınları.
- Inanlı, M.S. (2009). *Televizyondaki çocuk programlarının beş- altı yaş çocukları için sözel şiddet ve antisosyal sözcükler içerme durumunun incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Işık, M. (2007). *Televizyon ve çocuk*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- İşsever, M.S. (2008). *Çizgi filmlerdeki şiddetin ilkökul öğrencileri ile ilişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- İvrendi, A. & Özdemir, A.A. (2010). Mothers'evaluation of cartoons' influence on earlychildhoodchildren. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(2),2561-2566.
- Kaba, F. (2014). Çizgi filmlerde grafik ifade ve konu açısından kültürel etkiler: Türk çizgi film örnekleri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 163-181.
- Kalaycı, N. (2011). Analyses of the cartoon series from a gender equality perspectives: Pepee. *Education and Science*, 40, 243-270.
- Kaminer, D.,Hardy, A., Heath, K., Masdell, J. &Bawa, U. (2013). Gender patterns in the contribution of different types of violence to posttraumatic stress symptoms among South African Urban youth.*Child AbuseNeglect*, 37,320-330.

- Karakuş, N. (2015). Okul öncesi döneme hitap eden tema içerikli çizgi filmlerin değerler eğitime katkısı yönünden değerlendirilmesi (Niloya örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13(30), 251-277.
- Kidanto, H.L., MGoya, A.H. & Essen, B. (2017). Intimate partner violence among HIV infected and uninfected pregnant women delivering at a national hospital in Tanzania: Using a Modified Screening Tool. *Tanzania Journal of Health Research*, 19(3),1-9.
- Kirsh, S.J. (2006). Cartoon violence and aggression in youth. *Aggression and Violent Behavior*, 11,547-557.
- Kort Butler, L. A. (2012). Rotten, ville and depraved: Depictions of criminality in superhere cartoons. *Deviant Behavior*, 33(7), 566-581.
- Kyu, N. & Karai, A. (2005). Prevalence, antecedent causes and consequences of domestic violence in Myanmar. *Asian Journal of Social Psychology*, 8, 244-271.
- Morgan, T. C. (1981). *Psikolojiye giriş*. H. Arıcı, İ. Savaşır &O. İmamoğlu (Çev.) Ankara: Hacettepe Yayınları.
- Mukherjee, S.B., Gupa, Y. & Aneja, S. (2014). Study of television viewing habits in children. *The Indian Journal of Pediatrics*, 81(11),1221-1224.
- Oruç, C., Tecim, E. & Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol-modellik ve çizgi filmler. *EKEV Akademi Dergisi*, 15(48), 303-319.
- Özen, Ö. & Kartelli, F. (2017). Türkiye’de yayın yapan çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerdeki şiddet olgusunun analizi. *Marmara İletişim Dergisi*, 27,81-93.
- Özerkmen, N. (2012). Toplumsal bir olgu olarak şiddet. *Akademik Bakış Dergisi*, 28,1-19.
- Öztuğ, K.E. & Çiner, M. (2018). Okul öncesi dönem çocuklarının yaratıcı drama yöntemi ile kurgulanan sosyal beceri eğitiminin değerlendirilmesi. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 414- 428.
- Öztürk- Samur, A., Durak-Demirhan, T., Soydan, S. ve Önkol, L. (2014). Pepe çizgi filminin ebeveyn- öğretmen ve çocuk gözüyle değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26),151-166.
- Rashid, A. (2015). Impact of television cartoon channels on children in India. *Journal of Indian Research*, 3(2),64-72.

- Saracho, O.N. & Spodek, B. (2008). A future research agenda for early childhood science and technology. O. N. Saracho & B. Spodek (Ed.) *Contemporary perspectives on science and technology in early childhood education*. In (p. 167-181). Charlotte, N.C: Information Age Publishing Inc.
- Serhatlıoğlu, B. (2006). *Televizyon programlarının okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların zihin ve dil gelişimini etkileme biçimlerine yönelik öğretmen ve veli görüşlerinin belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Schaik, J.E. & Hunnius, S. (2016). Little chameleons. the development of social mimicry during early childhood. *Journal of Experimental Child Psychology*, 147,71-81.
- Senemoğlu, N. (2013). *Gelişim, öğrenmeveöğretim: Kuramdanuygulamaya*. Ankara: YargıYayınevi.
- Sümer, N., Gündoğdu-Aktürk, E.& Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye’de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25),42-59.
- Temel, M., Akgün- Kostak, M. & Çelikkalp, Ü. (2014). Çocuk kanallarında yayınlanan çizgi filmlerdeki şiddetin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 7(3), 199-205.
- Tekin, N. (2016). *Annelere uygulanan çocuklarının duygusal gelişimini desteklemeye yönelik eğitim programının annelerin duygularını yönetmelerine ve çocuklarının olumsuz duyguları ile baş etmelerine etkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tomlinson, M., Jordans, M., MacMillan, H., Betancourt, T., Hunt, X. & Mikton, C. (2017). Research priority setting for integrated early child development and violence prevention (ECD+) in low and middle income countries. An expert opinion exercise. *Child Abuse & Neglect*, 72,131-139.
- Tunçeli, H.İ. & Zembat, R. (2017). Erken çocukluk döneminde gelişimin değerlendirilmesi ve önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3),1-12.
- Turam, E. (1996). *Ekran altı çocukları*. İstanbul:İrfan Yayınları.

- Uyanık, Ö. & Kandır, A. (2010). Okul öncesi dönemde erken akademik beceriler. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 3(2), 118-134.
- Wiedeman, A.M., Black, J.A., Dolle, A.L., Finney, E.J. & Coker, K.L. (2015). Factors influencing the impact of aggressive and violent media on children and adolescents. *Aggression and Violent Behavior*, 25,191-198.
- Wolfe, D.A.,Crooks, C.V., Lee, V., McIntyre- Smith, A. & Jaffe, P.G. (2003). The effects of children's exposure to domestic violence: A meta analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3),171-187.
- Yağlı, A. (2013). Çocuğun eğitiminde ve sosyal gelişiminde çizgi filmlerin rolü: Caillou ve Pepee örneği. *International Periodical for the Languages. Literature and History of Turkish orTurkic*, 8(10),707-719.
- Yaşar, M. & Paksoy, İ. (2011). Çizgi filmlerdeki saldırgan içerikli görüntülerin, çocukların serbest oyunları arasındaki saldırganlık düzeylerine etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2),279-298.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk eğitimi el kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2011). *Anne-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yetim, N. & Yetim, Ü. (2008). Medya temsillerinde özne ve nesne olarak çocuk. Y. Giritli İnceoğlu & N. Akıner (Ed.). *Medya ve çocuk rehberi* içinde (s. 89-128). Ankara: Eğitim Kitabevi.
- Yıldız, Ö. (2007). Working children: The “question” or the “solution”.*Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 6(2), 57-66.
- Yıldız, C. (2016). 3-6 yaş çocuklarının tercih ettikleri çizgi filmlerdeki şiddet içeriklerinin analizi.*Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2),698-716.
- Yıldız- Bıçakçı, M. & Aral, N. (2017). Dil gelişimi. N. Aral & T. Duman (Ed.). *Eğitim psikolojisi*. içinde (s. 132-150). Ankara: Pegem Akademi.
- Yurtsever- Kılıçgün, M. (2015). An examination on the quality of the cartoons that children aged 3-6 years preferred to watch: The cartoon I like most. *Educational Research and Reviews*, 10(10),1415-1423.

N. ARAL, G. KADAN

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 10, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2019): 57-75 (Atf için/To cite).

- Zhang, Y.A. (2012). Developing animated cartoons for economic teaching. *Journal of University Teaching & Learning Practice*, 9(2), 1-13.
- Zorlu, Y. (2016). Medyadaki şiddet ve etkileri. *Humanities Sciences*, 11(1), 13-32.
- Zweig, J.M.,Yahner, J., Dank, M. & Lachman, P. (2016). Do substance use, psychosocial adjustment and sexual experiences vary for dating violence victims based on type of violent relationships? *Journal of School Health*, 86(12),882-887.

ESKİ MEDENİYETLERDEN BUGÜNE ARŞİVİN ÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE ARŞİVCİLİK HİZMETİ VEREN TÜRK ARŞİVLERİ

İbrahim BAŞ¹

Öz

Bu çalışmada, arşiv belgesinin sadece kâğıt malzemelerden ibaret olmadığı; üzerinde, yazılmış, işlenmiş ve kayda alınmış önemli bilgiler ihtiva eden ve bu haliyle sonraki nesillere mesaj bırakma ve hukuki delil olma vasfını taşıyan her türlü objenin arşiv malzemesi olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun için eski medeniyetlerden bugüne kadar kullanılan arşiv malzemelerinden bahsedilmiştir. Arşivin hukuki, sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan önemine değinilmiştir. Arşivcilik çalışmaları ile ilgili devlet ve arşivcinin vazifeleri izah edilmiştir. Tarih boyunca, Türk devletlerinin arşivcilik iş ve işlemleri ile ilgili hizmetlerin yürütülebilmesi için kurduğu teşkilatlar kronolojik olarak anlatılmış ve bu konuda mevzuatlar oluşturdukları ifade edilmiştir. Günümüzde arşivcilik hizmeti veren Türk arşivleri ve bunların ellerinde bulunan arşiv malzemesi ve niteliği değerlendirilmiştir. Son işlem tarihi üzerinden 30 yıl geçmiş veya 15 yıl geçmesine rağmen bütün işlemleri tamamlanmış olan arşiv belgelerinin araştırmaya açılması gerektiği; işlemi halen devam eden ya da saklama süreleri dolmayan arşivlik belgelerinin de araştırmaya açılmayacağını sebepleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, arşivci, arşivcilik, arşiv belgesi, arşivlik belge, tasnif, Sümer tabletleri.

¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda Araştırmacı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Doktora Öğrencisi. E-posta: ibobas03@gmail.com. ORCID No: 0000-0002-8115-9560.

Makale gönderilme tarihi: 5 Şubat 2019. Makale kabul tarihi: 19 Nisan 2019.

Makale türü: Araştırma Makalesi

THE IMPORTANCE OF ARCHIVE AND THE TURKISH ARCHIVES THAT PROVIDE ARCHIVING SERVICES FROM THE OLD CIVILIZATIONS TO THE PRESENT

İbrahim BAŞ

Abstract

In this study, it is tried to be explained that an archival document does not only refer to paper materials; that all kinds of objects containing important information written, processed and recorded on are archival material, thus having the feature of leaving a message to next generations and being legal evidence. For this purpose, archives materials used from ancient civilizations to present is mentioned. The importance of the archives in terms of legal, social, cultural and economic aspects is underlined. The duties of the state and the archivist regarding the archiving work are explained. The organizations established throughout the history by the Turkish States in order to carry out the services related to the archiving works and processes are described in chronological order; it is also stated that they have set up legislation in this regard. The Turkish archives that provide archiving services at the present time, the archives materials they kept as well as the quality of these materials are discussed. It is explained that the archives documents should be available for researchers and public access, 30 years after the date of the final transaction or after 15 years if all transactions have been completed. It is also clarified that the archival documents which are still in process and whose preservation period is not yet completed cannot be opened to research.

Keywords: Archive, archivists, archiving, archives document, archival document, classification, Sumer tablets.

Giriş

Arşiv kelimesinin birkaç şekilde tanımı yapılabilir. Bu tanımlar; 1.) Kurumların, gerçek veya tüzel kişilerin faaliyetleri sonucu meydana gelen ve belirli amaç için saklanan belgeler, 2.) Bu belgeleri koruyan ve faydalanmaya sunan kuruluş, 3.) Kurum ve kuruluşların ürettiği her tür arşiv belgesi ve arşivlik belgelerin korunduğu yer, (Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, 1988: madde 3, a, b ve c bendi) olarak ifade edilebilir. Bir devletin geçmişi ve bugünü göz önüne alındığında geleceğini önemli ölçüde arşivlerinin şekillendireceği söylenebilir (Binark, 1980: VIII). Bunun için arşivler insanlar ve milletlerin hayatlarında çok önemli yer tutmuştur.

Arşivlerin Milletlerin Hayatındaki Önemi

Tarih yazı ile başlar, yazı ise pürüzsüz satırlar ister. İlk devirlerde yazının bulunmasıyla önce taş, sonra pişmiş tabletler üzerine yazılar yazılmıştır. Ancak bu maddelerin yüzeyleri sert ve pürüzlü satırlar olduğundan yazılar demir kalemle kazınarak yazılmıştır. Hattuşaş (Boğazköy-Yozgat)'da yapılan kazılarda M.Ö 2000-1800 yıllarında Hititlerin resmi anlaşmaları, kanunları ve birçok resmi vesikaları tabletler halinde sakladıkları tespit edilmiştir (Kütükoğlu, 1994: 15).

Yapılan kazı çalışmalarında M.Ö. 2000 yılında Mezopotamya'da birçok tapınaklar bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bu tapınaklardan birisi Nipur Şehrinde önemli bilgiler kaydedilen tabletlerin saklandığı resmi arşivlerin var olduğu görülmüştür. Eski Yunan ve Romalılar da “tabularium ve chartarium” adlarını verdikleri arşiv vesikalarını tapınaklarında saklamışlardır (Kütükoğlu, 1994: 16).

Trakya'da Enez(Antik Ainos)'de1971'de yapılan kazılarda bulunan Bizans Altın sikkeleri de Enez'in Eski Çağda M.Ö V. yüzyıllarda erişmiş olduğu seviyenin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Bu dönemdeki sikkeler, plastik eserler ve keramik buluntular Eski ve Orta Çağ boyunca eriştikleri medeniyet seviyesi konusunda ipuçları vermektedir. Aynı yerde 1980'de yapılan kazılarda çıkan altın sikkelerden birisi Aleksios I. Komnenos (1081-1118)'a, dokuz tanesi İoannes II. Komnenos (1118-1143)'a, diğeri ise İsaakios II. Angelos(1185-1195) adındaki Bizans İmparatorlarına aittir. Bu sikkeler Komnenos sülalesi döneminde Bizans'ın ulaştığı ekonomik, kültürel, teknik medeniyet seviyesini sonraki nesillere bildirmek için sanki bir koleksiyoncu tarafından gömülmüş görüntüsü vermektedir. Bizim için önemli olan bu altın sikkeler ve diğer yapılmış maddelerin arşiv malzemesi

özelliğini taşımasıdır. Adı geçen sikkeler ve bulunan diğer eşyalar Edirne Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir (Erzen-Kaygusuz, 1988: c. III, sy. 203, s. 229-230).

İlk kez 1800'li yıllarda Irak'ta İngiliz Arkeolog Austin Henri Layard tarafından keşfedilen ve tam bir arşiv belgesi şeklinde olan Sümer tabletleri 150 yıl boyunca binlerce arkeolog ve dilbilimciyi peşinden sürüklemiştir. Sonunda yaklaşık 22 bin civarındaki tabletin alfabeti çözülerek günümüz diline çevrilmiştir. Ünlü Arkeolog Zecharia Sitchin 1976 yılında Sümer Tabletleri Çevirilerini bir kitap halinde yayınlamıştır. Günümüzden 6 bin yıl önce yazıldığı düşünülen tabletler güneş sistemindeki her bir detayı anlatmakta ve güneş sisteminin oluşum evrelerinden bahsetmekteydi. Bu tabletlerde ayrıca gezegenlerin sıralanışı, yer çekimlerinin farklılığı ve gezegenlerin isimlendirilmeleri de görülmüştü. Bunun yanında uzaylıların dünyaya gelişi, Sümer halkının onları tanrı gibi görmesi, Alalu ve Anu arasındaki krallık mücadelesinden bahsetmektedir. Yine bu mücadeleyi kazanan Anu'nun iki oğlu Enlil ve Enki'nin mücadelelerinden bahseden I. Tablet Nibiru'da geçen pek çok olayı Enki'nin sözleri olarak kayda almıştır (Vural, 2018).

Eski medeniyetlerin yaşadıklarını, krallık mücadelelerini, doğa olaylarını, inançlarını, kültür ve medeniyetlerini kendilerinden sonraki nesillere aktarma, haber etme his ve düşüncelerinin bunları kalıcı materyallere işleme ve kaydetmelerine neden olduğunu görmekteyiz. Taş, kaya, tablet, duvar, halı, kilim, kap-kacak, ibadethane, ev, mağara gibi materyal ve yerlere kaydedilen bu bilgilerin her biri bir arşiv belgesidir.

Bunların devamı olarak Avrupa'da XIV. yüzyıldan itibaren Papalık Merkezi ve diğer bazı tapınaklarda arşiv binalarının oluşturulup, arşiv malzemelerini bu binalarda muhafaza ettikleri, böylece arşivlerin öneminin arttığı bilinmektedir. Çünkü feodal yönetim anlayışı arşivlerin hak doğuran ve ispat etme aracı olan özelliğini iyi değerlendirmiştir. Avrupa'da arşive ilk olarak Fransızların önem vermeye başladığı söylenebilir. Bu söylemde 1789 Fransız İhtilalinin etkili olduğu bilinmektedir (Binark, 1992: 4-5).

Türklerde ise yine ilk arşiv belgelerinin Göktürk Devleti Dönemindeki (552-744) Orhon Anıtları (Yazıtları) olduğunu söyleyebiliriz. Orhon Yazıtları Orhon ve Yenisey Yöresindeki çoğunluğu taşlar üzerine kazılarak yazılmış VI. ve VIII. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş Göktürk Medeniyetinden günümüze kadar ulaşmış, Türkçenin ilk örnekleri ve Türkçe Arşiv Malzemesi (Belgeleri) dir (Erimer, 1969: 12). Büyük çaplı olarak 732 yılında Bilge Kağan, 734'te Kül Tigin ve 735'te Tonyukuk için dikilen bu

yazıtlarla birlikte Yenisey Yöresinde VII. Yüzyılda dikildiği sanılan 30 adet irili ufaklı anıt olduğu bilinmektedir (Erimer, 1969: 12).

Orta Çağın medeni milletlerinden olan Uygur Türklerinin de resmi yazılar, mahkeme kayıtları, gümrük teşkilatı yazışmaları gibi arşiv malzemesini koruyup, biriktirdiği arşivleri mevcuttu(Binark, 1980: 27). Anadolu Selçukluları ve Osmanlıların da arşive önem verdiği, arşivleri Beylik Merkezi ve Sarayda oluşturdıkları görölmüştür. Osmanlı Devletinde kuruluşundan itibaren arşiv fikir ve düşüncesi olup, ürettikleri evrakı muhafaza ettikleri bilinmektedir. Asıl önem vermeye başlandığı dönem ise XVIII. yüzyıldan itibarenidir. Bu çerçevede 1846’da Mustafa Reşit Paşa’nın Sadrazamlığı döneminde Hazine-i evrak kurularak sadarete bağlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin kurduğu arşiv teşkilatına Hazine-i evrak ismini vermesi, arşive verdiği değeri ortaya koymuştur. Bundan sonra da Osmanlının yıkılışına kadar arşivcilik çalışmalarına çok önem verilmiştir (Binark, 1992: 7-9).

“Hazine-i Evrak” Osmanlı Devleti’nin yıkılışından sonra Cumhuriyet Döneminde 1 Mart 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinin kararı ile Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdürlüğü’ne bağlı ”Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği” adı ile yeniden teşkilatlandırılmıştı. Söz konusu bu teşkilat 1927 yılında “Hazine-i Evrak Müdür Muavinliği” kadrosu ile Başvekalet Müsteşarlığına bağlanmıştı. Bu daire 1929 yılında Başvekâlet teşkilatı içerisinde “Başmuâmelât Müdürlüğü” ne bağlı bir Müdür Muavinliği oldu (Binark, 1980: 29).

Cumhuriyet’in Onuncu yıl dönümünde 20 Mayıs 1933 tarih ve 2187 sayılı Kanunla Başvekâlet Teşkilatına bağlı olan Ankara’daki “Evrak Müdürlüğü” ile İstanbul’daki “Hazine-i Evrak Müdürlüğü” birleştirilerek, “Evrak ve Hazine-i Evrak Müdürlüğü” oluşturuldu. Daha sonra 19 Nisan 1937 tarihli ve 3154 sayılı yasa ile Müstakil Arşiv Dairesi kurulmuştur. Aynı zaman da Müdür, Müdür Muavinliği ve Memur kadroları da ihdas edilmiştir. 29 Haziran 1943 tarih ve 4443 sayılı Kanun’la Başvekâlet Müsteşarlığına bağlı “Başvekâlet Arşiv Umum Müdürlüğü” kurulmuştur. Görevini sürdürmekte olan Arşiv Müdürü, Başvekâlet Arşiv Umum Müdürü olarak atanmıştır. İki de Müdür Muavinliği ihdas edilmiştir. Muavinlerden birisi “Tasnif Müdürü” diğeri ise “Telhis Müdürü” sıfatını almışlardır (Elker, 2010: 186).

1976 yılında Başbakanlık Müsteşarlığına bağlı olarak Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı kurulmuştur. 27 Şubat 1982 tarih ve 8/4334 sayılı “Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esaslarının Yürürlüğe Konulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı” ile Başvekâlet Arşiv Umum

Müdürlüğü, Başbakanlık Teşkilatı içerisinde “Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı” şeklinde yeniden düzenlendi (Başbakanlık DAGM Cumhuriyet Arşivi Rehberi, 1996: 6).

10 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanunu ile “Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü” kurularak Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlıkları aynı çatı altına alınmıştır. Böylece Ankara’da Cumhuriyet Arşivi, İstanbul’da da Osmanlı Arşivi bu Genel Müdürlüğe bağlanmıştır (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2017: 11-12). 09.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK’nin 218. Maddesine göre 3056 sayılı Başbakanlık Merkez Teşkilat Yasası yürürlükten kaldırılıp, Başbakanlık Kapatıldığı için Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü de kapatılmıştır. 16.07.2018 tarih ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Devlet Arşivleri Başkanlığı kurulmuştur.

Arşiv malzemesinin geçmiş milletlerin bünyesinde nasıl oluşmaya başladığını kısaca özetledik. Her millet, devlet ve kurumlarının faaliyetleri sonucu birikmiş olan arşiv malzemesini saklama arzusunu hissettirmiştir. Bunun için eski medeniyetlerden günümüze hem yabancı milletler hem de Türk Milleti her devirde arşiv malzemelerini muhafaza etmek ve gerektiğinde hizmete sunmak için resmi arşiv teşkilatları kurmuş, gerektiğinde bunları kapatıp, yeni şartlara uygun teşkilatlar açmıştır. Çünkü arşivler milletlerin geçmişe dönük hafızalarıdır. Bu geçmişe dönük hafızalar milletlerin geçmişi ile yaşadığı anı ve geleceği birbirine bağlamada ve milletlerin gelenek, görenek, kültür, sanat, ekonomi ve diğer özelliklerini yaşadığı döneme taşımada en önemli kaynaklardır.

Resmi, Hukuki Hakları Koruma ve Belgelendirmenin Önemi

Arşivler milletin hafızasıdır. Bu manada milletin geçmişi ile geleceği arasında köprü olduğu gibi, aynı zamanda toplumu oluşturan insanların resmi, hukuki haklarının korunması ve belgelendirilmesi açısından da büyük öneme sahiptir. Çünkü Mecelleye atfedilen: “*Müddeî iddiasını ispatla mükelleftir.*” hukuk ifadesi 22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 6. Maddesinde: “*Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, taraflardan her biri, hakkını dayandırdığı olguların varlığını ispatla yükümlüdür.*” ifadesiyle kanun maddesi halini almıştır. Yani bu kanun maddesinden de anlaşılacağı gibi bir kişinin iddia ettiği hakkına resmi ve hukuki açıdan kavuşmasının tek yolu iddiasını ispat etmekten geçmektedir.

Resmi ve hukuki açılardan iddiayı ispat etmenin yolu da belgelendirmekle mümkündür. İnsanların aradığı belgeler de arşivlerde muhafaza edilmekte ve

hizmete sunulmaktadır. Netice olarak düşündüğümüzde araştırmacılar ve hak sahipleri kendilerine ispat için gerekli olan belgeleri arşivlerden temin edebilmektedirler. Arşivlerin milletin hayatındaki resmi ve hukuki açıdan önemini ifade etmeye çalıştık.

Ancak Türk Arşivleri milli konulardaki öneminin yanında Uluslararası alanda da büyük öneme sahiptir. Çünkü Osmanlı Devleti'nden ayrılmış 40 civarındaki devletin hem tarihi açıdan hem de resmi ve hukuki açıdan Türk Arşivlerine ihtiyacı vardır. Türk Arşivlerinden muhtelif konularda yapılan belge talepleri ilgili Arşiv İdareleri tarafından karşılanmaktadır.

Sosyal ve Kültürel Mirasın Yeni Nesillere Aktarılmasının Önemi

Arşivlerin bir milletin kültür ve tarih hazinesi olduğu aşikârdır. Osmanlı Devlet Yönetimi de bunu en iyi şekilde idrak ederek XIX. yüz yılın ortalarında 1846 yılında arşivleri için oluşturdukları kuruma “Hazine-i Evrak” adını vermişlerdir. Gerçekten Osmanlıdan intikal eden Türk Arşivleri dünya çapında paha biçilmez bir belge hazinesidir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devletinden devraldığı zengin tarihi mirasla miktar bakımından olduğu kadar, nitelik bakımından da bugün dünyanın en zengin arşivlerine sahip sayılı ülkelerden birisidir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2017: 1-2). Üç kıtaya hâkim olmuş, altı yüz yıllık ömründe çeşitli milletleri bünyesinde barındırmış Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyetine çok zengin arşiv malzemesi intikal etmiştir. Bu arşiv malzemesi yalnız Türkiye tarihi açısından değil, Osmanlı'dan ayrılarak müstakil devlet kurmuş milletlerin de milli ve ortak tarihlerinin tespit edilmesi ve yazılmasında başvurulacak otantik değerdeki kaynaklardır (Binark, 1993: 53).

Türk Arşivlerindeki arşiv malzemesine dikkatli bakıldığında gerçekten sosyal, kültürel, ekonomik, bürokratik, diplomatik açılardan büyük bir miras olduğu idrak edilir. Örnek olarak söylenecek olursa; Osmanlı Dönemindeki Lonca Teşkilatı belgeleri incelendiğinde, ilgili belgelerin hem ekonomik açıdan hem de sosyal açıdan miras olduğu anlaşılır. Biraz daha incelediğinde de bahsedilen teşkilatın kültürel faaliyetleri, dini faaliyetleri de tespit edilir. Yani aynı zamanda mezkûr belgelerin kültürel ve dini miras olduğu da görülür. Araştırılan pek çok konuda aynı içeriklerin mevcut olduğu anlaşılır.

Araştırmacılar olarak bizim vazifemiz bizden önceki Türk Devletleri'nin oluşturduğu arşiv teşkilatları bünyesinde teşekkül etmiş olan sosyal, kültürel, ekonomik, bürokratik, diplomatik vb. konulardaki arşiv mirasını okuyup, incelemek ve araştırmalarımızda kullanmaktır. Bununla birlikte bizden sonraki nesillere aktarmak için köprü vazifesini yerine getirmektir. Bu

aktarma vazifesini yapabilmek için de mezkûr arşiv belgelerinde kullanılan dili, iyi bir şekilde öğrenmeliyiz. Bizden sonraki nesle de öğretmeliyiz.

Ekonomik Hakların Korunması ve Belgelendirilmesinin Önemi

Arşivlerin milletin hayatındaki önemli etkilerinden birisi de ekonomik hakların korunması ve bu hakların belgelendirilmesi açısından üstlendiği görevdir. Örneğin; bir şahsın Osmanlı Döneminde satın aldığı veya devlet tarafından kendisine verilen arazilerin mülkiyet haklarını çocukları ve sonrasında da torunlarına aktarabilmesinin yolu arşivlerde tutulan tapu kayıtlarından geçmektedir. Bir başka örnek: Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış Türkler bugün Bulgaristan'daki arazi ve diğer varlıklarının kayıtlarını arşivlerden bulup, ispat ettiğinde hem ekonomik haklarına, hem de çifte vatandaşlık hakkına kavuşabilmektedir.

Arşiv ve Arşivcilikte Devlet ve Arşivcinin Görevleri

Arşivciliğin tarifini yapmadan önce Arşivcinin tarifini yapmanın daha uygun olacağı kanısındayız. Arşivci: Sözlük anlamı olarak, belgelik görevlisi veya uzmanı (Türkçe Sözlük, 1988: c. I, s. 88), arşivde çalışan kimse, arşiv görevlisi, arşiv yapmaya, belge toplamaya meraklı kimse (Doğan, 1996: 68), şeklinde tarif edilebilir. Arşivci: Arşiv bilimi ve arşivcilik meslek ilkeleri çerçevesinde belgelerin belirlenmesi, tanımlanması, tasnifi, korunması ve erişim işlemlerini yerine getiren kişidir. (11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018: madde 4, b fıkrası)

Terim olarak arşivcinin anlamı ise; Sosyal Bilimler Alanında eğitim-öğretim görmüş, arşiv çalışmalarını belgenin üretiminden arşive devri, muhafazası, tasnifi, katalog hazırlanması ve hizmete sunumuna kadar olan bütün aşamalarda arşiv iş ve işlemlerini yapan, yöneten ve yürüten kişidir.

Arşivcinin görevleri “1966 yılında Washington’da toplanan Arşiv Kongresi’nin açış konuşmasında, Milletlerarası Arşiv Konseyi (International Council on Archives-ICA) Başkanı ve Belçika Krallık Genel Arşivisti Etienne Sabbe, (Biz arşivistler, geçmişin bekçisi, geleceğin de kurucusuyuz.) şeklinde arşivist’in görevini veciz bir şekilde ifade etmiştir. Yine VII. Milletlerarası Arşiv Yuvarlak Masa Konferansında Arşivcinin görevleri: a-) Arşiv Dokümanını toplamak, b-) Korumak, c-) Tasnif etmek, d) Değerlendirmek şeklinde ifade edilmiştir” (Binark, 1979: VII-VIII). Sonuç olarak arşivciyi belgenin üretiminden hizmete sunulmasına kadar her türlü arşiv iş ve işlemini yapan kişi olarak tanımlayabiliriz.

Arşivcilik ise; kurumların, gerçek veya tüzel kişilerin faaliyetleri sonucu meydana gelen ve belirli amaç için saklanan belgelerin üretilmesinden itibaren asli düzenlerinin oluşturulması, envanterlerinin düzenleri bozulmadan çıkartılması ve bu düzenleri içerisinde birim arşivi ve kurum arşivlerinde saklama süreleri dolana kadar muhafaza edilmeleri, Ayıklama-İmha Komisyonları marifetiyle Kurum Arşivlerinde Ayıklama-İmha çalışmalarının yapılıp, arşiv malzemesinin listeleri ile birlikte Devlet Arşivleri'ne devri, tasnifinin yapılması, katalog hazırlanması ve yürürlükteki mevzuat çerçevesinde Devlet idaresi, araştırmacılar ve hak sahiplerinin hizmetine sunumuna kadar bütün aşamalarda yapılmaması gereken çalışmaların tamamına denmektedir.

Türkiye'de "10.10.1984 tarihli ve 3056 sayılı Mülga Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" ile arşivcilik çalışmalarını yapmak üzere Başbakanlık görevlendirilmiştir. Bu görev; "*Türk Devlet ve millet hayatını ilgilendiren tarihi, hukuki, idari, ekonomik, ilmi doküman ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve düzenlemektir*"(3056 sayılı Kanun, 1984: madde 2, g bendi). Bununla birlikte diğer her tür arşiv malzemesini korumak, tasnifini yapmak, bilimin ve halkın hizmetine sunmak da görevleri arasındadır.

Aynı Kanun'un 11. Maddesine göre ise bu görev Başbakanlığa bağlı olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne tevdi edilmiştir. "*Bu maddeye göre Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır:*

- a.)*Milli arşiv politikasının esaslarını belirlemek, bu esasların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek,*
- b.)*Devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak,*
- c.)*Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemesini tespit etmek, toplamak, gerektiğinde satın almak, bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenleri yayınlamak,*
- d.)*Yurt içi ve yurt dışı arşivcilik ve bununla ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayınlamak, önemli ve değerli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak,*
- e.)*Tarihi, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, gerektiğinde arşiv müzesi kurmak ve sergiler açmak,*
- f.)*Arşiv malzemesinin tahribini önleyecek tedbirleri almak, arşiv laboratuvarı kurmak,*
- g.)*Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkararak devamlılığını sağlamak ve bunları küçük hacimlere döndürmek için film, mikrofilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri teknikleri uygulamak,*

- h.)*Devlet arşivlerinden yararlanma esaslarını belirlemek, arşivlerdeki araştırma taleplerini değerlendirmek ve gerektiğinde izin vermek,*
i.)*Her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayıklamak ve her an kullanılabilir hale gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek,*
j.)*Kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde ayıklama, saklama ve imha işlemlerini denetlemek,*
k.)*Makamca verilen benzeri görevleri yapmak” şeklinde ifade edilmiştir.*

Bu kanun maddelerini zikrettikten sonra şu soru hemen akla gelir. 3056 sayılı Kanun’un 2 maddesi g bendine göre Başbakanlığa, 11.Maddesine göre Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğüne Arşivcilik Hizmetini icra etme görevi verilmiştir. Buna göre diğer Türk Arşivleri arşivcilik faaliyetini hangi mevzuata dayanarak yapmaktadırlar?

Mezkûr kanun ile kendilerine verilen görevi yerine getirmek için Başbakanlık ve ilgili birimi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü 28.09.1988 tarihli ve 3473 sayılı “*Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*” un çıkmasını sağlamıştır. *Bu Kanun; Saklama, ayıklama ve imha işlemleri kendi mevzuatına tabi olmak kaydıyla Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli İstihbarat Teşkilatını bu kanunun hükümlerinden hariç tutmuştur. Yani Saklama süreleri dolan arşiv malzemelerini Devlet Arşivlerine devretme zorunluluğundan muaf tutulmuşlardır (3473 sayılı Kanun, 1988: madde 3).*

Burada zikredilen yedi kurum hariç, devletin diğer bütün kurum ve kuruluşları ürettiği arşiv malzemesini birim ve kurum arşivlerinde saklama süreleri dolduktan sonra Devlet Arşivlerine devretmekle mükellef kılınmıştır. Ancak 09.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK’nin 230. Maddesine göre 3473 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte 225. Maddesine göre de yeni mevzuat oluşuncaya kadar yürürlüğünün devam edeceği ifadesi yer almıştır (703 sayılı KHK, 2018: madde 225, 230).

Bu açıklamadan sonra yukarıdaki sorumuzun cevabına gelelim. Bahse konu yedi kurumla birlikte, Tapu Arşivi’nin Tapu kayıtları, Nüfus Genel Müdürlüğü’nün Nüfus Kayıtları gibi evrak ve defterler halen cari olan arşivlik malzemelerdir. Ayrıca evrakın üretildiği makam ve yerinin önemine binaen olduğu yerde muhafaza edilen İstanbul Müftülüğü Meşihat ve Şeriyeye Sicilleri kayıtları gibi evrak ve malzemenin üretildiği yerde muhafaza edilmesi gerekir. Şeklinde gerekçeler ile bu hizmeti kendileri yapmaya başlayan kurumları da düşündüğümüzde çok sayıda Arşiv İdaresi

ortaya çıkmıştır. Bu dağınık yapı ve bunları koordine edecek bir üst yapının ihdas edilmemesi Türk Arşivlerinde çok sayıda otorite merkezinin oluşmasına neden olmuştur. Böylece bugün Türkiye genelinde yirmiden fazla Müstakil arşivcilik yapan kurum ve kuruluş oluşmuştur. Bu da günümüzde her kurumun kendi anlayışı çerçevesinde arşivcilik yapmasına sebep olmuştur. Ancak 16.07.2018 tarih ve 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 2. Maddesi ile TBMM ve MİT haricindeki bütün kurum ve kuruluşların arşivleri Devlet Arşivleri Başkanlığı çatısı altında birleştirilmiştir. Yeni mevzuat çalışmaları devam etmektedir. Mevzuat çalışmaları tamamlandığında Türk Arşivlerinin yeniden Devlet Arşivleri Başkanlığı çatısı altında ahenkli bir çalışma ve hizmet ortamı oluşturacaklarını ümit ediyoruz.

Osmanlı'dan Günümüze Arşiv ve Tasnif Hizmeti İle Görevlendirilen Komisyon ve Kurumlar

Osmanlı döneminde arşivlerin ülke idaresindeki önemi idrak edilmiş, arşiv yönetimi doğrudan Sadaret emrinde oluşturulmuştur. Genişleyen coğrafya ve devlet yapısı neticesinde arşivler sarayda tutulmuş, 1846'da Hazine-i Evrak Nezareti ismiyle bakanlık statüsüne dönüştürülmüştür. Arşivlerin bu şekilde en üst düzeyde işletilmesi sonradan dünyada kurulan milli arşivlere de örnek olmuştur. Yirmi iki milyon kilometrekarelik alanı yönetmek için ihtiyaç duyulan devlet belgeleri asırlarca titizlikle oluşturulmuş, düzenli olarak arşivlenmiş, ihtiyaç duyulduğunda kolayca hizmete sunulabilmiştir (BOA Rehberi, 2017: 12-13).

Ancak Osmanlı Dönemi'ndeki arşivlerin bu örnek yönetimi Birinci Dünya Savaşı ile sıkıntıya düşmüş, bir fetret devresi yaşamıştır. Son Vakanüvist (1909-1919 yıllarında) olarak atanan ve 27 Kasım 1909 yılında kurulan Tarih-i Osmani Encümeni'nin de ilk başkanlığını yapan Abdurrahman Şeref bu sıkıntılı dönemi atlatmak için bazı çalışmalar yapmıştır. Bunlardan birisi 1920'de Ali Emiri Efendi başkanlığında "Vesaik-i Tarihiye Tasnif Encümeni" kurularak, araştırmaya yönelik tasnif faaliyetleri başlatılmıştı (Çuluk, 2019).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde ise arşivlerin gerektiğinde kullanılabilmesi için 1924-1926 yıllarında İbnülemin Mahmud Kemal İnal başkanlığında tasnif komisyonu kurularak çalışmalar yapılmıştır. Bundan sonra yine arşivlerle ilgili bir ihmâl süreci yaşanır. Bu durumun üzerine 1931 senesinde Maliye Deposundaki bir kısım evrakın Bulgaristan'a satılması bazı ilim çevrelerinin tepkisine neden olmuştur. Bu tepkilerin sonunda

Hazine-i Evrak'ta yeniden bir tasnif heyeti kurularak, heyetin başına da Muallim Cevdet getirilmiştir (Elker, 2010: 187).

Cumhuriyet Döneminde Arşivcilik Hizmeti Sunan Kurumlar

Arşivcilik hizmeti sunan kurumların elinde iki ayrı nitelikte arşiv malzemesi muhafaza edilmektedir. Bunlar Arşiv belgesi ve arşivlik belgedir. Her kurumun faaliyet alanı ve saklama sürelerine göre değişen bu iki arşiv malzemesinin özellik ve niteliğini izah ettikten sonra kurumların ellerinde bulundurduğu arşiv malzemelerini işlemeye geçebiliriz.

Arşiv belgesini; son işlem tarihi üzerinden yirmi yıl geçmiş veya üzerinden on beş yıl geçtikten sonra kesin sonuca bağlanmış olup da işlevi bulunmayan, varsa tâbi olduğu mevzuattaki saklama sürelerini tamamlaması nedeniyle Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilmesi gereken belge (11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018: madde 4, a fıkrası) olarak ifade edebiliriz.

Arşivlik belge ise; Süre bakımından arşiv belgesi vasfını kazanmayan veya bu süreyi doldurmasına rağmen güncelliğini kaybetmeyen, hizmetin yürütülmesi açısından işlevi olan, birim veya merkezi arşivde saklanan belgedir (11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018: madde 4 c fıkrası).

Yani saklama süreleri açısından bakıldığında, bu süreyi tamamlamamış, henüz arşiv malzemesi niteliğini kazanmamış, bazen de saklama sürelerini tamamladıkları halde güncelliklerini yitirmemiş, kurumun verdiği hizmet açısından sürekli elinde bulundurulması gereken belgelerdir. Arşivlik malzeme(belge); tapu kayıtları, nüfus kayıtları, sosyal güvenlik kayıtları, vergi kayıtları, emniyetin GBT kayıtları gibi halen kullanılan cari olan evraklar ile Personel sicil dosyaları arşivlik malzeme statüsündedir.

Bu makalenin; “Günümüzde Arşivcilik Hizmeti Veren Türk Arşivleri” bölümü, “Osmanlı'dan Günümüze Türk Arşivleri'ndeki Tasnif Sistemleri ve Arşiv Belgesinin Hizmete Sunumu” adlı Doktora Tezi çalışmalarım için ilgili kurumlardan bilgi talebime cevap olarak yazılan bilgiler çerçevesinde derlenmiştir.

Cumhuriyet Döneminde arşivcilik hizmeti sunan kurum olarak ilk akla gelen yer Osmanlı Arşividir. Çünkü Osmanlı Devleti'nden kalan arşiv malzemesinden en önemlileri olan Divan-ı Hümayun, Saray-ı Hümayun, Bab-ı Âli ve Maliye kayıtları ile daha birçok kuruma ait olan arşiv kayıtları Hazine-i Evrak ya da bizzat kurumlarından Osmanlı Arşivine intikal

etmiştir. Cumhuriyet Döneminde Osmanlı Arşivi arşivciliğin her alanda lokomotif olmuştur. Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın Ankara'daki birimi olan Cumhuriyet Arşivi ise evrak defter vb. gibi arşiv malzemesi açısından ikinci sırada olmasına rağmen, bugün üstlendiği görevler açısından değerlendirildiğinde Cumhuriyet Dönemi arşivciliğinde birinci sırayı işgal edebilir. Çünkü hem önceki mevzuatta hem de Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçildikten sonra yayımlanan 11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde, yine devamı niteliğinde çıkarılacak kanun, tüzük, yönetmelik vs. mevzuatların tamamında Cumhuriyet Arşivi arşivciliğin koordinatörü haline getirilmiştir. Çok az istisna kurum haricindeki bütün kurumların –arşivlik cari kayıtları hariç- kurumlarında saklama sürelerini dolduran bütün arşiv malzemeleri Cumhuriyet Arşivi'ne teslim edilmek zorundadır. Türk Arşivlerini değerlendirmek adına önem sıralaması yapmanın uygun bir yol haritası olmadığı bilinmekle birlikte Türk Arşivlerini en doğru şekilde metin içinde aktarabilmek adına sıralama yapma yoluna gidilmiştir. İlmin tasnif edilmiş bilgiler olduğu, tasnif edilmeyen bilgilerin bilgi kirliliğine neden olacağı gerçeğinden yola çıkılarak bu yöntem tercih edilmiştir.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi askeri arşivlerimizden en önemli ve hacimli arşive sahip olan, Osmanlı Dönemi'ndeki Harbiye Nezareti'nin ve Cumhuriyet Döneminde üretilen arşiv malzemesini bünyesinde bulunduran bir arşivdir (Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşivi Broşürü, 2018: 1-20).

Askeri arşivlerimizden bir diğeri ise Milli Savunma Bakanlığı Arşividir. Bu arşiv 1853 Kırım Harbi'nden başlayarak 1928 Harf İnkılabına kadar zayıat ve hastane defterleri, 1910 ve daha eski doğumlulara ait askerlik şubesi defterleri, 1880-1926 yılları arası orduda görev yapan subay, ast subay ve diğer görevlilerin özlük işlemleri gibi kayıtları bünyesinde bulundurmaktadır (Milli Savunma Bakanlığı, 2017: 1).

Askeri arşiv olarak zikredebileceğimiz başka bir arşiv ise Osmanlı Dönemi'ndeki Bahriye Nezareti'nin arşiv malzemesini elinde bulunduran, İstanbul Beşiktaş'ta bulunan Deniz Tarihi Arşividir (Deniz Müzesi Komutanlığı, 2019).

Dışişleri Bakanlığı Arşivi ise Osmanlı Dönemindeki Hariciye Nezareti'nin arşiv malzemesini ve Cumhuriyet Döneminde üretilen arşiv malzemesini Ankara Çankaya Çiğdem Mahallesinde bulunan Diplomatik Arşiv Daire Başkanlığı'nda muhafaza etmektedir. Bu arşivde yaklaşık 77 adet evrak fonu ve 9000 adet defter bulunmaktadır. Arşiv malzemesi Osmanlı Dönemi ve çoğunlukla 1919-2016 yılları arasını kapsamaktadır. Fonlar Osmanlı Devleti

Döneminde Kalemlere göre oluşan evrak ve defter gruplarında olduğu gibi, bu kurumda da dairelerine göre fonlar oluşmuştur. Bakan'dan başlayarak Özel Kalem Müdürlükleri, Müsteşar, Müsteşar Yardımcılıkları ve bunlara bağlı Genel Müdürlükler ile Daire Başkanlıklarına kadar teşkilat yapısı çerçevesinde ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla yapılan diplomatik faaliyetleri içermektedir (Dışişleri Bakanlığı, 2018: 1).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Osmanlı Devleti Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'ndeki Osmanlı'nın hüküm sürdüğü ülkeler ve Türkiye'deki bütün vakıfların kayıtlarını ve diğer arşiv malzemesini bünyesinde bulundurmaktadır. Bu arşivde 2007 yılı verilerine göre Defter olarak; 2376 adet Fihrist, Vakfiye, Vakıf İdaresi ve Hukuku, Vakıf Görev Tevcihleri, Vakıf Sistemi ve Harcama Kalemleri olmak üzere 6 Ana Başlıkta 1019-1916 tarihleri arasını kapsayan vakıf defterleri mevcuttur. Evrak olarak; Zabıt, intifa, tescil, tevliyet, ekalliyet, tesviye, köye devir, yeni vakıf dosyası olmak üzere 8 Ana Başlıkta 40280 adet Vakıf Dosyası mevcuttur. Bu dosyalarda yarım milyonu aşkın belge vardır (Alkan, 2007: sy. 30, s. 1-20).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nde ise 23 Nisan 1920'den bugüne her türlü yasama faaliyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetleri Dönemindeki yürütme faaliyetleri ile ilgili arşiv malzemeleri mevcuttur. Ayrıca bir şekilde bu arşive intikal etmiş Osmanlı Mebusan ve Ayan Meclisi Belgeleri, İstiklal Mahkemeleri Kayıtları ile İstiklal Madalyası Defterleri gibi arşiv malzemesini bünyesinde bulundurmaktadır (TBMM, 2018: 1-6).

Topkapı Saray-ı Müzesi Arşivi, Osmanlı Dönemi'ndeki Saray-ı Hümayun kayıtlarının bir kısmı ve bir şekilde bu arşive intikal eden diğer bazı Osmanlı Dönemi arşiv malzemesinden oluşur. Bu arşivde bulunan 1326 yılından 1922 yılına idari, siyasi, diplomatik pek çok konuyu içeren arşiv malzemesi DAGM ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arasında 09.10.2017 tarihinde İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Arşiv Belgelerinin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmesine İlişkin İşbirliği Protokolü ile Osmanlı Arşivine devredilmiştir.

Kültür Bakanlığına bağlı birim olan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Arşivi ise her türlü kültür varlıklarının kayıtları, dünya mirası kültür eserleri kayıtları, kazılarda çıkıp, müzelerde sergilenen her türlü maddi varlık kayıtları ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Toplantı Tutanaqları ve Kararlarını bünyesinde arşivlemektedir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Genel Müdürlüğü, 2018).

Yazma Eserler Kurumu'na bağlı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü bünyesinde arşiv malzemesinden ziyade tamamına yakını yazma ve nadir matbu eserlerden oluşan koleksiyonlar mevcuttur. Az sayıda ve muhtelif konularda evrak bulunmakla birlikte bu evraklar bir fon oluşturacak şekilde tasnif edilmemiştir (Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018: 1).

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde ise Kuyud-ı Kadime diye bilinen göç, iskân, vergi kaydı, nüfus kaydı arazi kaydı vs. tarzı kayıtlardan müteşekkil defter ve belge fonlarından oluşmaktadır. Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemlerine ait Osmanlının hüküm sürdüğü bütün ülkeler ile Türkiye'ye ait arazi, iskan ve göç kayıtlarını içermektedir. Kayıtların ekseriyeti arşivlik belgeler(cari evrak ve defterler)'den oluşmaktadır (Işık S., Kadioğlu S. ve Yıldırım M., 2012: 21-586).

Türk Tarih Kurumu Arşivi 1850-1970 yılları arasındaki fotoğraf ve belge vs. arşiv malzemesini koleksiyonlar halinde bünyesinde barındırmaktadır. Devlet yönetimi ve toplumun diğer kesimlerinden bazı şahısların özel fotoğraf ve belge koleksiyonları da bu arşiv bünyesinde bulunmaktadır. Hatta Atatürk'ün eşi Latife Hanım'a ait arşiv evrakı da bu arşivde muhafaza edilmektedir (TTK, 2018: 1-7).

Türk Kızılayı Arşivi 1911'den günümüze İç ve dış yardım yazışmaları, Hastane yazışmaları, Hasta raporları, Esir mektup ve yazışmaları, Esir kartları, Esir listeleri, şubelerle yapılan yazışmalar. Kıbrıs barış harekâtı, İkinci Dünya Savaşı Dönemi Yunanistan'a yardım, İkinci Dünya Savaşı Dönemi Balkanlar'dan Türk göçleri konularını içeren evrak ve defterleri muhafaza etmektedir (Türk Kızılayı Arşivi, 2018: 1-2).

İstanbul Müftülüğü Meşihat ve Şer'iyye Sicilleri Arşivi Osmanlı Dönemi'ndeki Bab-ı Meşihat(Şeyhülislamlık)'a ait olan, Şeyhülislam makamındaki her türlü faaliyet, fetvalar ve Şer'iyye Sicilleri (Osmanlı Mahkeme Tutanakları) kayıtlarını bünyesinde muhafaza etmektedir (Işık A., 2015: sy. 24, s.70).

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde (TİTE)-A1, TİTE-A2, TİTE-A3, TİTE-A4, TİTE-A5, TİTE-A6, TİTE-A7, TİTE-A8, TİTE-A9, TİTE-A10, TİTE-A11, adlarıyla 11 katalog mevcuttur. Bu katalogların tamamı araştırmaya açıktır (Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, 2017: 1).

İçişleri Bakanlığına bağlı Arşivlerden İçişleri Merkez Arşivi'nde (İdari Mali İşler Dairesi Başkanlığı'na bağlı) Mahalli İdareler, İller İdaresi ve Personel Genel Müdürlüklerinin evrakı ile Teftiş Kurulu, Hukuk Müşavirliği, kaçakçılık, istihbarat, basın konularında yaklaşık yüz bin klasör evrak ile emekli personel özlük dosyası olarak yaklaşık yedi bin klasör arşiv evrakı mevcuttur (İçişleri Bakanlığı İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, 2018: 1).

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi, emekli personel özlük dosyaları, trafik tescil belgeleri, silah ruhsatı belgeleri, suç dosyaları, yabancılara ait işlemler, özel güvenlikle ilgili arşivlik belgeleri elinde muhafaza etmektedir (İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, 2018).

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivinde 1885-1974 yılları arasını kapsayan 107 bin civarında nüfus ve aile kütüğü vukuat defteri mevcuttur. 1974 yılından günümüze kadar biriken doğum-ölüm, yeniden kayıt, evlenme-boşanma, nakil, kayıt tashihi vb. gibi konularda yaklaşık 90 milyon belge bulunmaktadır (İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, 2018: 1).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yeni kurulan bir teşkilattır. Bunun için göçle ilgili evrakların muhtelif başka kurumlarda olduğu malumdur. Bu evrakların önemli bir kısmı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndedir. İskân Fonu adıyla tasnifi yapılan bu evraklar arşivlik evrak(cari) olduğu için araştırmaya açılmamakta, ancak hak sahiplerinin müracaatı durumunda hizmet verilmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü'nde olan diğer göç belgelerinin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivine devri ile ilgili çalışmalar sürmektedir. Devri gerçekleşen arşiv malzemesi Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda muhafaza edilecektir (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, 2018: 1)

İçişleri Bakanlığına bağlı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü arşivi muhtarlarla ilgili iş ve işlemler, köydes, beldes iş ve işlemleri, belediyeler ile ilgili iş ve işlemler adlarında evrak ve defter fonları mevcuttur. Bununla birlikte plan, proje ve personel özlük dosyaları vb. gibi arşiv evrakını arşivinde muhafaza etmektedir (İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 2018).

İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarma Genel Komutanlığı Arşivi'nde ise sağlık raporları, özlük dosyaları, tarihçeler, nakdi tazminat dosyaları vb. gibi konulardaki arşiv evrakını muhafaza etmektedir (İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı, 2018: 1).

İçişleri Bakanlığı Sahil Güvenlik Komutanlığı Arşivi'nde personel özlük ve sicil dosyaları, sahil güvenlik ile ilgili iş ve işlemlerin kayıtları muhafaza edilmektedir (İçişleri Bakanlığı Sahil Güvenlik Komutanlığı, 2018: 1).

Sonuç

Arşivin tarifini yaparak başladığımız makalemizde arşiv, arşivci ve arşivciliği kısa ve özlü olarak anlattıktan sonra, arşiv belgesinin sadece kâğıt maddesinden oluşmadığı her çeşit materyalden arşiv belgesi olabileceği tespit ve izah edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle arşivcilik eski medeniyetlerden bugüne verilen örneklerle değerlendirilmiştir. İnsanoğlunun yaşam tarzı, kültürü, inançları ve ulaştığı medeniyeti belgelendirme ve sonraki nesillere aktarma eğiliminde olduğu ifade edilmiştir. Arşivcilik konusunda arşivci ve devletlerin görevleri izah edilerek, arşivcilik çalışmalarını sürdürmek üzere zaman içerisinde kurulan ve kapatılan arşiv teşkilatları kronolojik olarak zikredilmiştir. Arşiv ve arşivciliğin insan ve toplum hayatındaki hukuki, sosyal, kültürel, ekonomik önemi işlenmiştir. Son olarak da doktora tezi çalışmalarım için Türk Arşivlerinden talep ettiğim bilgiler çerçevesinde mezkûr arşivlerde mevcut olan arşiv malzemesi ile arşivlik malzeme ve bunlara yapılması gereken işlemlerden bahsedilmiştir. Bu makale boyunca detaylı olarak üzerinde durulduğu gibi insan ve toplumlar fitratları gereği yaşadıkları dönemdeki maddi ve manevi birikimlerini kayda alma ve bu kayıtları sonraki nesillere aktarma arzusunda olmuşlardır. Türk arşiv yönetimleri ve arşivcilerinin görevi de önceki nesillerin kayıtlarını muhafaza edip, bu kayıtların tasnifini yaparak, tasnif edilmiş ve kataloglama çalışması yapılmış arşiv belgelerini, yürürlükteki mevzuat çerçevesinde, Devlet idaresi, araştırmacılar ve hak sahiplerinin hizmetine sunarak geçmiş ile bugün arasında bir köprü vazifesini icra etmektir.

Kaynaklar

Alkan, M. (2007). Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtlar Arşivi, *Vakıflar Dergisi*, sy. 30, Ankara, s. 1-20.

Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü (2017). 28.12.2017 tarih ve 83872021-805.02.05-E1156 sayılı cevap yazısı eki.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi (Genişletilmiş İkinci Baskı) (1996). *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını*, Yayın No: 27, Ankara.

- Başbakanlık Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, (1988). Resmi Gazete tarih: 16.05.1988, sayı: 19816.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (2017). *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını*, Yayın No: 147, İstanbul.
- Binark, İ. (1979). Arşiv ve Arşivcilik Bibliyografyası, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayını*, Yayın No:2, Ankara.
- Binark, İ. (1980). Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri, *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı Yayını*, Yayın No: 3, Ankara.
- Binark, İ. (1993). Temel Arşivcilik Bilgileri ve Mevzuat Düzenlemeleri, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli Hizmetiçi Eğitimi Ders Notları(5 Ekim-3 Aralık 1992)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Yayın No: 1, İstanbul, s. 12.
- Çuluk, S. (2019), Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki İbnülemin Tasnifinin Özellikleri, <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/basbakanlik-osmanli-arsivindeki.html>, (Erişim Tarihi: 27.01.2019).
- Deniz Müzesi Komutanlığı, (2019). <http://denizmuzesi.dzkk.tsk.tr>. (Erişim Tarihi: 01.01.2019).
- Dışişleri Bakanlığı (2018). Diplomatik Arşiv Dairesi Başkanlığının 11.01.2018 tarih ve 79910398-000.00-2017/13236267 sayılı Bilgi talebine cevabı ve eki.
- Doğan, M. (1996). *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Elker, S.(2010). Mustafa Reşit Paşa ve Türk Arşivciliği, *IV. Türk Tarih Kongresi,(Ankara 10-14 Kasım 1948) II. Baskı, Ankara, s. 186*.
- Erimer, K. (1969). Eski Türkçe Göktürk ve Uygur Yazı Dili, *Türk Dil Kurumu Yayını (Ankara Üniversitesi Basımevi)*, Yayın No: 285, Ankara.
- Erzen, A.-Kaygusuz İ. (1988).Trakya'da (Antik Ainos) Kazılarında Bulunan Bizans Altın Sikkeleri, *Belleten, c. III, sy. 203, Ankara, s. 229*.
- Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü Tanıtım Broşürü, (2018). *Genel Kurmay Basımevi*, Yayın No: 217/25, Ankara.
- Işık, A. (2015). İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, *Din ve Hayat Dergisi, TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi, sy. 24, İstanbul, s.70*.

İ. BAŞ

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 10, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2019): 76-95 (Atf için/To cite).

Işık S., Kadioğlu S. ve Yıldırım M. (2012). *Kuyud-ı Kadime Arşiv Kataloğu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayını*, Yayın No: 4, Ankara.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü (2018). *Belge Yönetimi Daire Başkanlığı*, www.belgeyonetimi.pol.tr (Erişim Tarihi: 04.11.2018).

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı (2018). 17.01.2018 tarih ve 61808843-000/2876 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığı İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı (2018). 20.02.2018 tarih ve 39830183-805.02.05/1140 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı (2018). *Jandarma Genel Arşiv Müdürlüğü 11 Ocak 2018 tarih ve bila sayılı cevabi yazısı eki*.

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, (2018), www.icisleri.gov.tr/mahalli-idareler-genel, (Erişim Tar.: 04.11.2018).

İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (2018). 05.02.2018 tarih ve 99334970-112.01.01-E.16191 sayılı cevabi yazısı.

İçişleri Bakanlığı Sahil Güvenlik Komutanlığı (2018). 29.01.2018 tarih ve 41476881-789-6380 sayılı cevabi yazısı.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2018), www.kulturvarliklari.gov.tr/TR-138400/arsiv.html, (Erişim Tarihi: 04.11.2018).

Kütükoğlu, M. S. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayını*, Yayın No: 35, İstanbul.

Milli Savunma Bakanlığı (2017). *Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü 26 Aralık 2017 tarih 45012883-7940-291299-17/Ter. Ve Yay. Brm. Sayılı cevabi yazısı eki*.

TTK (2018). *TTK Arşivi ile ilgili bilgi talebime 26.02.2018 tarih ve saat 16:08'de kurum mail'inden tarafıma gönderilen cevabi yazı*.

Türk Kızılayı Arşivi (2018). *Kurum mail adresinden 18 Ocak 2018 tarih ve saat: 08:36'da Bilgi Talebine recep.can@kizilay.org.tr tarafından gönderilen cevabi mail ve eki*.

Türkçe Sözlük, (1988). *Türk Dil Kurumu Yayını, TTK Basımevi*, Yayın No: 549, cilt I, Ankara.

İ. BAŞ

ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences
Cilt/Volume: 10, Sayı/Number:1, (Nisan/April 2019): 76-95 (Atf için/To cite).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı (2018). Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı'nın 15.03.2018 tarih ve 60172018-622.03-E.00000250981 sayılı (tarafıma) cevabi yazısı.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (2018). İstanbul Bölge Müdürlüğü Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü'nün 15.02.2018 tarih ve 43939224-622.03-E.141138 sayılı cevabi yazısı.

Vural, İ. (2018), Sümer Tabletleri Tanrı Enki'nin Sözleri, www.durbunyazar.net (Erişim Tarihi: 30.01.2018).

Kanun, Kararname ve Diğer Belgeler

11 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, (2018). Resmi Gazete tarih: 16 Temmuz 2018, Sayı: 30480.

3154 sayılı Başvekalet Teşkilatı Hakkında Kanun, (1937). Resmi Gazete: 28.Nisan 1937 tarih sayı: 3591.

703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, (2018). Madde: 218, 225, 230, Resmi Gazete tarih: 9 Temmuz 2018, Sayı: 30473.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arasında “09.10.2017 tarihinde İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Arşiv Belgelerinin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne Devredilmesine İlişkin İşbirliği Protokolü”.

Mülga 20 Mayıs 1933 tarih ve 2187 Sayılı Başvekalet Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun, (1933).

Mülga 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, (1984). Resmi Gazete tarih: 19.10.1984, sayı: 18550.

Mülga 3473 sayılı Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, (1988). Resmi Gazete tarih: 4/10/1988, sayı: 19949.